

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 6

**Видавничий дім
«Гельветика»
2023**

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі
Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджієв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін, Національний університет «Запорізька політехніка»

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 6 від 21 грудня 2023 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**Балінська Я. О.**

Наслідки євроскептицизму та можливі способи їх подолання..... 5

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Арабаджієв Д. Ю., Постол О. Є., Сергієнко Т. І.**

Сучасні канали комунікації як детермінанта інформаційної стійкості в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації..... 9

Євченко Р. І.

Лобізм в Україні: регулювати не можна заборонити..... 15

Орлянський В. С.

Реформи відродження..... 21

Стойко О. М.

Політико-правові уроки розширення Євросоюзу в ХХІ ст..... 26

Талибли Рахіма Аловсат кизи

Механізми державної молодіжної політики (на прикладі Азербайджанської Республіки)..... 32

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ**Марчук Н. В., Русиняк А. І.**

Чинники політизації громадської думки..... 37

Паніна І. Г.

Досвід розбудови європейських студій в умовах російської агресії: кейс ДонНУ імені Василя Стуса..... 44

Свідерська О. І.

Політичні меми як вияв віртуальної політичної поведінки..... 56

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**Андрошук І. М.**

Імідж України серед держав Вишеградської групи після повномасштабного російського вторгнення в 2022 році..... 62

Бучин М. А.

Роль ЄС у боротьбі зі зміною клімату на планеті..... 70

Войтович О. І.

Американо-німецькі відносини (1990–1998 рр.)..... 75

Гулай В. В., Максимець В. Є.

Парламентські вибори в Естонській Республіці 2023 року в контексті зміцнення нового геополітичного балансу сил та пріоритетів безпекового розвитку Балтійського регіону й Європи в цілому..... 81

Цебенко О. О., Сенкальська М. А.

Роль НАТО у забезпеченні миру та безпеки в регіоні Східного Партнерства..... 87

Pronoza I. I.

The impact of modern information strategies on the mechanisms of formation and development of political leadership..... 95

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Balinska Ya. O.
Consequences of Euroscepticism and possible ways to overcome them.....5

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Arabadzhyiev D. Yu., Postol O. Ye., Sergiienko T. I.
Modern communication channels as a determinant of information resilience
in the context of a full-scale invasion of the Russian Federation..... 9

Yevtsenko R. I.
Lobbying in Ukraine: cannot be prohibited to regulate.....15

Orlyanskyi V. S.
Renaissance reforms..... 21

Stoiko O. M.
Political and Legal Lessons from EU Enlargement in the 21st Century.....26

Talibli Rahima Alovzat
Mechanisms of the state youth policy (in the example of the Republic of Azerbaijan)..... 32

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Marchuk N. V., Rusynyak A. I.
Factors of public opinion politicization.....37

Panina I. H.
Development of European studies in the Russian aggression conditions:
the case of Vasyl' Stus Donetsk National University.....44

Sviderska O. I.
Political memes as a manifestation of virtual political behavior..... 56

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

Androshchuk I. M.
Ukraine's image among the Visegrad countries after the full-scale Russian invasion in 202262

Buchyn M. A.
The role of the EU in the fight against climate change on the planet.....70

Voytovych O. I.
The American-German Relations (1990–1998).....75

Hulai V. V., Maksymets V. Ye.
Parliamentary elections in the Republic of Estonia in 2023 in the context
of strengthening the new geopolitical balance of forces and priorities
for the security development of the Baltic region and Europe..... 81

Tsebenko O. O., Senkalska M. A.
NATO's role in ensuring peace and security in the Eastern Partnership region..... 87

Pronoza I. I.
The impact of modern information strategies on the mechanisms of formation
and development of political leadership..... 95

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Балінська Яна Олегівна

Наслідки євроскептицизму та можливі способи їх подолання

УДК 329.058.2(4):061.1ЄС
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.1>

Балінська Яна Олегівна
аспірантка кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1764-0074

У статті представлені результати системного дослідження, присвяченого аналізу наслідків євроскептицизму та можливих способів їх подолання. Ураховуючи деструктивний для Європейського Союзу характер євроскептичного руху і його зростаючий потенціал, дане дослідження має високий рівень актуальності у контексті збереження європейського об'єднання та його цілісності. Мета статті полягає у комплексному дослідженні основних наслідків поширення євроскепсису та пошуку шляхів подолання негативних впливів євроскептицизму на майбутнє ЄС. Методологічний фундамент даного дослідження сформували системний та прогностичний методи, а також культурологічний підхід, завдяки яким стало можливим виявлення провідних наслідків євроскептицизму в культурному просторі ЄС, а також передбачення засобів подолання негативних євроскептичних впливів. У результаті проведеного дослідження були виявлені такі негативні наслідки євроскептицизму, як криза європейської солідарності (реcesія в Греції, Ірландії та Іспанії), проблеми прикордонних регіонів (сумнівність відкриття кордонів та транскордонних потоків), складнощі у формуванні єдиної європейської політики та цінностей (суперечливість внутрішньо-політичних орієнтирів країн-членів ЄС та загальноєвропейських політик), загроза нових «Brexit» (сформовано прецедент). Серед можливих способів уникнення цих негативних проявів євроскептицизму – поліпшення репрезентативності європейських регіонів і громадян у процесах розробки європейських політик для підвищення ефективності та актуальності громади та втілення у життя певної «європейської ідентичності», яка не суперечить національним ідентичностям і стосується, насамперед, не мовного чи культурного вимірів, а громадянської позиції. Політична динаміка знизу-вгору може поліпшити репрезентативність та співпрацю між інституціями та громадянами. Децентралізація процесу прийняття рішень і активніше залучення євро регіонів може бути стійким рішенням для побудови відповідної ефективної політики, прийнятної соціальними, економічними суб'єктами та громадянами ЄС. Національна та європейська ідентичності мають стати сумісними горизонтально, не вступаючи між собою в конкуренцію, що може відбутися завдяки подоланню концептуального та освітнього дефіциту.

Ключові слова: європейська інтеграція, євроскептицизм, Європейський Союз, європейська ідентичність, криза.

Вступ. Європейська інтеграція в силу наявних негативних проявів не має єдиного схвального сприйняття. І чим старшим стає Європейський Союз, тим більше суперечливих ідей щодо цього об'єднання виникає у політичному та науковому дискурсах. Повне або часткове заперечення ідеї євроінтеграції відображається у феномені євроскептицизму. Сьогодні він є предметом багатьох наукових розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Переважно вивчаються причини, прояви, ключові положення євроскептицизму тощо. У той же час, малодослідженими лишаються важливі з практичної точки зору аспекти наслідків поширення євроскептичних думок та можливих способів подолання цих наслідків.

Мета та завдання. Саме тому, мета статті полягає у комплексному дослідженні основних наслідків поширення євроскепсису та пошуку шляхів подолання негативних впливів євроскептицизму на майбутнє ЄС.

Методи дослідження. Методологічний фундамент даного дослідження сформували системний

та прогностичний методи, а також культурологічний підхід, завдяки яким стало можливим виявлення провідних наслідків євроскептицизму в культурному просторі ЄС, а також передбачення засобів подолання негативних євроскептичних впливів.

Результати. Інспірований різними причинами, євроскептицизм виражається по-різному залежно від території та масштабу. Від втрати віри в європейські інституції, що змушує шукати альтернативи їхньому функціонуванню, до повної відмови від європейського проєкту тощо. Спробуємо дослідити певні наслідки євроскептицизму та можливі способи їх подолання.

Криза європейської солідарності.

У 2008 році наслідки субстандартної кризи, що виникла за Атлантикою, підштовхнули європейський континент до реcesії. Деякі країни, такі як Греція, Ірландія та Іспанія, сильно постраждали, зі значним зростанням безробіття. Криза та економічні заходи, вжиті ЄС, викликають протести серед країн-кредиторів, які дуже неохоче використовують свої ресурси для відновлення економіки

держав, які перебувають у скрутному становищі, незважаючи на цінності солідарності ЄС.

У 2009 році новий уряд Греції оголосив своїм колегам, що цифри державного боргу та дефіциту не збігаються з критеріями конвергенції ЄС. Зіткнувшись із цією новиною, члени Єврогрупи розходяться та намагаються знайти задовільний вихід. Лише в 2010 році Греції було запропоновано надзвичайний план у розмірі 110 мільярдів євро в обмін на заходи жорсткої економії. Через рік виявився необхідним другий план допомоги, який знову супроводжувався жорсткою програмою економії [8].

Ці повторювані програми занурюють Грецію в рецесію, а рівень безробіття досяг 28% у листопаді 2014 року. Населення відчуває себе покинутим і вважає ЄС відповідальним. Екстремістські партії, такі як глибоко євроскептична та популістська Золота Зоря, набувають значення. Зрештою, крайня ліва партія «Сіріза» перемогла на парламентських виборах 2015 року, виступаючи проти ліберальної політики Союзу. Хоча ця партія не ставить під сумнів членство в ЄС, опозиція європейській політиці йде рука об руку з втратою віри в її інституції та принцип солідарності, які не змогли виправити труднощі грецького народу, а деякі зробили ще навіть гіршими.

Європейська політика, інституційне функціонування та цінності.

У деяких державах, таких як Польща та Угорщина, правлячі партії відкидають втручання ЄС у внутрішньополітичні справи та ідею наднаціональної Європи. Вони засуджують запропоновані європейські санкції, які слідують за їхніми реформами, що підривають верховенство права та незалежність судової системи [3]. Це призводить до блокування в Європейській раді переговорів між главами держав і урядів.

Значна частина обраних до Європарламенту називають себе євроскептиками чи єврокритиками. Група європейських консерваторів і реформістів, антифедералістів, прихильна до економічного лібералізму, але виступає проти європейських інституцій. Група «Європа свободи та прямої демократії», яка існувала у 2009–2019 роках, відкидає Лісабонську угоду, наднаціональність та посилення євроінтеграції. Рух за Європу націй і свобод, який у 2019 році став групою «Ідентичність і демократія», включає 71 члена, включаючи RN, італійську Lega та німецьку AfD. Загалом ці групи мають 172 місця в Європейському парламенті у 2019 році порівняно зі 155 у 2014 році. Таким чином, вони мають значну блокувальну спроможність, хоча їх здатність до співпраці залишається нерегулярною. Крім того, більшість із цих обранців більше не виступають за вихід із ЄС, а лише за його послаблення. З іншого боку політичного спектру знаходиться Єврокритична конфедера-

тивна група Європейських об'єднаних лівих, яка відкидає політику жорсткої економії та бажає побудувати Європу на основі антикапіталізму. Загалом, єврокритики, євроскептики та антиєвропейські обранці представляють 30% членів Європейського парламенту, однак, їхні політичні програми та ідеології дуже різноманітні. Тому ми можемо сумніватися в їхній здатності справді перешкоджати функціонуванню Європарламенту, окрім простої сили заважати, особливо тому, що їхні позиції та їхні національні інтереси іноді суперечливі, наприклад, щодо мігрантів чи РФ. Наступні вибори до Європарламенту відбудуться у червні 2024 року. Опитування показують, що успіхи правого крила мають високі шанси на зростання, а з ним – і євроскептичні ідеї.

Наслідки в прикордонних регіонах.

Євроскептицизм у прикордонних регіонах іноді може поставити під сумнів відкриття кордону та транскордонних потоків [2; 6]. Наприклад, Женевський громадянський рух, популістський і регіоналістський, був створений для боротьби з явищем транскордонних працівників. Побічно відкриття кордонів не приносить однакових переваг для всіх громадян, залежно від асиметрії та структурних відмінностей між країнами. Деякі жителі Женеви сприймають як несправедливість можливість французів працювати в Швейцарії, отримуючи загалом вищу зарплату, ніж у Франції, сплачуючи при цьому відносно менші французькі податки та орендну плату. У результаті 1 липня 2018 року було запроваджено «преференцію корінного населення», що надає перевагу громадянам Швейцарії в доступі до доступних посад.

Після Brexit пузик Frexit, Grexit, Nexit.

Зростання євроскептицизму створює ризик краху для Європи або, принаймні, відокремлення деяких держав-членів. Brexit став справжнім шоком для ЄС, оскільки громадська думка у Великій Британії не здається більш євроскептичною, ніж в інших країнах-членах, таких як Італія чи Угорщина. Успіх голосування за вихід підбадьорив євроскептиків в інших країнах, продемонструвавши можливість такого результату [4].

Проте його вплив на інші євроскептичні рухи є неоднозначним, оскільки Brexit спричинив важкі переговори між Сполученим Королівством та ЄС і оголив труднощі розірвання економічних, політичних і правових зв'язків. Майбутнє Сполученого Королівства здається невизначеним, і не певно, що переваги виходу з ЄС переважають недоліки. Ці зауваження підштовхнули окремі антиєвропейські партії до пом'якшення своїх виступів. Багато рухів більше не виступають за вихід, натомість – за реформу ЄС і певні обмеження.

Зростання такого «м'якого» євроскептицизму, який не демонструє бажання вийти з Союзу, але підкреслює його недоліки, може створити блоку-

вання у визначенні європейської політики, але також може сприяти мобілізації громадянського суспільства на користь значних перетворень.

Чи можна знайти шляхи вирішення проблем, що лежать в основі зростання євроскептицизму? На нашу думку, розв'язок може бути пов'язаним із кращою репрезентативністю європейських регіонів і громадян для підвищення ефективності та актуальності політики громади та втіленням у життя певної «європейської ідентичності».

Краще представництво громадян і регіонів на європейському рівні.

Об'єднана Європа, якій вдається вести ефективний діалог, краще здатна вирішувати кризи, які вона переживає, скоординовано, маючи більшу здатність до адаптації та відповідаючи на виклики. Європейська стратегія боротьби з міжнародним тероризмом відповідає цим амбіціям: європейська мережа інформування, група експертів високого рівня, форум, плани дій щодо захисту, правила щодо прекурсорів вибухових речовин, система координації криз на рівні ЄС, інструменти оцінки ризиків, обмін передовим досвідом, зовнішньої дії та ін.

Що стосується євроскептицизму, який розуміється як рух проти європейського економічного лібералізму, то перед ЄС є перспективи реформ. Наприклад, можна було б переглянути угоди про вільну торгівлю, щоб забезпечити більший захист національних економік для підтримки певних секторів, якщо це необхідно, як це було у відповідь на кризу охорони здоров'я 2020 року. Події можуть відбутися з точки зору соціальної Європи.

Незважаючи на свій розмір, для ЄС важливо знати бачення своїх громадян щодо їхнього культурного, економічного та соціального розмаїття. Яка точка зору молоді чи прикордонників на кордоні? Крім того, ЄС повинен покладатися на своїх громадян у розробці своєї політики. Заради репрезентативності та співпраці між інституціями та громадянами треба встановити політичну динаміку знизу-вгору. Це також зробить європейську політичну сцену більш незалежною від національних політичних обставин. Можна розглянути декілька рішень: надати більше повноважень Європейському парламенту, забезпечити, щоб він більше не був єдиною демократично обраною інституцією; сприяти створенню умов для успіху та подальших заходів щодо європейських громадянських ініціатив, які з 2012 року дозволили одному мільйону підписантів громадян у семи державах-членах подати політичну ініціативу до Комісії; організувати консультації громадян щодо європейської політики та розробити законопроекти на основі їх впливу, при цьому консультативний висновок може бути обов'язковим для певних політик.

Хоча Лісабонський договір розширює сферу діяльності європейських регіонів, їхні повнова-

ження залишаються обмеженими. Децентралізація процесу прийняття рішень і активніше залучення євро регіонів може бути стійким рішенням для побудови відповідної ефективної політики, прийнятної соціальними, економічними суб'єктами та громадянами.

Розбудова європейської ідентичності шляхом подальшого залучення регіонів і громадян до діяльності спільноти.

Євроскептицизм призводить до недовіри до європейських інституцій, а також до відсутності відчуття європейської ідентичності, приналежності до європейської політичної спільноти, тоді як популістські чи євроскептичні партії позиціонують себе як захисники національних ідентичностей [1; 5; 7]. Однак, обидві ідентичності повинні мати можливість бути сумісними горизонтально, не вступаючи в конкуренцію. Для цього ЄС має відреагувати на концептуальний та освітній дефіцит.

Кордони, мови, культури виглядають скоріше як відчутні реалії, тоді як громадянство, звичайно, охоплює набір прав і обов'язків, але також є абстрактним поняттям. Його викладання можна було б переглянути та посилити, щоб принципи та інституційні механізми ЄС засвоювалися з раннього дитинства, щоб не залишити жодного громадянина в невіданні щодо процесів, які, тим не менш, впливають на його повсякденне життя.

Завдяки проєктам транскордонного співробітництва транскордонні регіони дають можливість зустрічей і взаєморозуміння через кордон. Тому ця співпраця повинна включати участь населення, зокрема через програми Interreg. Спочатку об'єкт співпраці можна розширити до цілей, відмінних від економічного зростання, шляхом просування проєктів, які зміцнюють європейську ідентичність. Певна кількість програм, створених на місцевому рівні, заохочують взаємодію з прикордонними країнами та мають охопити якомога більше людей. По-друге, це питання збільшення демократичної участі в транскордонних регіонах шляхом створення комітетів співпраці, встановлення зв'язків з організаціями громадянського суспільства, наприклад, НУО та місцевими асоціаціями. Результати співпраці та вигоди від обмінів мають бути видимими та реальними для громадян. Таким чином, необхідно підвищити якість транскордонного співробітництва, щоб слідувати стратегії інтеграції, яка б дозволила всім громадянам приєднатися та відчути себе повноправними учасниками європейського проєкту.

Висновки. У результаті проведеного дослідження були виявлені такі негативні наслідки євроскептицизму, як криза європейської солідарності, проблеми прикордонних регіонів, складнощі у формуванні єдиної європейської політики та цінностей, загроза нових «Brexit». Серед можливих способів уникнення цих негативних проявів євроскептицизму – поліпшення репрезентатив-

ності європейських регіонів і громадян у процесах розробки європейських політик для підвищення ефективності та актуальності громади та втілення у життя певної «європейської ідентичності», яка не суперечить національним ідентичностям і стосується, насамперед, не мовного чи культурного вимірів, а громадянської позиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Carey S. Undivided Loyalties. Is National Identity an Obstacle to European Integration? *European Union Politic*. 2002. Vol. 3(4). P. 387–413.
2. Dijkstra L., Poelman H., Rodríguez-Pose A. *The Geography of EU Discontent*. Luxembourg, Publications Office of the European Union. 2018.
3. Göncz B., Lengyel G. Changing attitudes of Hungarian political elites towards the EU (2007–2014). *Historical Social Research – Historische Sozialforschung*, 2016. Vol. 41(4). P. 106–128.
4. Goodwin M., Heath O. The 2016 Referendum, Brexit and the Left Behind: An Aggregate-level Analysis of the Result. *The Political Quarterly*. № 87. 2016.
5. Hartevelde E., van der Meer T., De Vries C. E. In Europe we trust? Exploring three logics of trust in the European Union, *European Union Politics*, 2013. Vol. 14(4). P. 1–24.
6. Klatt M. The So-Called 2015 Migration Crisis and Euroscepticism in Border Regions: Facing Re-Bordering Trends in the Danish–German Borderlands. *Geopolitics*, 2020. Vol 25 (3). P. 567–586.
7. McLaren L. Explaining Mass-Level Euro-skepticism: Identity, Interests, and Institutional Distrust. *Acta Politica*. 2007. Vol. 42(2-3). P. 233–251.

8. Vasilopoulou S. The party politics of Euroscepticism in times of crisis: The case of Greece. *Politics*, 2018. Vol. 38(3). P. 311–326.

REFERENCES:

1. Carey, S. (2002). Undivided Loyalties. Is National Identity an Obstacle to European Integration? *European Union Politic*. Vol. 3(4). P. 387–413.
2. Dijkstra, L., Poelman, H., and Rodríguez-Pose, A. (2018). *The Geography of EU Discontent*. Luxembourg, Publications Office of the European Union.
3. Göncz, B., and Lengyel G. (2016). Changing attitudes of Hungarian political elites towards the EU (2007-2014). *Historical Social Research – Historische Sozialforschung*, Vol. 41(4). P. 106–128.
4. Goodwin, M., and Heath, O. (2016). The 2016 Referendum, Brexit and the Left Behind: An Aggregate-level Analysis of the Result. *The Political Quarterly*. № 87.
5. Hartevelde, E., van der Meer, T., and De Vries C. E. (2013). In Europe we trust? Exploring three logics of trust in the European Union, *European Union Politics*, Vol. 14(4). P. 1–24.
6. Klatt, M. (2020). The So-Called 2015 Migration Crisis and Euroscepticism in Border Regions: Facing Re-Bordering Trends in the Danish–German Borderlands. *Geopolitics*, Vol 25 (3). P. 567–586.
7. McLaren, L. (2007). Explaining Mass-Level Euroscepticism: Identity, Interests, and Institutional Distrust. *Acta Politica*. Vol. 42(2-3). P. 233–251.
8. Vasilopoulou, S. (2018). The party politics of Euroscepticism in times of crisis: The case of Greece. *Politics*, Vol. 38(3). P. 311–326.

Consequences of Euroscepticism and possible ways to overcome them

Balinska Yana Olehivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
 Taras Shevchenko National University of Kyiv
 Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
 ORCID: 0000-0003-1764-0074

The article presents the results of a systematic study devoted to the analysis of the consequences of Euroscepticism and possible ways to overcome them. Considering the destructive nature of the Eurosceptic movement for the European Union and its growing potential, this study has a high level of relevance in the context of preserving the European Union and its integrity. The purpose of the article is a comprehensive study of the main consequences of the spread of Euroscepticism and the search for ways to overcome the negative effects of Euroscepticism on the future of the EU. The methodological foundation of this study was formed by systematic and prognostic methods, as well as a cultural approach, thanks to which it became possible to identify the leading consequences of Euroscepticism in the cultural space of the EU, as well as predict means of overcoming negative Eurosceptic influences. As a result of the conducted research, such negative consequences of Euroscepticism were revealed as the crisis of European solidarity (recession in Greece, Ireland and Spain), problems of border regions (doubtful opening of borders and cross-border flows), difficulties in the formation of a single European policy and values (contradiction of internal political benchmarks of EU member states and Pan-European policies), the threat of a new “Brexit” (a precedent has been set). Among the possible ways to avoid these negative manifestations of Euroscepticism is to improve the representativeness of European regions and citizens in the processes of developing European policies to increase the effectiveness and relevance of the community and to implement a certain “European identity” that does not contradict national identities and concerns, first of all, not linguistic or cultural measurements, and a civic position. Bottom-up political dynamics can improve representativeness and cooperation between institutions and citizens. Decentralization of the decision-making process and more active involvement of Euro regions can be a sustainable solution for building an appropriate and effective policy acceptable to social and economic subjects and EU citizens. National and European identities should become compatible horizontally, without entering into competition with each other, which can happen thanks to overcoming the conceptual and educational deficit.

Key words: European integration, Euroscepticism, European Union, European identity, crisis.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Арабаджієв Дмитро Юрійович
Постол Олена Євгенівна
Сергієнко Тетяна Іванівна

Сучасні канали комунікації як детермінанта інформаційної стійкості в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації

УДК 32.019.52
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.2>

Арабаджієв Дмитро Юрійович
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових
та політичних наук
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0002-4772-081X

Постол Олена Євгенівна
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових
та політичних наук
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0003-4603-8955

Сергієнко Тетяна Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
просп. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-4654-9248

У статті автори звертають увагу на те, що в Україні, поряд з відкритою збройною агресією з боку російської федерації, йде боротьба в інформаційному просторі. Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року, змушує нас відповідально поставитися до інформаційно-пропагандистського забезпечення як засобу нейтралізації негативного інформаційно-психологічного впливу противника, запобігання поширенню неправдивої інформації про Україну.

У даному дослідженні на основі аналізу наукової літератури, як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, проведено аналіз сучасних каналів комунікації як детермінанти інформаційної стійкості в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації. Дано визначення понятійно-категоріального апарату таких категорій, як «суспільна стійкість», «соціальна згуртованість» та «інформаційна стійкість». Обґрунтовано, що за допомогою використання інформаційних технологій у сучасних умовах маніпулюють свідомістю суспільства. Зазначається, що сьогодні зростає роль інформації та знань у сучасному суспільстві, зростає роль інформаційно-комунікаційних технологій, які проникають у всі сфери життя людини. При цьому під комунікаціями в сучасному суспільстві розуміють передачу різноманітних даних і повідомлень, які мають безпосередній інформаційний вплив і психологічний примус.

Методологічна основа дослідження базується на положеннях класичних і сучасних політичних теорій, пов'язаних з предметом розгляду, використанні філософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання, які дозволяють найповніше розкрити сутність досліджуваної проблеми. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному дослідженні структурно-змістовних компонентів суспільної стійкості та соціальної згуртованості в умовах безпечних та культурно-інформаційних викликів сучасності.

Ключові слова: *суспільна стійкість, соціальна згуртованість, інформаційна стійкість, інформаційна безпека, сучасні канали комунікації, інформаційний вплив, маніпулювання суспільною свідомістю, повномасштабне вторгнення, військова агресія.*

Вступ. Актуальність даної теми зумовлена тим, що повномасштабна війна російської федерації проти нашої країни актуалізувала проблему забезпечення національної стійкості України. Масштабна агресія російської федерації проти України – спочатку в прихованих формах, а з 2014 року – з окупацією Криму та окремих територій Донецької та Луганської областей – перейшла у фазу війни, яка через вісім років переросла у повномасштабне вторгнення, порушення територіальної цілісності та політичної незалежності нашої країни. У цій війні український народ продемонстрував дивовижну єдність і стійкість.

Це зумовлює необхідність наукового пошуку нових шляхів, нових відповідей на виклики

та передбачення загроз в умовах зовнішньої агресії та внутрішньої нестабільності, зокрема через розгляд понять «суспільна стійкість», «соціальна згуртованість» та «інформаційна стійкість» в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Дослідженню зазначеної проблематиці частково присвячено публікації як українських так і закордонних науковців та практиків – Я. Амінєвої, Т. Андрєєвої, І. Аршави, Е. Носенко, В. Белюмова, М. Костенко, Ю. Тищенко, В. Лупацій, О. Саакян, А. Загородський, Ю. Каплан, Т. Мазур, Б. Бернгард, Сюзен Кобейса, Сальвадора Мадді, М. Баландіна, В. Запорожненко, А. Леонтєва, Д. Леонтєва,

А. Маклакова, Л. Мітіна, Г. Нікіфорова, Т. Рогачева, В. Чудновського та ін.

Психологічний компонент інформаційної та гібридної війни глибоко досліджений у працях Д. Волгогонова, С. Зелінського, О. Караяні, В. Крисько, В. Лепського, В. Лісічкіна, А. Морозова, В. Прокоф'єва. Щодо вивчення особливостей як в історичному так і в сучасному контекстах гібридну війну досліджують В. Горбулін, В. Горовенко, Є. Дикий, О. Литвиненко, Б. Парахонський, М. Требін, Г. Яворська, Л. Залізник, Т. Ісакова, С. Козиряцька, М. Лазарович, Г. Почепцова, І. Руценка, В. Тарасюк та ін. Окремим аспектам гібридної війни та її інформаційної складової приділено увагу в працях В. Гулая, В. Гусарова, Н. Ніколаєнко, Г. Щедрової. Щодо проблем вивчення інформаційних процесів, то даним питанням займаються відомі дослідники такі як: Н. Волковський, С. Жук, В. Косєвцов, А. Кузьменко, О. Кіндратець, О. Литвиненко, І. Лук'янець, В. Остроухов, П. Панарін, В. Петрик, Г. Почепцов, П. Прибутко, М. Присяжнюк, А. Рось, В. Толубко, М. Требін, О. Титенко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить велику кількість публікацій, сьогодні дане питання залишається актуальним і потребує подальшої конкретизації понятійно-категоріального апарату дослідження з врахуванням різних каналів комунікації у контексті забезпечення інформаційної стійкості України в умовах війни та повоєнного відновлення.

Мета статті полягає в дослідженні сучасних каналів комунікації як детермінанти інформаційної стійкості в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації.

Методологічна основа дослідження базується на положеннях класичних і сучасних політичних теорій, пов'язаних з предметом розгляду, використанні філософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання, які дозволяють найповніше розкрити сутність досліджуваної проблеми.

Результати. Сьогодні, борючись з агресією російської федерації, Україна не лише стримує російську армію на полі бою, а й перемагає ворога в інформаційному просторі. Росія виграла в інформаційній війні проти України до початку широкомасштабної агресії, але після неї український нарратив почав домінувати в інформаційному просторі Заходу [2, с. 14].

24 лютого 2022 року близько 4 години ранку росія напала на Україну. Керівництво російської федерації заперечувало факт ведення агресивної війни проти України та офіційно оголосило про початок так званої «спеціальної військової операції» на території України. Завдання якої полягало в демілітаризації України [11, с. 80].

З перших днів повномасштабного вторгнення в Україну російська армія зустріла не лише запе-

клий опір регулярних збройних сил, але й опір українського народу, який продемонстрував дивовижну національну єдність і стійкість.

У науковій літературі термін «стійкість» використовується в кількох контекстах. Визначення різняться залежно від предмета та галузі дослідження. Наприклад, С. Пирожков зазначає, що «у політичній сфері стійкість включає здатність політичних організацій виявляти зони вразливості та координувати свої адаптаційні зусилля та зусилля керівництва політичних організацій адекватно реагувати на зміни та виклики шляхом прийняття відповідних політичних рішень, зміни правил гри тощо» [10, с. 46]. Крім того, стійкість можна визначити як «процес, який пов'язує набір адаптивних здібностей з позитивними курсами функціональності та адаптації після порушень або успішної адаптації до стресових подій, ворожої системи та інших викликів» [14, с. 3].

Також зазначимо, що категорія стійкості вже давно розглядається українськими державними інституціями. У Доктрині інформаційної безпеки 2017 року не згадувалося слово «стійкість», але загальна мета була втілена в «Політиці стійкості». Щодо аналізу нормативно-правової бази (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»), то національна стійкість розглядається як «здатність держави та суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру, адаптуватися до змін середовища безпеки, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаного балансу після кризових ситуацій» [12].

За словами представників Національної платформи стійкості та згуртованості (далі – Національна платформа) О. Саакяна, В. Лупацій та Ю. Тищенко, суспільна стійкість – це «сукупність соціальних процесів, відносин, практик на національному, регіональному та локальному рівні (громади), які сприяють адаптованості суспільства в цілому у відповідь на виклики, створюють можливість для подолання та трансформації викликів» [8].

Також зазначимо, що Національна платформа стійкості та згуртованості запропонувала свій варіант української формули стійкості і він полягає в здатності системи адаптуватися, протистояти та самовідновлюватися, базуючись на культурі самоорганізації, самозахисту, соціальному діалозі, партнерській мережі горизонтального та вертикального рівнів, делегуванні частини державних функцій публічному сектору що призводить до підвищення рівня соціальної єдності та опору в умовах необхідності подолання загроз та викликів для суспільства та держави.

Реалії сьогодення показують, що потужною інформаційною загрозою для України є масове

використання засобів комунікації для підриву довіри до державних інституцій, поширення дезінформації та ворожої пропаганди [6, с. 79]. Тому, на нашу думку, зараз доцільно говорити не стільки про психологічну та національну стійкість, скільки про її нову якість – інформаційну стійкість та стратегічну комунікацію [1, с. 36].

Перетворення будь-якої інформації на ресурс стратегічного значення створює можливості для розвитку інформаційного суспільства, що також сприяє становленню та розвитку нових економічних відносин [3, с. 76]. Питання інформаційно-комунікаційних стратегій сьогодні стає все більш актуальним, оскільки вибір комунікаційних стратегій визначається основними цілями впливу на свідомість мас. Ефективність такого впливу залежить від правильного вибору комунікаційних стратегій і засобів їх реалізації.

Сьогодні громадська думка формується під впливом Інтернету, особлива увага приділяється соціальним мережам. Це можна пояснити тим, що в таких мережах є все необхідне, що посилює вплив на свідомість користувача, оскільки Інтернет є аудіовізуальним каналом комунікації. Більше того, нині чи не кожна молода людина має власні профілі у Twitter, Facebook чи Instagram. Також зазначимо, що з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію нашої країни Telegram-канали стали чи не основним джерелом інформації. Сьогодні ситуація майже не змінилася. Популярні канали мають десятки і сотні тисяч підписників, свій стиль, своїх фанів і хейтерів. Завдяки можливостям соціальних мереж і каналів Telegram легко маніпулювати громадською думкою та залучати нових користувачів до аудиторії. Водночас інформаційно-комунікаційні процеси несуть у собі небезпеку, яка становить реальну та зростаючу загрозу розвитку особистості та суспільства [4, с. 38]. Тому характерною рисою підвищення інформаційної стійкості людини і суспільства є прийняття того незаперечного факту, що коли людина і суспільство не можуть змінити об'єктивні обставини, вони можуть змінити своє ставлення до них.

Проте, крім негативного впливу на суспільство, сучасні канали комунікації мають і позитивні соціальні тенденції. Сьогодні люди борються не лише фізично, а й цифрово. Кібератаки на державні установи. Інформаційно-психологічний тиск на суспільство. Фронт у наших ноутбуках став майже таким же важливим, як і на сході країни. Як зазначив, віцепрем'єр-міністр, міністр цифрової трансформації України в уряді Олексія Гончарука та Дениса Шмигала, а також ініціатор електронного сервісу державних послуг Дія, Михайло Федоров: «Ми створили сильну IT-армію, яка об'єднує як українських, так і міжнародних IT-фахівців. Зараз близько 300 тисяч учасників. Усі «кіберсолдати» приєдналися на добровільній основі» [13]. Цифрові техно-

логії допомогли громадянам України брати участь у військових операціях, але межі між цивільними та військовими учасниками стираються. Додаток «Дія» – лише один із багатьох прикладів того, як українці використовують цифрові технології для захисту своєї Батьківщини. Крім того, інформаційні операції є найважливішою основою зусиль України щодо залучення міжнародної підтримки.

Таким чином, зазначаємо, що як військові, так і цивільні українці демонстрували і демонструють усьому світові приклад боротьби, опору, соціальної згуртованості та суспільної стійкості. Стійкість стала своєрідним «брендом» сучасних українців.

Для прикладу зазначимо, що військові дії дуже вплинули на життя Запорізької області, близько 72% території області перебувають під тимчасовою окупацією. Захисники Запорізької області з перших днів повномасштабного вторгнення продовжують утримувати позиції та дають гідну відсіч ворогу. Незважаючи на спроби зовнішнього та внутрішнього ворога дестабілізувати ситуацію, Запорізька область є прикладом згуртованості, єдності, співпраці зусиль та єдності і залишається унікальним прикладом дослідницького аналізу, перебуваючи в умовах окупації, бойових дій та управління контрольованої території [5, с. 159].

Запорізький регіон показав яскравий приклад співпраці, єдності та згуртованості – це функціонування мережі різноманітних центрів, від волонтерських до освітніх – з перших днів повномасштабного вторгнення відкрито всі обласні центри для вимушено переміщених осіб за територіальним принципом «свої для своїх», центри «Я - Херсон», «Я - Маріуполь». Так, так звана «Спільнота Волонтерів Об'єднаних Ідеєю» разом із Запорізьким обласним молодіжним центром розгорнули волонтерський штаб для надання гуманітарної допомоги переселенцям та всім, хто потребує допомоги. БФ «Карітас Запоріжжя» працює з біженцями, незахищеними категоріями населення, постраждалими від війни, такими як інваліди, пенсіонери, малозабезпечені. Також, на допомогу військовим орієнтований найбільший волонтерський центр Запоріжжя «Паляниця», який, окрім головного штабу, має регіональні штаби [9]. І це тільки декілька прикладів незламності, стійкості та згуртованості громадян нашого регіону.

З початку війни Запорізька область неодноразово демонструвала, що для вирішення проблемних питань та підтримки сталого розвитку необхідні згуртованість, єдність, кооперація зусиль та зміцнення вертикальних зв'язків.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що стабільність суспільства у воєнний час потребує системи цивільної мобілізації за аналогією з армією, а саме створення мобільних груп та волонтерських центрів. І ми бачимо, що події, які відбулися 24 лютого 2022 року, як ніколи соціально згурту-

вали українське суспільство – громадські організації, волонтери, благодійні фонди та прості активні громадяни об'єдналися та взялися за вирішення багатьох завдань щодо підтримки армії та населення. Україна довела, що її народ має сильну волю до суб'єктності. Головними цінностями для них є свобода, гідність і особиста самореалізація.

Головне завдання сьогодні – не допустити розколу суспільства в середині держави, подолати ворога, зупинити вторгнення російської федерації, зберегти нашу державність і незалежність. А для підвищення рівня згуртованості необхідно працювати у сфері інформаційної стійкості, пропонувати нові шляхи формування ідентичності [7, с. 42]. За відсутності чітких ідентифікацій масова свідомість неспроможна впоратися з викривленням інформаційних потоків, які сьогодні активно використовуються ворогом у вигляді заходів маніпулятивного впливу на людську свідомість в ідеологічному та емоційному плані. І пам'ятаймо, що за українською стійкістю та єдністю – неймовірні люди, їх культура, незламність духу та воля до перемоги.

Перспективою подальших наукових досліджень є дослідження складових національної стійкості держави у період війни та повоєнної відбудови України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Теоретико-методологічні засади моніторингу соціальної згуртованості та стійкості у сучасних реаліях України (на прикладі Запорізької області). Регіональні студії, 2022. № 30. С. 35–39.
2. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. Гілея: науковий вісник. К.: «Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 3. Політичні науки. С. 12–15.
3. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Особливості розвитку сучасного інформаційного суспільства в Україні в умовах політичної конфліктності. The 2nd International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society» (October 9–11, 2019) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. С. 74–79.
4. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах. Політикус: Науковий журнал. Видавничий дім «Гельветика». № 2. 2020. С. 36–43.
5. Важненко К.О., Арабаджієв Д.Ю. ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ). Тиждень науки-2023. Юридичний факультет. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 24–28 квітня 2023 р. [Електронний ресурс] / Редкол.: Вадим ШАЛОМЄЄВ (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 158–160.
6. Єремєєва І.А., Шаповал В.А. Групи інтересів як суб'єкти політики. *Politicus*. 2016. № 2. С. 76–80.

7. Кіндратець О.М., Сергієнко Т.І. Особливості формування ідентичності українців в умовах гібридної війни. *Політикус: Науковий журнал*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 1. 40–46.

8. Національна платформа стійкості та згуртованості. URL: <http://national-platform.org/> (дата звернення 25.09.23).

9. Паляниця волонтерський центр. <https://palyanucia.com/> (дата звернення 28.03.2023).

10. Про Національну доповідь НАН України «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз» (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 6 квітня 2022 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 5. С. 45–55.

11. Сергієнко Т.І., Куріс Ю.В. Консолідація українського суспільства в умовах військової агресії Російської Федерації проти України. *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць* / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 11 (88). С. 79–86.

12. Указ Президента України. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text> (дата звернення 25.09.23).

13. Цифровізація України: до, під час та після повномасштабної війни. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/27/7348844/> (дата звернення 25.09.23).

14. Sonn C., Fisher A. Sense of Community: Community Resilient Responses to Oppression and Change. *Journal of Community Psychology*, 2998. 26(5), P. 1–32.

REFERENCES:

1. Arabadzhyev D.Yu., Serhiyenko T.I. (2022). Teoretyko-metodolohichni zasady monitorynhu sotsial'noyi z-hurtovanosti ta stiykosti u suchasnykh realiyakh Ukrayiny (na prykladi Zaporizh'koyi oblasti) [Theoretical and methodological principles of monitoring social cohesion and stability in modern realities of Ukraine (on the example of Zaporizhzhia region)]. *Rehional'ni studiyi*, no. 30, pp. 35–39.
2. Arabadzhyev D.Yu., Serhiyenko T.I. (2019). Manipulyvannya svidomistyu suspil'stva v umovakh informatsiynoyi ta hibrydnoyi viyny v Ukrayini [Manipulation of public consciousness in the conditions of information and hybrid warfare in Ukraine]. *Hileya: naukovyy visnyk*. K.: «Vydavnytstvo «Hileya», 2019. Vyp. 146 (no. 7). CH. 3. Politychni nauky. pp. 12–15.
3. Arabadzhyev D.Yu., Serhiyenko T.I. (2019). Osoblyvosti rozvytku suchasnoho informatsiynoho suspil'stva v Ukrayini v umovakh politychnoyi konfliktnosti [Peculiarities of the development of the modern information society in Ukraine in the conditions of political conflict]. *The 2nd International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society»* (October 9-11, 2019) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. pp. 74–79.
4. Arabadzhyev D.Yu., Serhiyenko T.I. (2020). Politychna manipulyatsiya ta informatsiynopsykholohichna bezpeka v politychnykh vidnosynakh [Political manipulation and informational and

psychological security in political relations]. *Politykus: Naukovyy zhurnal*. Vydavnychyy dim «Hel'vetyka». no. 2, pp. 36–43.

5. Vazhnenko K.O., Arabadzhyev D.YU. (2023). Osoblyvosti suspil'noyi stiykosti ta sotsial'noyi z·hurtovanosti (rehional'nyy aspekt) [Features of social resilience and social cohesion (regional aspect)]. *Tyzhden' nauky-2023*. Yurydychnyy fakul'tet. Tezy dopovidey naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, Zaporizhzhya, 24–28 kvitnya 2023 r. [Elektronnyy resurs] / Redkol.: Vadym SHALOMYEV (vidpov. red.) Elektron. dani. Zaporizhzhya: NU «Zaporiz'ka politekhnika». pp. 158–160.

6. Yeremyeyeva I.A., Shapoval V.A. (2016). Hrupy interesiv yak sub'yekty polityky [Interest groups as subjects of politics]. *Politykus*, no. 2, pp. 76–80.

7. Kindratets' O.M., Serhiyenko T.I. (2021). Osoblyvosti formuvannya identychnosti ukrayintsiv v umovakh hibrydnoyi viyny [Peculiarities of the formation of the identity of Ukrainians in the conditions of a hybrid war]. *Politykus: Naukovyy zhurnal*. Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», no. 1, pp. 40–46.

8. Natsional'na platforma stiykosti ta z·hurtovanosti [National platform of sustainability and cohesion]. Retrieved from: <http://national-platform.org/> (accessed 25 september 2023).

9. Palyanytsya volunteers'kyy tsentr [Palyanytsia volunteer center]. Retrieved from: <https://palyanytsia.com/> (accessed 25 september 2023).

10. Pro Natsional'nu dopovid' NAN Ukrayiny «Natsional'na stiykist' Ukrayiny: stratehiya vidpovid' na vyklyky ta vyperedzhennya hibrydnykh zahroz» [About

the National Report of the National Academy of Sciences of Ukraine “National Resilience of Ukraine: Strategy for Responding to Challenges and Anticipating Hybrid Threats] (za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydiyi NAN Ukrayiny 6 kvitnya 2022 r.). *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny*. no 5. pp. 45–55.

11. Serhiyenko T.I., Kuris YU.V. (2022). Konsolidatsiya ukrayins'koho suspil'stva v umovakh viys'kovoyi ahresiyi Rosiys'koyi Federatsiyi proty Ukrayiny [Consolidation of Ukrainian society in the conditions of military aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *HUMANITIES STUDIES: zbirnyk naukovykh prats'*. Zaporizhzhya: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», no. 11 (88), pp. 79–86.

12. Ukaz Prezydenta Ukrayiny. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 20 serpnia 2021 roku «Pro zaprovadzhennya natsional'noyi systemy stiykosti» [Decree of the President of Ukraine. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 20, 2021 «On the introduction of the national stability system»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text> (accessed 25 september 2023).

13. Tsyfrovizatsiya Ukrayiny: do, pid chas ta pislya povnomasshtabnoyi viyny [Digitization of Ukraine: before, during and after full-scale war]. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/27/7348844/> (accessed 25 september 2023).

14. Sonn C., Fisher A. (1998). Sense of Community: Community Resilient Responses to Oppression and Change. *Journal of Community Psychology*. no. 26(5), pp. 1–32.

Modern communication channels as a determinant of information resilience in the context of a full-scale invasion of the russian federation

Arabadzhyiev Dmytro Yuriiovich

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of General Legal
and Political Sciences
National University Zaporizhzhia
Polytechnic
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-4772-081X

Postol Olena Yevhenivna

Doctor of Political Sciences, Associate
Professor,
Professor at the Department of General
Law and Political Sciences
National University Zaporizhzhia
Polytechnic
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia,
Ukraine
ORCID: 0000-0003-4603-8955

Sergienko Tetiana Ivanivna

Candidate of Political Sciences, Associate
Professor,
Associate Professor at the Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines
Dnipropetrovsk State University of Internal
Affairs
Gagarina Ave., 26, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4654-9248

In the article, the authors draw attention to the fact that in Ukraine, along with open armed aggression on the part of the Russian Federation, there is a struggle in the information space. The Russian-Ukrainian war, which has been ongoing since 2014, forces us to take a responsible approach to information and propaganda support as a means of neutralizing the negative informational and psychological influence of the enemy, preventing the spread of false information about Ukraine.

In this study, based on the analysis of scientific literature by both domestic and foreign researchers, an analysis of modern communication channels as determinants of information resilience in the conditions of a full-scale invasion of the Russian Federation was carried out. The definition of the conceptual and categorical apparatus of such categories as «social resilience», «social cohesion» and «information resilience» is given. It is substantiated that with the help of the use of information technologies in modern conditions, the consciousness of society is being manipulated. It is noted that today the role of information and knowledge in modern society is growing, and the role of information and communication technologies is growing, which permeate all spheres of human life. At the same time, communications in modern society mean the transfer of various data and messages that have a direct informational impact and psychological coercion.

The methodological basis of the study is based on the provisions of classical and modern political theories related to the subject under consideration, the use of philosophical, general scientific and specifically scientific methods of cognition, which allow the most complete disclosure of the essence of the investigated problem. The scientific novelty of the study consists in a comprehensive study of the structural and substantive components of social resilience and social cohesion in the conditions of security and cultural and informational challenges of today.

Key words: social resilience, social cohesion, information resilience, information security, modern communication channels, information influence, manipulation of public consciousness, full-scale invasion, military aggression.

Євченко Роман Ігорович

Лобізм в Україні: регулювати не можна заборонити

УДК 328.184

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.3>

Євченко Роман Ігорович
аспірант кафедри політичних наук
та права
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0001-9853-6492

В статті представлено аналіз процесу законотворчої діяльності щодо нормативно-правового регулювання лобізму та лобістської діяльності в Україні. Автором зазначено, що дискурс та процес законотворчості з цього питання триває з початку XXI ст., що відповідає загальній тенденції в державах Європи та в ЄС. Зазначено, що підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами стало додатковим чинником в прискоренні Україною з 2016 р. діяльності щодо виконання зобов'язання сприяти процесу інституційної розбудови лобістської діяльності. Не меншу роль відіграють в цьому процесі рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO), які Україна має виконати для позитивного проходження оцінювання внутрішніх реформ. В роботі зазначено, що в Україні визнання лобізму як інституту представництва інтересів зацікавлених груп, в тому числі груп громадянського суспільства, є критично низьким. Проблемою залишається переважання негативного сприйняття лобізму як корупційної тінювальної діяльності. Не меншою проблемою є протидія самих суб'єктів лобювання і інститутів щодо впровадження регулювання лобістської діяльності та впровадження Реєстрів лобістів. Водночас, вимоги громадськості щодо регулювання лобізму для досягнення прозорості процесу конкуренції інтересів зацікавлених груп та отримання інформації щодо процесу «geopolitik» залишаються нереалізованими. В статті представлено авторську оцінку особливостей законопроектів політико-правового регулювання лобістських практик. Зроблено висновок, що рекомендації ЄС та GRECO, очевидно, сприятимуть прискоренню впровадження правил транспарентності в Україні.

Ключові слова: лобізм, політико-правове регулювання, Україна, політичний процес, політичний інститут, представництво.

Вступ. З початку XXI століття процес визнання та інституціоналізації лобізму як специфічної форми представництва різноманітних груп інтересів прискорився. В 2014 р. правила лобювання були розроблені в 15 країнах світу. В ЄС на 2019 р. сім держав-членів (Австрія, Франція, Ірландія, Литва, Польща, Словенія, Велика Британія), а також два регіони (Каталонія, Шотландія) запровадили законодавчі правила щодо лобювання (обов'язкове регулювання). За період 2014–2023 рр. держави Європи приймали акти, спрямовані на регулювання лобізму (Ірландія, в 2015 р., Франція у 2016 р., Німеччина в 2022 р., Італія у 2018 р., Іспанія в 2022 р. Реєстри лобістської діяльності були введені також в Литві (2001, 2018, 2021), Латвії (2023), Угорщині (2006, скасовано в 2011), Македонії (2008). Ряд держав-членів запровадили добровільні системи реєстрації лобістів (м'яке регулювання) (Бельгія, Італія, Нідерланди, Румунія). З 1989 р. до 2023 р. пройшло дев'ять етапів формування політики прозорості політичної діяльності в інститутах ЄС. І хоча моделі регулювання лобізму є різними, очевидно, що прийняття законодавства щодо регулювання лобізму стає демократичним стандартом.

Метою дослідження є визначення особливостей процесу законотворчої діяльності щодо нормативно-правового регулювання лобізму та лобістської діяльності в Україні. *Завданнями є:* 1) встановлення особливостей розвитку дискурсу щодо лобізму в Україні; 2) визначення етапів роз-

витку законотворчої діяльності щодо нормативно-правового регулювання лобізму.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний аналіз, оскільки лобістські практики та їх регулювання розглядаються як системні явища, які підлягають комплексному огляду в українській політичній системі. Методами дослідження є порівняльний, нормативно-правовий, аксіологічний, що дозволили визначити різницю в тлумаченні лобізму, проаналізувати тенденцію розвитку законодавства в сфері інституціоналізації лобізму в Україні. Методом аналізу став також метод теоретичного синтезу та узагальнення, який був використаний в процесі аналізу історії розвитку дослідження питання.

Національні особливості лобістських практик в Україні досліджуються українськими дослідниками. Найбільш комплексно проблематика лобізму представлена в навчальних посібниках та монографіях В. Самохвалова, В. Багацького та Р. Мацкевича, Д. Базілевича, В. Нестеровича та В. Федоренко, Р. Кобця та С. Панциря, а також в дисертаційних роботах Д. Лубінця, Е. Гросфельда, Р. Мацкевича, А. Стельмаха. Питання законодавчого регулювання лобістських практик в Україні постали об'єктом уваги в працях Т. Богині, М. Бризіцького, В. Гнатенка, В. Головка, В. Гоцулюка, А. Євгенєвої, О. Кривицького, Д. Лубінця, К. Одарченко, О. Одінцової, О. Шведа. Практики лобістської діяльності в Україні досліджували такі автори як Ю. Зущик, О. Безпроза, В. Биковець,

О. Бурбело, Ю. Ганжуров, Е. Горсфельд, О. Держалюк, І. Зибачинський, О. Карпенко, І. Кіянка, П. Краснящий, О. Куценко, Е. Мінченко, М. Недюха та М. Федорін, А. Піонтковська, І. Похило, О. Буряченко та С. Годний, Р. Радейко, М. Росенко, В. Сумська, В. Табакера, С. Телешун та інші.

Слід зазначити, що дослідження лобізму в практиках врегулювання політичних конфліктів може спиратися на ряд методологічних підходів завдяки багатогранності лобізму як явища: *комунікаційного характеру*, що передбачає організацію та підтримку складних комунікаційних процесів в соціально-політичних системах; *конфліктного характеру*, що передбачає представництво опозиційних інтересів та їх узгодження в процесі політичної діяльності; *політико-правового характеру*, що передбачає наявність політичних функцій та правових можливостей в політико-правових системах; *інституційного характеру*, що передбачає можливу наявність статусу в єдності інститутів та структур функціонування політичної системи.

Важливо і те, що в основі самого явища лобізму лежить «інтерес» – ключова категорія формування «політичного» як простору для діалогу з метою представлення та можливої реалізації інтересу, адже політична складова суспільних відносин виникає в результаті усвідомлення існування різних інтересів та необхідності їх узгодження для збереження соціальної цілісності.

В теорії «політичного інтересу» автори виходять з того, що для досягнення компромісу інтересів вартує завжди знайти щось третє, яке б стало точкою дотику для двох сторін. Цією точкою компромісу стають цінності, їх системне бачення. *Цінності відіграють вирішальну роль у процесі раціоналізації суспільних відносин на рівні політичного інтересу.* Щодо інтересу політичного, то політичним він стає на основі принципу який закладений в підході до політичних відносин як межових між економічною, ідеологічною, культурною і соціальною сферами суспільства...» [5, с. 186].

Дотримуючись аксіологічної парадигми стосовно «етичних, моральних, ментальних та соціокультурних детермінант політичного лобізму» С. Годний визначає лобізм як соціальний феномен, який «можна вважати своєрідною політичною цінністю з огляду на те, що вважається притаманним саме демократичному суспільству... Ціннісний потенціал лобізму як суспільного феномену, пов'язаний, насамперед у його суспільно-значущих функціях: посередництво між суспільством та державою; заміщення представництва; інформаційна функція; постановка актуальних питань; впорядкування плюралізму суспільної думки тощо» [2, с. 180]. Вважаємо, що таке однозначне визнання ціннісного потенціалу лобізму є не зовсім прийнятним, так само, як і визначення цінністю такої функції як «заміщення представництва».

Лобізм, як система практик, мав і має неоднозначне тлумачення в системі ціннісно-оціночних суджень, які детерміновані, і тут С. Годний правий, – в тому числі етичними, моральними, соціокультурними та інституційними основами розвитку відносин в процесі реалізації політичних інтересів. Адже, як вірно зазначає В. Радченко, «політичні інтереси породжуються соціальною природою конкретного суспільства, позицією і положенням соціальної групи в системі політичних відносин. Вони становлять концентроване вираження інтересів, які переломлюються в інтересах завоювання або утримання державної влади. Зміст політичних інтересів виявляється в суті та спрямованості політичних ідей, ідеалів, принципів, у поглядах, почуттях і настроях, які представляють різний рівень (теоретичний і повсякденний) усвідомлення інтересів соціальної групи... [12, с. 600]. Отже, ціннісні характеристики лобізму багато в чому детерміновані оцінками змісту політичних інтересів, які лобіюються. Для визначення ціннісної складової лобізму важливим ж не стільки оцінювання функцій лобізму, скільки функцій політичних інтересів, які лобіюються.

Специфіка політичних інтересів у системі суспільних інтересів, за визначенням, яке надається в Політологічному енциклопедичному словнику (автори: В. Авер'янов, І. Алексєєнко, В. Горбатенко, Ю. Шемшученко, В. Бабкін), полягає у тому, що вони тісно пов'язані із механізмами та способами здійснення влади у суспільстві та виконують функції: 1) стимулюють політичну активність суб'єктів політики; 2) спрямовують політичну діяльність на організацію суспільства через політичну владу, узгодження суперечливих соціальних дій різних класів і груп; 3) відображають багатоманітні соціальні інтереси і слугують основою для об'єднання і розмежування суб'єктів політики; 4) слугують основою для формування цілей політичної діяльності та регулюючої волі. Політичні інтереси пов'язані зі способами функціонування вищих органів влади у суспільстві, стилями політичної діяльності яких багато в чому визначають і стиль інших ланок системи управління [7, с. 519]. Категорія інтересу визначає сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів особи чи групи осіб, які пов'язані із певним поставленим перед ним/ними питаннями. При аналізі цієї категорії враховують її основні складові: 1) формування інтересу як об'єктивного явища; 2) відображення інтересів у свідомості людей; 3) реалізація інтересів в практичній діяльності.

З огляду на наявну в Україні історіографію питання проблематика лобізму як практик низького репутаційного характеру є актуальною, як і вимоги громадськості щодо цивілізованого регулювання лобізму для досягнення прозорості політичного процесу конкуренції інтересів зацікавлен-

них груп та отримання інформації щодо процесу «realpolitik».

Особливостями українського лобізму є поширеність «вмонтованого» лобізму, коли державний службовець або народний депутат є водночас і об'єктом, і суб'єктом лобістського впливу, і обслуговує або інтереси власного бізнесу, або інтереси фінансово-промислових груп. Ринок лобістських послуг в Україні є тіньовим і стимулює корупцію. А. Стельмах вказує: «В Україні лобіювання через відсутність належних законодавчих регуляторів цього інституту характеризується позаправовою формою і дискредитоване таким явищем як «квазі-лобіювання» [13, с. 25].

Дослідники вказують, що ідея прийняти в Україні закон про лобіювання зовсім не нова і блукає владними коридорами вже більше 10 років [1]. Перша практична спроба унормування цієї сфери була здійснена у 1999 р., коли до Верховної Ради були подані два законопроекти: «Про лобіювання в Україні» та «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України». Обом законопроектам був властивий декларативний характер і вони не були узгоджені з іншими нормативно-правовими актами. У листопаді 2003 р. до Парламенту був внесений законопроект «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України», а у квітні 2009 р. КМ України розробив проект Закону «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів» (який так і не був внесений до Верховної Ради). У жовтні 2010 р. до ВРУ був поданий законопроект «Про регулювання лобістської діяльності в Україні», який отримав негативний відгук Головного науково-експертного управління ВР України та не був прийнятий. 6 березня 2013 р. у НІСД відбулося перше засідання Робочої групи з розробки проекту Закону України «Про регулювання лобістської діяльності та громадського представництва (адвокатів) в Україні», створеної Національним інститутом стратегічних досліджень та Інститутом професійного лобіювання та адвокатів.

В 2016 р. Україні взяла на себе зобов'язання сприяти процесу інституційної розбудови лобістської діяльності, підписуючи Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Прийняття ефективного законодавства про лобістську діяльність та врегулювання питань парламентської етики є також рекомендаціями Групи держав проти корупції (GRECO, The Group of States against Corruption) – органу Ради Європи з антикорупційного моніторингу, які Україна має виконати для проходження оцінювання у рамках четвертого раунду на тему: «Запобігання корупції стосовно депутатів, суддів та прокурорів».

Лише на одній сесії парламенту в 2020 р. було зареєстровано чотири законопроекти, які пропонували різні моделі регулювання лобізму.

У законопроекті «Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні» (№ 3059 від 11.02.2020, ініціатори: Ю. Тимошенко та С. Власенко) визначалися поняття «лобістський вплив», «лобіст», «лобістська фірма», які повинні зареєструвати свою діяльність в установленому порядку; були закріплені гарантії, права й обов'язки суб'єктів лобіювання; передбачається, що Міністерство юстиції України вестиме Електронний реєстр суб'єктів лобіювання, перевірятиме щоквартальні звіти лобістів, і докладатиме перед парламентом щодо звітності лобістів [8]. У законопроекті пропонувалося притягнення лобістів за порушення законодавства до кримінальної відповідальності. «...Лобізм... повинен існувати в рамках закону. Формально лобістів у нас немає, але, коли громадські активісти отримують гранти, вони називають себе лобістами, – зазначив ініціатор проекту С. Власенко та додав: – Громадський активіст – це той, хто у вільний від роботи час займається такою діяльністю. А у нас активізм став професією, яка, на жаль, не регулюється державою» [6]. За словами С. Власенка, автори проекту адаптували американський закон під українські реалії, але, на засіданні в підкомітеті народні депутати сприйняли ініціативу неоднозначно, особливо норми щодо періодичного звітування. Також, нардепи заслухали позиції громадських організацій, представники яких закликали не голосувати за проект, мовляв, ініціатива суперечить свободі об'єднань, яка закріплена в Конституції [6].

В проекті Закону «Про лобізм» № 3059-1 від 28.02.2020, авторами якого були О. Дубінський та О. Василевська-Смаглюк, регуляторні та наглядові функції щодо лобістської діяльності поклалися на НАЗК. Автори проекту ототожили «лобізм» та «лобіювання», вказуючи, що «послуги з лобізму, послуги з лобіювання – діяльність суб'єкта лобізму щодо представництва та захисту інтересів замовника або вигодонабувачів послуг з лобізму...»). В проекті були визначені методи і принципи лобіювання; вимоги до професійних суб'єктів лобіювання; вказано коло осіб, які не можуть займатися лобістською діяльністю; визначені питання, щодо яких не може здійснюватися лобіювання (конституційний лад, суверенітет, національна безпека, свобода слова, «будь-які обмеження в використанні мови»). Пропонувалося також: визначити права й обов'язки і суб'єктів і об'єктів лобіювання; надати лобістам права брати участь у засіданнях Погоджувальної ради депутатських фракцій; передбачити обов'язок лобістів «сприяти комітетам ВРУ у здійсненні покладених на них повноважень; зобов'язати і лобістів і об'єктів їх тиску – подавати

щомісячні звіти та притягувати порушників законодавства як до адміністративної, так і кримінальної відповідальності. Крім того, ініціатори цього проекту запропонували передбачити можливості створення Асоціації лобістів України та механізм саморегулювання [9].

Третій законопроект, «Про правове та прозоре регулювання діяльності з лобіювання» (№ 3059-2 від 02.03.2020), ініційований депутатами Комітету з правової політики – О. Качурою, О. Костіним та іншими, в т.ч. І. Климпуш-Цинцадзе (Комітет з питань інтеграції України до ЄС), представив більш допрацьований варіант акту, ніж попередні. В проєкті надано дефініцію поняття лобіювання, публічних консультацій, встановлені гарантії і форми здійснення лобіювання [10]. У преамбулі вказувалося, що положення Закону не поширюються на неурядові організації, що «мають передбачене іншими законами право на участь у формуванні політики держави». Автори пропонували встановити, що адвокація, петиції, звернення і висновки, участь у роботі дорадчо-консультативних органів та робочих груп, що створені при суб'єктах владних повноважень, участь у громадських слуханнях, обговореннях, публічних заходах, організованих органами державної влади – не є формами здійснення лобістської діяльності. Проєкт також визначав коло осіб та органів влади, які не можуть бути об'єктами лобіювання (судді, Вища рада правосуддя, прокуратура, правоохоронні органи, дипломати та ін.). Водночас, в проєкті передбачалося закріплення права зареєстрованих суб'єктів лобіювання подавати аналітичні матеріали щодо законопроектів протягом 21 днів з моменту їх реєстрації. Проєкт передбачив створення Міністерством юстиції України Єдиного реєстру суб'єктів лобіювання та обов'язок суб'єкту лобіювання щороку підтверджувати свій статус. В якості стимулу було запропоновано встановлення плати суб'єктам лобіювання за внесення даних до Реєстру, у залежності від сфери здійснення лобіювання (мистецтво, переробна промисловість, будівництво чи ін.), а також залежно від диференціації їхнього річного доходу. Також були визначені підстави зупинення та припинення права суб'єкта лобіювання на здійснення лобіювання, а також умови притягнення порушників до адміністративної і кримінальної відповідальності, де до ст. 131 КПК було додано такий захід щодо забезпечення кримінального провадження як зупинення права суб'єкта лобіювання на здійснення лобіювання.

В четвертому законопроекті 2020 р. «Про лобістську діяльність» (№ 2059-3 від 03.03.2020), ініціаторами якого були Д. Монастирський та П. Фролов [11], були розрізнені поняття «лобіювання» («підприємницька діяльність, спрямована на здійснення законного впливу на об'єкт лобіювання

з метою формування у нього думки про переваги чи недоліки певних рішень, які знаходяться в межах його компетенції») та «публічна адвокація» (не маюча ознак підприємницької або адвокатської діяльності із захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів). Також проєкт підкреслював розмежування «публічної адвокації» від «замовної публічної акції», як можливі варіанти так званого «громадського лобізму». Категорія «замовна публічна акція» тлумачилася як «масовий захід (включаючи збір, пікетування, мітинг, похід (в тому числі вуличний), демонстрація тощо), за підготовку, організацію, координацію, проведення, спонукання до участі в якому або за участь в якому отримується чи передається майно. Суб'єктом лобіювання визначалася «зареєстрована в Державному реєстрі лобіювання юридична особа або фізична особа, яка має право надавати послуги з лобіювання згідно з договором про надання послуг з лобіювання». Проєкт передбачав впровадження обов'язкової реєстрації лобістів в Державному реєстрі лобіювання – «системі обліку та зберігання інформації про лобістів, суб'єктів лобіювання, суб'єктів самолобіювання, а також іншої інформації». Державний нагляд і контроль за лобіюванням покладалися на Міністерство юстиції, якому надавалися права реагування на порушення (штраф, анулювання державної реєстрації).

Закон про регулювання лобізму так і не був прийнятий. Однак, скандал 2022 р. навколо прийняття законопроекту № 5655 щодо містобудівної реформи знов актуалізував це питання. Лобістська активність депутатки від «Слуг народу» Олени Шуляк була визначена як прямий лобізм інтересів великих забудовників та обмеження прав місцевого самоврядування з боку противників законопроекту (серед яких була і Асоціація міст України) [4]. Водночас, О. Шуляк вказувала, що вона діє проти тіньових лобістських схем, які використовують місцеві забудовники у змові з органами місцевого самоврядування. В будь-якому варіанті лобістська діяльність обох сторін конфлікту при наявності закону про прозорість лобістської діяльності мала б стати об'єктом регулювання.

17 листопада 2022 р. Голова НАЗК О. Новіков під час зустрічі з очільником Вищого органу з питань прозорості у публічному житті Франції (HATVP) Дідьє Міго зазначив, що ухвалена Парламентом України Антикорупційна стратегія до 2025 року все ще передбачає розроблення і прийняття закону про лобіювання: «Такий закон стає особливо важливим в рамках післявоєнного відновлення України, коли до нашої держави почнуть надходити іноземні інвестиції на відбудову» [3].

На це також вказується в оприлюдненому 24 березня 2023 р. звіті GRECO щодо ситуації

в Україні, прийнятому GRECO на її 93-му пленарному засіданні (Страсбург, 20-24 березня 2023 р.). Організація дійшла висновку, що поточний рівень дотримання рекомендацій більше не є «глобально незадовільним», як це було раніше, і що Україна зробила певні покращення, задовільно впровадивши або виконавши 15 із 31 рекомендації, які містяться у звіті четвертого раунду оцінки. З решти рекомендацій – дев'ять рекомендацій було виконано частково, а сім – не виконано. «GRECO відзначає сильну прихильність, продемонстровану Україною щодо роботи GRECO у надзвичайно важкий час для цієї держави-члена», – йдеться у звіті. «Воєнний час призвів до необхідності запровадження воєнного, надзвичайного стану та перестановки пріоритетів. У такому контексті важливо, що Україна все ж продовжила роботу над виконанням рекомендацій GRECO. Група звернулася до України з проханням надати звіт про заходи, вжиті для виконання невиконаних рекомендацій, до 31 березня 2024 року.

Отже, розробка та прийняття закону про регулювання лобізму в Україні у усвідомлену задачу і, очевидно, невдовзі вона буде виконана. Проте, важливим питанням залишається визначення моделі регламентації лобізму, тлумачення ціннісного значення лобізму як представницької діяльності з урахуванням визнання цінності так званого «низового лобізму».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баконіна О., Лопушанська О. Легалізація лобіювання в Україні: що пропонує законодавець? *Юрліга*. 26 березня 2020. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/194079_legalzatsya-lobyuvannya-v-ukran-shcho-proponu-zakonodavets (дата звернення: 07.05.2023)
2. Годний С. П. Інститут лобізму в політиці як чинник демократизації українського суспільства : дис. ... к. політ. наук : 23.00.02 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2019. 220 с.
3. Голова НАЗК виступає за якнайшвидше законодавче врегулювання лобізму та парламентської етики для зменшення ризиків політичної корупції. *Офіційний сайт НАЗК*. 17 Листопада 2022 року. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/antykoryptsijna-polityka/golovana-zk-vystupaye-za-yaknajshvydshe-zakonodavche-vregulyuvannya-lobizmu-ta-parlamentskoyi-etyky-dlya-zmshennya-ryzykiv-politychnoyi-koryptsiyi/> (дата звернення: 07.05.2023)
4. Ейсмут В. Асоціація міст України просить змінити законопроект про реформу містобудування *ZAXID.NET*. 12 грудня 2022, 11:59. URL: https://zaxid.net/asotsiatsiya_mist_ukrayini_prosit_zmyniti_zakonoproekt_pro_reformu_mistobuduvannya_n1554387 (дата звернення: 07.05.2023)
5. Коляса О.Я. Політичний інтерес: суть та історичні форми визначення. *Вісник СевГТУ. Політологія*. 2004. № 52. С. 180–186.
6. Новіков І. Чому не вдалося пролобіювати проєкт про лобізм в Україні. Латентний вплив гравців.

Закон і Бізнес. 19.03.2021. URL: <https://zib.com.ua/ua/147002.html> (дата звернення: 07.05.2023)

7. Політологічний енциклопедичний словник / В.Б. Авер'янов, І.В. Алексєєнко, С.С. Андрєєв та ін.; В.П. Горбатенко (упоряд.); Ю.С.Шемшученко, В.Д. Бабкін та ін. (відп. ред); НАН України. Інститут держави і права імені В.М. Корецького, Українська асоціація політологів. К.: Генеза, 2004. С. 519.

8. Проєкт Закону «Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні» №3059 від 11.02.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68128 (дата звернення: 07.05.2023)

9. Проєкт Закону «Про лобізм» №3059-1 від 28.02.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68265 (дата звернення: 07.05.2023)

10. Проєкт Закону «Про правове та прозоре регулювання діяльності з лобіювання» №3059-2 від 02.03.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68275 (дата звернення: 07.05.2023)

11. Проєкт Закону «Про лобістську діяльність» №2059-3 від 03.03.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68279 (дата звернення: 07.05.2023)

12. Радченко В. Л. Політичні інтереси: поняття, функції, типологія. *Держава і право*. Вип. 56. Політичні та юридичні науки. С. 600-605.

13. Стельмах А. В. Розвиток інституту лобізму в системі забезпечення державної безпеки України. : дис-я... к. н. з держ. управління : 25.00.05. / Національний універ-т цивільного захисту України. Харків, 2021. 213 с.

REFERENCES:

1. Bakonina, O., Lopushanska, O. (2020) Legalization of lobbying in Ukraine: what does the legislator propose? [Legalization of lobbying in Ukraine: what does the legislator propose?] *Yurliha*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/194079_legalzatsya-lobyuvannya-v-ukran-shcho-proponu-zakonodavets
2. Hodnyi, S. P. (2019) Instytut lobizmu v politytsi yak chynnyk demokratyzatsii ukrainskoho suspilstva [Institute of lobbying in politics as a factor of democratization of Ukrainian society]: dys. ... k. polit. nauk : 23.00.02 / Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv.
3. Holova NAZK (2022). Holova NAZK vystupaie za yaknajshvydshe zakonodavche vrehuliuvannya lobizmu ta parlamentskoi etyky dlia zmshennia ryzykiv politychnoi koryptsii. [The head of NAZK is in favor of legislative regulation of lobbying and parliamentary ethics as soon as possible to reduce the risks of political corruption]. *Ofitsiynyi sait NAZK*. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/antykoryptsijna-polityka/golovana-zk-vystupaye-za-yaknajshvydshe-zakonodavche-vregulyuvannya-lobizmu-ta-parlamentskoyi-etyky-dlya-zmshennya-ryzykiv-politychnoyi-koryptsiyi/>
4. Eismunt, V. (2022, 12 December) Asotsiatsiya mist Ukrainy prosyt zminyty zakonoproekt pro reformu mistobuduvannya. [The Association of Cities of Ukraine requests to change the draft law on urban planning reform] *Zaxid.Nef*. URL: https://zaxid.net/asotsiatsiya_mist_ukrayini_prosit_zmyniti_zakonoproekt_pro_reformu_mistobuduvannya_n1554387

5. Koliasa, O. Ya. (2004) Politychnyi interes: sut ta istorychni formy vyznachennia. [Political interest: essence and historical forms of definition]. *Vesnyk SevHTU. Polytolohyia*, vol. 52, pp. 180–186.

6. Novikov, I. (2021) Chomu ne vdalosia prolobiuvaty proiekt pro lobizm v Ukraini. Latentnyi vplyv hravtsiv. [Why it was not possible to lobby the project about lobbying in Ukraine. Latent influence of players.]. *Zakon i Biznes*. URL: <https://zib.com.ua/ua/147002.html>

7. Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk (2004). [Political science encyclopedic dictionary] / V.B. Averianov, I.V. Aliksieienko, S.S. Andrieiev ta in.; V.P. Horbatenko (uporiad.); Yu.S. Shemshuchenko, V.D. Babkin ta in. (vidp. red); NAN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava imeni V.M. Koretskoho, Ukrainaska asotsiatsiia politolohiv. K.: Heneza.

8. Proiekt (2020). Proiekt Zakonu «Pro derzhavnu reiestratsiiu subiektiv lobiiuvannia ta zdiisnennia lobiiuvannia v Ukraini» [Draft Law «On State Registration of Lobbying Entities and Lobbying in Ukraine»] №3059. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68128

9. Proiekt (2020b). Proiekt Zakonu «Pro lobizm» [Draft Law «On Lobbying»] №3059-1. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68265

10. Proiekt (2020c). Proiekt Zakonu «Pro pravove ta prozore rehuliuвання diialnosti z lobiiuvannia». [Draft Law “On Legal and Transparent Regulation of Lobbying Activities”] №3059-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68275

11. Proiekt (2020s). Proiekt Zakonu «Pro lobistsku diialnist». [Draft Law «On Lobbying Activities»]. №2059-3. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68279

12. Radchenko, V. (2014) Politychni interesy: poniattia, funktsii, typolohiia. [Political interests: concepts, functions, typology.] *Derzhava i pravo*, vol. 56, pp. 600-605.

13. Stelmakh, A. (2021) Rozvytok instytutu lobizmu v systemi zabezpechennia derzhavnoi bezpeky Ukrainy [Development of the institution of lobbying in the system of ensuring state security of Ukraine] : dys-ya... k. n. z derzh. upravlinnia : 25.00.05. / Natsionalnyi univer-t syvilnoho zakhystu Ukrainy. Kharkiv.

Lobbying in Ukraine: cannot be prohibited to regulate

Yevtsenko Roman Ihorovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9853-6492

The article presents an analysis of the process of law-making regarding the legal regulation of lobbying and lobbying activities in Ukraine. The author states that the discourse and the process of law-making on this issue has been ongoing since the beginning of the XXI century, which corresponds to the general trend in European countries and the EU. It was noted that the signing of the Association Agreement with the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states became an additional factor in accelerating Ukraine's activities in 2016 to fulfill the obligation to contribute to the process of institutional development of lobbying activities. The recommendations of the Group of States Against Corruption (GRECO), which Ukraine must implement in order to pass the evaluation of internal reforms, play an equally important role in this process. The paper states that the recognition of lobbying as an institution representing the interests of interested groups, including civil society groups, is critically low in Ukraine. The problem remains the prevailing negative perception of lobbying as a corrupt shadow activity. No less a problem is the opposition of the lobbying subjects and institutions themselves to the implementation of the regulation of lobbying activities and the implementation of the Registers of lobbyists. At the same time, the demands of the public regarding the regulation of lobbying in order to achieve transparency in the process of competing interests of interested groups and obtaining information regarding the process of «realpolitik» remain unfulfilled. The article presents the author's assessment of the peculiarities of draft laws on political and legal regulation of lobbying practices. It was concluded that the recommendations of the EU and GRECO will obviously contribute to the acceleration of the implementation of transparency rules in Ukraine.

Key words: lobbying, political and legal regulation, Ukraine, political process, political institution, representation.

Орлянський Володимир Семенович

Реформи відродження

УДК 323.172(477)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.4>

Орлянський Володимир Семенович
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри «Політологія
та право»

Національного університету

«Запорізька політехніка»

вул. Жуковського, 64, Запоріжжя,
Україна

ORCID: 0000-0001-6356-2252

Використання терміна «Диво» не вітається у науковому середовищі, особливо коли це стосується вивчення політичних та соціальних процесів. У той же час, дуже важко пояснити здійснення деяких соціально-політичних процесів, які не повинні були статися, а вони відбувалися. Надто буденно проходили повідомлення про хід реалізації адміністративних реформ та створення громад. По суті, відбулися революційні зміни. У багатьох європейських країнах подібні реформи проходять впродовж тривалого часу існування демократичної політичної системи. В Україні ці реформи почали реалізовуватися паралельно із реальною демократизацією в країні.

Проголошення незалежності не стало початком реформ, довелося пройти тривалий шлях уже в умовах незалежності, щоб розпочати демократичні перетворення. Вже в перші роки реалізації реформи показали позитивні результати. Цілком закономірно можуть порушуватися питання про причини таких результатів – як народ, який прожив протягом десятків поколінь у різних тоталітарних системах, який не знав азів життя в умовах демократії, так швидко зміг перейти до життя в нових реаліях.

Нестача часу для еволюційного проведення реформ сприяла тому, що територіально-адміністративні зміни запроваджувалися адміністративним шляхом. Подібним шляхом було запущено два процеси. Реформа децентралізації дозволила залучити частину населення – учасників революційних подій – до революційного перетворення системи місцевого самоврядування. Для більш пасивної частини населення створювалися умови, за яких їх життя об'єктивно змінювалося і вони починали жити по-новому, тому що за старим порядком життя вже було неможливе.

Закликаючи до прояву соціальної активності, влада створювала і умови, які вимагали саме такої участі. А далі, в країні, що не знала азів демократичного життя, почали створюватися найдемократичніші органи управління – органи місцевого самоврядування. Країна була та сама, змінився народ. За короткий проміжок часу Україна спромоглася зробити революційний ривок на шляху свого розвитку. В українській історії стався досить неординарний випадок, коли відродження параметрів традиційних елементів соціально-політичного життя українського суспільства, які були втрачені ще кілька століть тому, стали необхідним елементом для руху вперед. Емоційні сплески дозволили нації відкинути національні наративи, які були штучно створені радянською системою. Архаїчну Україну було знищено ще задовго до цього.

Ми вважаємо, що поєднання подібних чинників дозволило українському народу на очищених теренах національної пам'яті за допомогою національного відродження почати створювати українську націю. Зміни щодо організації нової системи місцевого управління та децентралізації політичної влади виявилися реформами, які дозволили відродити демократичне українське суспільство.

Ключові слова: *міське самоврядування, реформи, територіальні громади, Національне відродження.*

Вступ. Реформа державного управління є закономірним етапом для будь-якої країни, що обрала шлях прогресу. Проголошення незалежності України не стало початком реформ в країні. Довелося пройти тривалий шлях вже в умовах незалежності, очищувальний Помаранчевий майдан, криваву Революцію гідності, щоб розпочати демократичні перетворення. Приступаючи до реальних перетворень на такому пізньому етапі незалежності, реформу з децентралізації довелося проводити в широкому діапазоні. Цей процес супроводжувався створенням ново нових органів місцевого самоврядування, реформуванням адміністративно-територіального устрою та управління на районному рівні. Вже перші роки перетворень показали позитивні результати. Цілком закономірно можуть порушуватися питання про причини таких результатів – як народ, який прожив протягом десятків поколінь у різних тоталітарних системах, який не знав життя в умовах демократії, так швидко зміг перейти до життя в нових умовах.

Мета роботи. Дослідження залежності позитивних наслідків реформ децентралізації політичної влади в Україні від ментальних зламів, що сталися у соціально-психологічній свідомості українців, у ході відродження національної духовності, пам'яті, історії, що дозволило вже на ранніх етапах реалізації реформ досягти стійких позитивних тенденцій.

Методи дослідження. У роботі використовувались загальнонаукові й спеціальні методи дослідження. Основними були: історичний, порівняльний, системний. Історичний метод дозволив простежити заходи, що відбувалися у рамках реформ; системний метод дозволив виявити у різноманітних заходах цілісність спрямування реформ; порівняльний метод дозволив зіставити та визначити, наскільки заходи сприяють процесу децентралізації. У процесі роботи використовувалися також аналіз і синтез, порівняння та узагальнення.

Результати. Усі країни, які йшли шляхом демократизації, проводили реформи з децентралізації

влади, розширювали функції органів місцевого самоврядування, що дозволяло свідчити про розвиток процесу демократизації. Для більшості європейських країн цей процес, з певною умовністю, проходив шляхом поетапного розвитку демократії. Для України процес демократизації відбувався через численні затримки та проходив у тісному зв'язку з національним відродженням.

Лібералізація пострадянського режиму відбувалася вкрай бурхливо, ривками, з неодноразовим відхиленням в бік авторитаризму. Відсутність стійкого поступального, еволюційного руху з демократизації виступала додатковим чинником до процесу формування передумов для складання революційної ситуації. Усе це відбувалося на тлі накопичення, практично, у всіх верствах суспільства очікування змін. Вже з перших років незалежності йшов процес формування інституційної кризи. Існуюча радянська система управління, хоч і модернізована, все важче справлялася зі своїми функціями в умовах перехідного режиму, дедалі більше криміналізується. У той же час необхідно мати на увазі, що очікування змін ще не означає, що все суспільство було готове до реальних змін. Революція Гідності ліквідувала антиукраїнське, багато в чому криміналізоване політичне керівництво країною. Досить швидко, майже повністю, вдалося зруйнувати інституційний каркас влади. Революційні події охопили практично всю країну, проте, говорити про залучення всього населення України до революційних подій було б не зовсім коректно. Необхідно бути реалістом, щоб розуміти, що значна частина населення країни зайняла або вичікувальну позицію, або виявляла соціальну інертність до революційних подій. Необхідно враховувати і ту частину населення, яка революцію сприйняла негативно, а то й вороже.

Нестача часу для еволюційного проведення реформ сприяла тому, що територіально-адміністративні зміни запроваджувалися адміністративним шляхом. Подібним шляхом було запущено два процеси. Для частини населення, яке було учасником революційних подій та мало потенціал пасіонарності, створення нової адміністративної системи дозволило залучити їх, за своєю суттю, до революційного перетворення системи місцевого самоврядування. Для більш пасивної частини населення створювалися умови, за яких їх об'єктивно «примушували» облаштовувати своє життя по -новому, тому що по -старому вони жити вже не будуть.

Революція Гідності дала шанс Україні ще раз вийти на шлях національного державного будівництва. Ще раз українська національна еліта закликала народ України згадати своє славне минуле, свою історію боротьби за свободу та незалежність. Приклади звернення до свого історичного минулого, щоб йти вперед, не є чимось незвичним. За своїм драматизмом соціальні процеси, які пережи-

вала Україна, схожі на історію Ірландії та Шотландії. Нещодавно подібний «бум пам'яті» пережила Франція. Французи змогли зібрати сили, щоб зберегти те, що йде в минуле. Природа подібних процесів лягла в основу національної концепції відродження П'єра Нора [1].

За короткий проміжок часу Україна спромоглася зробити еволюційний ривок на шляху свого розвитку. В українській історії стався досить неординарний випадок, коли відродження параметрів традиційних елементів соціально-політичного життя українського суспільства, які було втрачено ще кілька століть тому, стали необхідним елементом для руху вперед. Емоційні сплески дозволили нації відкинути національні наративи, які були штучно створені радянською системою. Архаїчну Україну було знищено ще задовго до цього [2, 251].

Ми вважаємо, що поєднання подібних чинників дозволило українському народу на очищених теренах національної пам'яті за допомогою національного відродження почати створювати українську націю та демократичний устрій суспільства.

Історії перетворень кожної громади гідні свого вивчення. Ми розглянемо ті, які найяскравіше відображають сутність теми, яку ми обговорюємо. Кожен із розглянутих прикладів непоодинокий, швидше вони типові кожен у своєму прояві.

Заповідник світового значення, сотні тисяч туристів та кілька тисяч місцевих жителів, які не мають нормальних доріг та світла. Вибір туристичної сфери пріоритетним напрямом розвитку був очевидний. Фактично з нуля довелося створювати інфраструктуру. Значимою, раніше невідомою, можна відзначити появу великої кількості інтузіастів, які готові були змінювати не тільки своє життя, але і життя громади, змінити радянський песимізм мешканців громади на європейський оптимізм. Отримавши землю навколо заповідника, у громаді усвідомили свій кривий інтерес у створенні туристичної інфраструктури. Спільно з адміністрацією заповідника тільки в перший рік було розроблено понад тридцять нових локацій та маршрутів, які раніше не входили для відвідування. Керівництво заповідника також усвідомило вигоду від співпраці з громадою, що також можна віднести до новизни відносин. Вже є чим похвалитися, планів на майбутнє ще більше, головне, що у більшості жителів громади сформувалося тверде переконання, що у них виникла перспектива [3].

Щоб побачити, які тектонічні зміни відбуваються в українському суспільстві, необхідно звернути увагу на те коло питань, які виділяються в громадах як пріоритетні. Серед безлічі нагальних проблем можна виділити такі: сільські дороги, природоохоронні проблеми та сміття. Це ті проблеми, на які радянська влада не звертала уваги, а до Революції Гідності влада відсувала їх вирішення на потім.

Так, Верхньорогачинська громада була утворена в 2020р. Класичний приклад депресивного регіону. Соціально-психологічного потенціалу для самостійного об'єднання у районі не виявилось. Адміністративним шляхом було створено нову політичну інституцію і диво: вже у нових умовах стала зароджуватися соціальна активність. Вирішуючи нагальні проблеми, керівництво громади вперше за багато років порушило питання про сільські дороги. Ідея купівлі мініасфальтового заводу стала пріоритетною метою, якою стала жити вся громада [4].

Проблема очищення та повноцінного відновлення річки Рось десятиліттями обговорювалась у радянських, а потім і в українських державних структурах. Все завершувалося малобюджетними або фрагментарними проектами, які ніяк не впливали на вирішення проблеми річки. Зовсім інший рівень обговорення проблеми річки відбувається у керівництві Богуславської громади. Тепер очищення річки стали розглядати як складову частину туристичної сфери громади, як складову частину альтернативного сільського господарств при розгляді питань розширення виробничих площ. Заходи по вирішенню проблеми, пов'язаною з річкою, були внесені до прийнятої Стратегії розвитку на 2022–2027 роки. Керівництво громади вирушило за допомогою та підтримкою не в районні та обласні державні інстанції, а до сусідніх громад, для яких проблеми по річці були близькі та зрозумілі [5].

Серед першої хвилі утворення громад була Давидівська громада Львівщини. Вдале розташування під самим містом, гарне бюджетне наповнення, помітне покращення інфраструктури, соціальна активність мешканців, відповідальне керівництво громади – начебто все гаразд. Сміття. Прокляття всіх сільських населених пунктів. Необхідно мати на увазі, що ставлення до сміття в місті та в селі різняться. Як правило, селяни категорично не погоджуються на пропозицію платити за вивіз сміття. Ситуація емоційно зайшла в глухий кут, коли майже всі місцеві жителі виступили проти проекту будівництва сміттєпереробного заводу. Надія на старост у питанні контролю над екологією не спрацювала. Потрібно було шукати зовсім неординарне, як для села, рішення, щоб вийти з глухого кута. Потрібно було майже два роки, щоб знайти зовсім нестандартний вихід із ситуації. Було ухвалено рішення створити в громаді посаду еколога, на яку було запрошено людину з боку. За спеціальне екіпірування та технічне оснащення його прозвали екошерифом. Повсякденний адміністративний контроль та широка роз'яснювальна робота серед населення дала ефект не відразу, а аж на другий рік діяльності екошерифа. Цілком правильно було обрано напрям природоохоронної роботи у поєднанні з напрямком роботи

з дітьми. Уроки захисту навколишнього середовища завжди викликали живий інтерес у дітей, вони ж, як правило, стають його першими помічниками [6].

Головні висновки з прикладів, що розглядаються, полягають у тому, що керівництво громад почало вирішувати проблеми, які попередня влада не вирішувала, тільки прив'язка влади до інтересів населення і постійний контроль знизу, робить владу інструментом виконання волі народу.

Наступні приклади стосуються появи нової категорії людей. При авторитарній владі в низових органах влади існував прошарок людей, які мали горду назву - активісти. Як правило, це були довірені особи влади, наскільки їм довіряли люди - питання риторичне. Нові політичні реалії породили новий пласт соціально активних людей, уже тих, кому люди довіряли. Йтиметься про старост.

Наведемо приклад, що вдалося зробити старості села Яківка Обертинської громади Івано-Франківської області. Свою роботу староста села розпочав із створення вуличних комітетів із 3–4 людей, яким довіряли усі мешканці вулиць. Абсолютна довіра дозволяла робити різні дії: і гроші збирати, і людей на толоку запрошувати. Головним болем села була розбита дорога, яка не ремонтувалась декілька десятиліть, при тому, що це був єдиний шлях, по якому можна було доїхати до села. Передача дороги в муніципальну власність остаточно зробила її ремонт нездійсненним. З ідеєю зробити ремонт самотужки виступив староста села. Зваживши свої сили, ідею підтримали активісти вуличних комітетів. Не просто було в цю ідею повірити мешканцям села, але так сталося. Зібравши майже половину необхідної суми та маючи підтримку всього села, староста почав обходити різні господарські структури. Наполегливість перемогла – потрібну суму було зібрано, дорога була прокладена. Довго не лише в районі цю подію називали «Казка про дорогу». По суті, відбулася реалізація ініціативи місцевих жителів, влади громади та місцевого бізнесу. Що означає 3,3 км для країни? Для селян це був прорив у нове життя! [7].

Ще один приклад: невелика сільська Миколаївська громада на Дніпропетровщині, про яку говорили, що це гарбузовий край. Пропозиція старости Петровського старостату виготовляти з гарбузів цукати стала ідеєю, навколо якої зібралася група активних селян. Довіра і завзяття дозволили не тільки почати виготовляти задумане, але створити свій торговий знак – «Герцевські крафтоліки». Торговий знак отримав популярність. Отримання гранду дозволило збільшити виробничу базу та розширити асортимент цукатів. Успіх допомагає сміливим! Продукція під цією маркою стала виходити на європейський ринок. Ентузіазм захопив усе село і навіть громаду, почалася справжня робота з вивчення смаку покупців, почали створю-

вати свої рецепти, стали робити цукати з яблук, кабачків, черешні, вишні, айви, сливи, трав'яні чаї; перед війною налагодили випуск пастили. Початок війни породив депресію, і знову заклик старости підняв людей на роботу. Знову ми бачимо колективне бажання братися за будь-яку потрібну роботу. Окрім уже знайомого – ліпити, варити, пекти, смажити, з'явилася ідея виготовлення сухих супів та борщів. Об'ємність та складність виробничого процесу дали можливість залучити до роботи людей не лише з громади, а й навколишніх сіл [8].

Приклад іншого плану, коли навіть невдачі, які були при утворенні громади, не зупинили самого процесу перетворень, не зупинили наростання соціальної активності, відкритої політикою децентралізації.

Через численні бюрократичні негаразди з вини Херсонської держадміністрації, Голопристанська громада змогла виділитися досить пізно, аж у 2019 р. Систематизувавши бюджетні надходження, вже в перший рік вдалося реалізувати низку важливих інфраструктурних проектів. Громада вважалася благополучною у самозабезпеченні. Через рік адміністративним рішенням до громади були приєднані ряд сіл, які перебували в жахливому стані. Подібна ситуація не породила антагонізму в керівництві громади. Протягом наступного року більша частина бюджету була витрачена на терморемонт навчально-виховних установ у всіх населених пунктах. Мало було зроблено за рік, проте значно більше, ніж за попереднє десятиліття. Широкий простір був відкритий для реалізації різних ініціатив у туристичній сфері. Лише організація туристичного містечка під назвою «Зелені хутори Таврії» дала роботу понад ста мешканцям громади та до чверті мільйона бюджетних надходжень у перший рік свого існування [9].

Висновки. Вже перші роки роботи нових громад, навіть у не дуже успішних проектах, показали, що реформа працює, більшість людей прийняли зміни і почали брати участь у їх роботі. Навіть у тих громадах, які були складені адміністративним шляхом, помітна була соціальна активність. Головним іспитом для нової політичної системи управління на місцях стала повномасштабна війна, адміністративна система витримала загалом. Витримали також громади, які тимчасово опинилися в умовах окупації. Негідники та зрадники були скрізь та завжди, не обійшлося без них і у наших громадах. Але ні одна громада на окупованому Півдні не заявили про сепаратизм.

Війна зупинила процеси реформування в нашій країні, але вона не зупинила життя у громадах, воно продовжується. Все це може бути доказом того, що успіх реформ лежить у духовній площині. Успішність реформ у країні виявилася не стільки

у їхній якості проведення, а в тому, що духовно звільнений народ України сприйняв реформи як частину свого життя. За своєю сутністю реформи щодо організації нової системи місцевого управління та децентралізації виявилися реформами, які дозволили відродити демократичне українське суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. П'єр Нора Теперішнє, нація, пам'ять / пер. с фран. Андрій Рєпа. К: Кліо, 2014. 272с.
2. Світлана Набок Простір і пам'ять: на перехрестях контекстів. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, Вип. 5–6 (91–92), 2017, с. 244–253.
3. Асканія-Нова селищна об'єднана громада. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada/940/news>
4. Децентралізація Верхньорогачівської громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13855>
5. Децентралізація у Богуславській громаді. URL: <https://kievvlst.com.ua/text/proekt-detsentralizatsiya-boguslavska-gromada-hoche-rozvivatisya-za-rahunok-investoriv-ta-turistiv>
6. Уроки децентралізації в Давидівській громаді. URL: <https://www.aus.org.ua/uspiky/zdobutky-davydivskoyi-otg-na-lvivshchyni>
7. Казка про дорogu. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada/4004/news>
8. Децентралізація в Миколаївській громаді. URL: <https://petropavlivka.city/articles/231468/gerceviski-kraftoliki-nablizhayemo-peremogu-gotuyemo-ukrainskomu-vijsku-video>
9. Перемоги та труднощі Голої Пристані. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13990>

REFERENCES:

1. Pier Nora Teperishnie, natsiia, pamiat / per. s fran. Andrii Riepa. K: Klio, 2014. 272 s.
2. Svitlana Nabok Prostir i pamiat: na perekhrestyakh kontekstiv. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, Vyp. 5–6 (91–92), 2017, s. 244–253.
3. Askaniia-Nova selyshchna ob'iednana hromada. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada/940/news>
4. Detsentralizatsiia Verkhnorohachivskoi hromady. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13855>
5. Detsentralizatsiia u Bohuslavskii hromadi. URL: <https://kievvlst.com.ua/text/proekt-detsentralizatsiya-boguslavska-gromada-hoche-rozvivatisya-za-rahunok-investoriv-ta-turistiv>
6. Uroky detsentralizatsii v Davydivskii hromadi. URL: <https://www.aus.org.ua/uspiky/zdobutky-davydivskoyi-otg-na-lvivshchyni>
7. Kazka pro dorohu. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada/4004/news>
8. Detsentralizatsiia v Mykolaiivskii hromadi. URL: <https://petropavlivka.city/articles/231468/gerceviski-kraftoliki-nablizhayemo-peremogu-gotuyemo-ukrainskomu-vijsku-video>
9. Peremohy ta trudnoshchi Holoï Prystani. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13990>

Renaissance reforms

Orlyanskyi Volodymyr Semenovych

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political
Science and Law
National University Zaporizhzhia
Polytechnic
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia,
Ukraine
ORCID: 0000-0001-6356-2252

The use of the term «Miracle»; is not welcome in the scientific community, especially when it concerns the study of political and social processes. At the same time, it is very difficult to explain the implementation of some socio-political processes that should not have happened, but they did. Reports about the implementation of administrative reforms and the creation of communities were all too common. In essence, there were revolutionary changes. In many European countries, similar reforms have been taking place for a long time of the existence of a democratic political system. In Ukraine, these reforms started to be implemented in parallel with real democratization in the country.

The declaration of independence was not the beginning of reforms, it was necessary to go a long way already in the conditions of independence to start democratic transformations. Already in the first years of implementation of the reform, positive results were shown. Quite naturally, questions may be raised about the reasons for such results – how a people who lived for dozens of generations in various totalitarian systems, who did not know the basics of life in democratic conditions, were able to move to life in new realities so quickly.

The lack of time for the evolutionary implementation of reforms contributed to the fact that territorial administrative changes were introduced administratively. Two processes were launched in a similar way. The decentralization reform made it possible to involve part of the population - participants in the revolutionary events – in the revolutionary transformation of the local self-government system. For the more passive part of the population, conditions were created under which their lives objectively changed and they began to live in a new way, because life was no longer possible under the old order. While calling for the manifestation of social activity, the authorities also created the conditions that demanded such participation. And then, in a country that did not know the basics of democratic life, the most democratic governing bodies – local self-government bodies – began to be created. The country was the same, the people have changed.

In a short period of time, Ukraine managed to make a revolutionary leap on the way of its development. In Ukrainian history, a rather extraordinary case occurred, when the revival of the parameters of the traditional elements of the socio-political life of Ukrainian society, which were lost several centuries ago, became a necessary element for moving forward. Emotional outbursts allowed the nation to reject national narratives that were artificially created by the Soviet system. Archaic Ukraine was destroyed long before that. We believe that a combination of similar factors allowed the Ukrainian people to start creating the Ukrainian nation on the cleansed grounds of national memory with the help of national revival. Changes regarding the organization of the new system of local government and the decentralization of political power turned out to be reforms that allowed the revival of a democratic Ukrainian society.

Key words: local self-government, reforms, territorial communities, National revival.

Стойко Олена Михайлівна

Політико-правові уроки розширення Євросоюзу в ХХІ ст.

УДК 327.7:061

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.5>

Стойко Олена Михайлівна
доктор політичних наук, провідний
науковий співробітник
Інституту держави і права імені
В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0002-1021-5270

Наслідки вступу постсоціалістичних країн в Євросоюз мають неоднозначну оцінку. З одного боку очікувалося зниження демократичних стандартів після вступу та недотримання законодавства ЄС у нових державах-членах через слабкість державних і суспільних структур, фрагментарність партійних систем, високі витрати на адаптацію до ЄС та низьку легітимність політики ЄС. З іншого боку членство в ЄС прискорило політичний та економічний розвиток новачків, підвищило добробут громадян.

З кожним раундом розширення переговори про вступ стають тривалішими й складнішими. Однак основний урок після розширення 2004 року полягає в тому, що ЄС потрібно бути більш наполегливим у забезпеченні виконання кандидатами своїх зобов'язань до закриття переговорів, а не покладатися на їх обіцянки виправити недоліки після прийняття.

Найчастіше як приклад відмови нових членів від своїх зобов'язань наводяться Болгарія, Румунія та Хорватія. Єврокомісія намагалася зберегти певний вплив на проєвропейські реформи запровадивши Механізм співпраці та верифікації для моніторингу ситуації після вступу Бухаресту та Софії. Однак постійний моніторинг з боку ЄС був успішним лише тоді, коли національні еліти отримували сильніші стимули до реформ через санкції, винагороди або соціальний тиск.

Ефективність механізму обумовленості значною мірою залежить від наявності консенсусу політичної еліти та громадян щодо нагальності членства, у результаті чого підготовчий процес має глибокий вплив практично на всі рівні держави: від центральних органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування. Членство в ЄС саме по собі не забезпечує належного врядування та неухильного дотримання принципу верховенства права. Без належного контролю над політико-правою системою у нових членах та інструментів впливу на порушників вступ до ЄС може погіршити ситуацію з демократією у найменш розвинених державах-членах. До України та інших держав-кандидатів будуть висуватися особливо жорсткі вимоги щодо приведення політико-правової системи у відповідність до стандартів ЄС у ході переговорного процесу та у перехідний період після набуття членства.

Ключові слова: розширення, євроінтеграція, демократія, верховенство права, трансформація, механізм обумовленості, *acquis communautaire*, Євросоюз, інститут.

Вступ. Отримавши перспективу членства в ЄС, постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) розпочали далекосяжні реформи своїх правових, політичних та економічних систем, кульмінацією яких стало їхнє членство в ЄС у 2004 році (Болгарії та Румунії – у 2007, Хорватія – у 2013 рр.). Щодо впливу ЄС на подальшу долю нових членів висловлювалися песимістична й оптимістична точки зору. Так песимісти прогнозували зниження демократичних стандартів після вступу та недотримання законодавства ЄС у нових країнах-членах. Ймовірні причини вбачалися у слабкості державних і суспільних структур, неконсолідованості партійних систем, високих витратах на адаптацію до ЄС, слабкому адміністративному потенціалі та низькій легітимності політики ЄС. Оптимісти, своєю чергою, наполягали, що членство в ЄС прискорить політичний та економічний розвиток новачків і ЄС використовуватиме різні правові інструменти для збереження своїх важелів впливу і після вступу [20]. Вважалося, що у поєднанні з суспільним тиском з боку громадськості, реформи, запроваджені під тиском ЄС, можуть вкоренитися і принести свої плоди [16].

Досить значний масив досліджень присвячений аналізу наслідків європейської інтеграції для демократичної консолідації, економічного процвітання та політичної реорганізації в країнах ЦСЄ [1; 15; 24], однак у контексті перспективи членства України в ЄС вітчизняними науковцями дана проблематика не досліджувалася.

Мета та завдання. Метою даної статті є аналіз проблем, з якими стикнулися постсоціалістичні країни після вступу в Євросоюз у політико-правовій сфері та реакція на них з боку європейських інститутів. Такий аналіз дасть змогу спрогнозувати можливі труднощі України на цьому шляху та вжити кроків для їх недопущення.

Результати. Очікувалося, що постсоціалістичні країни стикнуться з особливими труднощами в економічній сфері, адже їм доведеться конкурувати з країнами, в яких протягом століть функціонує ринкова економіка. Однак з'ясувалося, що європейська інтеграція як багатовимірний процес створює значні економічні можливості та накладає суттєві обмеження на нових членів [18]. З одного боку, членство в ЄС відкрило східноєвропейським країнам доступ до динамічного ринку, підтримало економічну реструктуризацію через прямі іно-

земні інвестиції, надало фінансову допомогу через інструменти політики згуртування, дозволило їх громадянам працювати в інших європейських країнах і заохотило інвестиції в систему соціального захисту. Тобто це сприяло розвитку держав загального добробуту в ЦСЄ, посилюючи принципи справедливості та інклюзії, стимулюючи економічну активність і вивільняючи ресурси для соціальних програм. З іншого боку, ЄС посилив конкурентний тиск, з яким зіткнувся регіон під час перехідного періоду, сприяв демографічній напрузі, що відчувалося після 1989 року, і вимагав суворої фінансової дисципліни. Це утруднювало редистрибутивну політику, зменшуючи кошти, доступні для соціальних виплат, та знизило рівень щедрості системи соціального захисту.

На практиці з'ясувалося, що одні з найсерйозніших проблем у ході та після приєднання до ЄС виникають у політико-правовій сфері. Питання законслухняної поведінки постсоціалістичних країн після вступу до ЄС також розглядалося в дослідженнях, присвячених впливу європеїзації на країни ЦСЄ після вступу до ЄС [2; 4; 17]. На початку 2000-х років спостерігачі прогнозували зниження демократичних стандартів після вступу та недотримання законодавства ЄС у нових країнах-членах. Ймовірні причини вбачалися у слабкості державних і суспільних структур, неконсолідованості партійних систем, високих витратах на адаптацію до ЄС, слабкому адміністративному потенціалі та низькій легітимності впроваджуваної політики ЄС.

У переважній більшості досліджень впливу ЄС на держави-члени та держави-апліканти він розглядався як унікальне джерело трансформаційних змін насамперед у державах-кандидатах [3]. У період до вступу до ЄС дослідження були зосереджені на умовах членства в ЄС, які часто називають підходом «батоба і пряника» [19]. «Пряник» членства в ЄС став головним стимулом для країн-кандидатів зміцнювати демократичні інститути, удосконалювати та увідповіднювати до європейських стандартів політику в різних секторах, а «батоба» обумовленості означав, що правила і норми ЄС мали бути прийняті в досить негнучкий спосіб і в умовах жорсткого часового пресингу. Обумовленість поєднувала в собі примусовий тиск з метою адаптації норм ЄС для набуття членства із заходами з розбудови спроможності та зміцнення легітимності. Єврокомісія уважно стежила за імплементацією *acquis communautaire*, що стало головним критерієм членства наприкінці переговорів про вступ. Технічна та фінансова допомога (програми PHARE, SAPARD, ISPA), створила додаткові стимули для урядів країн ЦСЄ для впровадження вимог ЄС на національному рівні та допомогла зменшити внутрішній спротив.

Після вступу десяти країн Центральної та Східної Європи у 2004 та 2007 роках увага науковців була зосереджена на дотриманні вимог ЄС у країнах, що приєдналися до нього [8]. Вплив ЄС був особливо відчутним у політичному вимірі, і саме тут розгорнулися найжвавіші дебати про наслідки членства в ЄС. Песимістичні прогнози щодо дотримання вимог після вступу підкреслили важливість національних акторів після вступу. Наприклад, А. Дімітрова стверджувала, що правовий і політичний «імпорт» не зможе забезпечити інституційну стабільність та ефективність, якщо внутрішні преференції та преференції ЄС не збігатимуться [6]. Така скептична позиція також зумовлена тим, що в період перед вступом до ЄС основна увага приділялася правовій транспозиції, бо вважалося, що належна імплементація повинна була здійснюватися в період після вступу. Оскільки імплементація вимагає значних матеріальних і політичних ресурсів, то реальні конфлікти більш імовірні саме на цьому етапі. Водночас, беручи до уваги обмеженість наглядових можливостей ЄС, для урядів країн ЦСЄ, можливо, було б навіть вигідно формально прийняти закони, а потім не виконувати їх або зробити їх недієвими за допомогою адміністративних засобів. Такі стратегії поверхневого дотримання можуть бути підтримані потужними групами, що мають право вето, і можуть стати раціональним способом зниження рівня дотримання вимог права ЄС, який досить важко виявити за допомогою зовнішнього моніторингу.

На противагу цьому, більш оптимістичні оцінки підкреслюють існування позитивної залежності та інституційних обмежень, встановлених на етапі підготовки до вступу [22]. Членство в ЄС може розширити можливості національних суб'єктів, які отримують вигоду від норм ЄС або від наявності нових ресурсів, таких як кошти, досвід, ідеї та легітимність, які приходять з членством в ЄС. Інституційні зміни досить складно відіграти назад через інерцію бюрократичного апарату або сильні позиції гравців з правом вето, орієнтованих на зміни. Фінансування та допомога з боку ЄС також може сприяти імплементації та надати необхідні ресурси для зміцнення потенціалу держави або розширення можливостей недержавних суб'єктів на користь імплементації.

Очевидно, що з кожною хвилею розширення переговори про вступ стають тривалішими і складнішими, ніж передбачалося на початку [11, р. 136]. Однак основний урок, який винесли політики ЄС після розширення 2004 р., полягає в тому, що потрібно бути більш наполегливим у забезпеченні виконання кандидатами своїх зобов'язань до закриття переговорів, а не покладатися на їх обіцянки виправити недоліки після прийняття. Однак у менш політично суперечливих сферах нові члени краще дотримувалися права ЄС, ніж старі. У від-

повідь Єврокомісія запровадила критерії для відкриття та закриття кожного з понад 30 розділів переговорів, які встановлювали набагато детальніші та конкретніші умови, яким мали відповідати кандидати. Ці критерії надали державам-членам більше можливостей для представлення своїх проблем та інтересів на переговорах, створивши більше важелів впливу на Раду міністрів.

До 2004 р. висловлювалася серйозна стурбованість щодо дотримання новими членами права ЄС та його належного застосування, тому третій копенгагенський критерій членства – здатність взяти на себе зобов'язання, пов'язані з членством – перебував у центрі уваги під час більшості переговорів. Низка досліджень щодо дотримання права новими членами засвідчили, що імплементація права ЄС центральноєвропейськими державами, які приєдналися до ЄС у 2004 р., була досить високою впродовж першого десятиліття після вступу [22], при тому, що в інших країнах ЄС під час єв록ризи спостерігалось зростання невиконання правових положень [10].

Найчастіше як приклад відмови нових членів від своїх зобов'язань наводяться Болгарія, Румунія та Хорватія. Єврокомісія намагалася зберегти певний вплив на проєвропейські реформи запровадивши Механізм співпраці та верифікації (МСВ, Cooperation and Verification Mechanism) для моніторингу ситуації після вступу Бухаресту та Софії. Виявлення та критика недоліків у щорічних звітах Єврокомісії про готовність кандидатів, хоча і мали певний вплив на реформи, однак значно слабший після їх прийняття. Адаже завдяки присутності в органах ЄС нові члени могли виступати проти накладення на них санкцій як у Єврокомісії, так і в Раді Євросоюзу.

Водночас багато науковців критикують довгострокові наслідки застосування механізму обумовленості після вступу [6; 23] і висловлюється думка, що темпи трансформації та дотримання норм ЄС значно знизилися в країнах Центральної та Східної Європи, які набули членства в 2004 р. [7]. А застосування МСВ дало протилежні очікуваним результати і не призвело до суттєвого покращення ситуації з верховенством права в Болгарії та Румунії [5]. Так, все більше переконуючись у безкарності ігнорування правил ЄС, румунські та болгарські еліти активно взялися за скасування норм, запроваджених під тиском ЄС. Створений для протидії такому розвитку подій, МСВ спершу не мав відчутного впливу, частково через відсутність санкцій у негативних звітах Єврокомісії, а заходи, вжиті у відповідь на рекомендації МСВ згодом просто скасовувалися. Однак з часом державам-членам вдалося посилити МСВ, включивши до нього умови, пов'язані з членством у Шенгенській зоні. Іншими словами, постійний моніторинг ЄС був успішним лише тоді, коли національні еліти отри-

мували сильніші стимули до реформ через санкції, винагороди або соціальний тиск [21].

Болгаро-румунський урок був досить добре засвоєний Брюсселем тому переговори з Хорватією помітно сповільнилися на завершальному етапі, оскільки Єврокомісія переконалася, що слабка спроможність держави, особливо у забезпеченні верховенства права, зменшує трансформаційний ефект членства. Після розширення 2007 р. і складного завершального етапу переговорів з Хорватією ЄС вніс питання реформування судової системи та посилення верховенства права до списку пріоритетів. Як наслідок, Генеральний директорат з питань розширення змінив послідовність переговорів і пріоритети технічної та фінансової допомоги, зосередивши увагу на реформах судової системи та правоохоронних органів від самого початку, замість того, щоб залишити відповідні розділи на простішу частину переговорів. Тому Хорватії довелося подолати набагато більше перешкод, ніж Болгарії та Румунії, у боротьбі з корупцією та у судовій реформі, а також у передачі обвинувачених воєнних злочинців до Гаазького трибуналу. Тим не менше, після того встановлення дати вступу політичні актори опиралися вимогам ЄС з питань, що мали для них велике значення у внутрішній політиці.

Один із висновків численних досліджень впливу нормативного тиску ЄС полягає в тому, що обумовленість застосовувалася в соціальному контексті [8; 12]. Процес вступу був не просто комунікацією чиновників ЄС з невеликою групою бюрократів, а формуванням широкої мережі зв'язків з економікою та суспільством, що зробило еліти зацікавленішими в інтеграції [13]. «Повернення в Європу» було національним проєктом для усіх країн-кандидатів, в якому чиновники і політики підтримували значну частину порядку денного реформ ЄС. Тому Євросоюзу не доводилося долати опір національних гравців, позаяк всі вони були консолідовані навколо ідеї євроінтеграції. Відповідно, основна передумова успішного вступу країни до Євросоюзу полягає у наявності консенсусу політичної еліти та громадян щодо нагальності членства, у результаті чого підготовчий процес має глибокий вплив практично на всі рівні держави: від центральних органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування. Але вищий політичний рівень може обернутися проти ЄС, навіть якщо його функціонери продовжують дотримуватися законодавства ЄС. Євросоюз має сильні важелі впливу, коли спирається на підтримку реформаторських сил у державах-членах і державах-кандидатах, які втрачають свою ефективність за умови домінування націоналістичного популізму у внутрішній політиці.

Навіть у країнах, де «пряник» вступу може подолати внутрішній опір порядку денного ЄС,

вплив ЄС може бути слабким, позаяк він не дає відповідей на фундаментальні питання національної ідентичності або на те, як усунути еліти, які прагнуть задовольнити власні інтереси. Іншими словами, його вплив на демократію та управління більш обмежений, ніж вплив на закони та політику. У результаті навіть такі «старі» члени, як Греція та Італія, все ще мають серйозні проблеми з дотриманням норм ЄС навіть через десятиліття після вступу до Євросоюзу.

Тобто мандат політики розширення, визначений Копенгагенськими умовами, є широким і вузьким одночасно. Перша умова є політичною: стабільність інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу і захист меншин. Але там, де немає *acquis* або чіткого зв'язку між політичними умовами та зобов'язаннями членства і де Єврокомісії бракує досвіду, а отже, впевненості у встановленні стандартів, ЄС не може легко розширити сферу своєї обумовленості. Наприклад, Єврокомісія має значний вплив на форму і мандат регуляторних органів, які впливають на *acquis*, особливо на єдиний ринок, але не на систему стримувань і противаг між політичними інституціями.

Коли справа доходить до найбільш чутливих і складних питань демократичного переходу, таких, як статус меншин і ставлення до них, права людини, корупція та організована злочинність, ЄС часто проявляє агностицизм щодо того, яку політику слід проводити країнам. Хоча потенційні члени повинні відповідати політичним умовам, ЄС не має законодавства, на підставі якого можна було б надавати рекомендації кандидатам, і тому передоручає розв'язання цього питання Раді Європи або іншим міжнародним організаціям. Держави-члени ЄС демонструють значні відмінності у вирішенні таких питань, як забезпечення двомовної освіти для дітей з етнічних меншин або боротьба з корупцією в державному секторі. Хоча члени ЄС є частиною євроспільноти і поділяють норми щодо прийнятної і неприйнятної поведінки з боку держави, ЄС не має кодифікованого керівництва для вирішення найскладніших дилем демократії.

Крім того, єврочиновники схильні вважати, що прогрес у сфері демократії та врядування йде паралельно. Однак демократія сама по собі не забезпечує належного врядування. Євросоюз радше покладався на створення правових обмежень для боротьби з корупцією, замість зменшення можливостей для хабарництва шляхом підвищення прозорості та зменшення бюрократичної тяганини. Загалом вступ до ЄС може погіршити ситуацію з демократією у найменш розвинених державах-членах, оскільки структурні фонди ЄС збільшують можливості для корупційних зловживань [14].

Висновки. Політика розширення як серед потенційних членів, так і всередині Союзу стала

набагато складнішою, обмежуючи вплив як матеріальних стимулів, так і процесів соціалізації, що змусило Єврокомісію розробляти нові інструменти впливу на нових членів, зокрема механізм співпраці та верифікації для Болгарії та Румунії. Однак, на думку низки дослідників, його застосування та механізму обумовленості щодо інших постсоціалістичних країн мало неоднозначні наслідки.

До лютого 2022 року висловлювалася думка, що трансформаційні ефекти, подібні до тих, що були досягнуті в Центральній та Східній Європі, навряд чи вдасться повторити у ході наступних хвиль розширення. 1989–2004 рр. були унікальним періодом в європейській історії, коли мало місце поєднання широкого політичного консенсусу щодо розширення та чіткої відповідності між тим, що міг запропонувати ЄС, і тим, чого прагнули реформатори у постсоціалістичних країнах перехідного періоду. Однак активна фаза російсько-української війни переконала принаймні колишні республіки СРСР у відсутності альтернативи європейському вектору розвитку і змусила Євросоюз стати активним геополітичним гравцем на Європейському континенті та міжнародній арені загалом.

Десятиліття членства в ЄС постсоціалістичних країн засвідчило, що найбільш серйозні проблеми у нових членів виникають у політико-правовому вимірі. Усвідомлення важливості цієї сфери змусило Єврокомісію запровадити моніторинговий механізм до Болгарії та Румунії після їх вступу та жорсткіше стежити за виконанням правових норм у Хорватії. Фактичним визнанням нездатності Брюсселю вплинути на політико-правовий розвиток держав-членів стало запровадження Єврокомісією з 2020 року щорічного звіту про верховенство права у відповідь на систематичне порушення державами-членами основоположних принципів ЄС, а з 2022 року за його результатами застосовуються фінансові санкції до найбільших порушників. Очевидно, що у контексті євроінтеграції України Єврокомісія особливо увагу приділятиме наближенню законодавства та політичної практики до норм ЄС як до моменту вступу, так і в ході певного перехідного періоду після набуття членства. Тому уже зараз особлива увага має приділятися правовій та судовій реформі, зміцненню принципу верховенства права та демократичних інститутів, щоб неререформованість політико-правової системи не стала перешкодою на шляху до членства в ЄС,

ЛІТЕРАТУРА:

1. Appel H., Orenstein M (2016) Why did neoliberalism triumph and endure in the post-communist world? *Comparative Politics*. 2016. Vol. 48. № 3. P. 313–331.
2. Börzel T.A., Dimitrova A., Schimmelfennig F. European Union enlargement and integration capacity: Concepts, findings, and policy implications. *Journal of European Public Policy*. 2017. Vol. 24. P. 157–176.

3. Börzel T. A., Risse T. From Europeanisation to diffusion: Introduction. *West European Politics*. 2012. Vol. 35. P. 1–19.
4. Chiva C., Phinnemore D. The European Union's 2007 enlargement. Abingdon: Routledge, 2012.
5. Dimitrov G., Plachkova A. Bulgaria and Romania, twin Cinderellas in the European Union: How they contributed in a peculiar way to the change in EU policy for the promotion of democracy and rule of law. *European Politics and Society*. 2021. Vol. 22. №1. P. 167–184.
6. Dimitrova A.L. The new member states of the EU in the aftermath of enlargement: Do new European rules remain empty shells? *Journal of European Public Policy*. 2010. Vol. 17. №1. P. 137–148.
7. Ekiert G., Ziblitt D. Democracy in central and Eastern Europe one hundred years on. *East European Politics and Societies*. 2013. Vol. 27. № 1. P. 90–107.
8. Epstein R. A., Sedelmeier U. Special issue: Beyond conditionality: International institutions in postcommunist Europe after enlargement. Abingdon: Routledge, 2008.
9. Epstein R.A. In Pursuit of Liberalism: International Institutions in Post-communist Europe. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2008.
10. Falkner G. Is the European Union Losing Its Credibility? *Journal of Common Market Studies*. 2013. Vol. 51. № 1. P. 13–30.
11. Grabbe H. Enlargement policy towards Central and Eastern Europe: what EU policy-makers learned / ed. by Ikonomidou H.A., Andry A., Byberg R. *European Enlargement across Rounds and Beyond Border*. N.Y.: Routledge, 2017. P. 120–140.
12. Kelley J.G. Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004.
13. Levitsky S., Way L. A. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
14. Mungiu-Pippidi A. The Transformative Power of Europe Revisited. *Journal of Democracy*. 2014. Vol. 25. № 1. P. 20–32.
15. Myant M., Drahokoupil J. International integration, varieties of capitalism and resilience to crisis in transition economies. *Europe-Asia Studies*. 2012. Vol. 64. № 1. P. 1–33.
16. Noutcheva G., Bechev D. The successful laggards: Bulgaria and Romania's accession to the EU. *East European Politics and Societies*. 2008. Vol. 22. P. 114–144.
17. Papadimitriou D., Baltag D., Surubaru N.-C. Assessing the performance of the European Union in Central and Eastern Europe and in its neighbourhood. *East European Politics*. 2017. Vol. 33. P. 1–16.
18. Petrova B., Lee S.A. The effect of European integration on economic redistribution in Central and Eastern Europe. *European Union Politics*, 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/14651165231210943>
19. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. The Europeanization of Central and Eastern Europe. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005.
20. Sedelmeier U. After conditionality: Post-accession compliance with EU law in East Central Europe. *Journal of European Public Policy*. 2008. Vol. 15. P. 806–825.
21. Sedelmeier U. Anchoring democracy from above? The European Union and democratic backsliding in Hungary and Romania after accession. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2014. Vol. 52. P. 105–121.
22. Sedelmeier U. Is Europeanization through conditionality sustainable? Lock-in of institutional change after EU accession. *West European Politics*. 2012. Vol. 35. № 1. P. 20–38.
23. Tănăsioiu C. Europeanization post-accession: Rule adoption and national political elites in Romania and Bulgaria. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2012. Vol. 12. №1. P. 173–193.
24. Vachudova M.A. Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration after Communism. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Political and Legal Lessons from EU Enlargement in the 21st Century

Stoiko Olena Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Leading
Researcher

V. M. Koretskyi Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences
of Ukraine

Trokhsviatytska str., 4, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1021-5270

The consequences of the accession of post-socialist countries to the European Union have been ambiguously assessed. On the one hand, it was expected that democratic standards would decline after accession and that new member states would not comply with EU legislation due to weak state and social structures, fragmented party systems, high costs of adaptation to the EU, and low legitimacy of EU policies. On the other hand, EU membership has accelerated the political and economic development of the newcomers and increased the welfare of citizens.

With each round of enlargement, accession negotiations become longer and more complex. However, the main lesson from the 2004 enlargement is that the EU needs to be more assertive in ensuring that candidates fulfil their commitments before the close of negotiations, rather than relying on their promises to rectify shortcomings after acceptance.

Bulgaria, Romania and Croatia are the most common examples of new members reneging on their commitments. The European Commission tried to retain some influence on pro-European reforms by introducing the Cooperation and Verification Mechanism (CVM) to monitor the situation after the accession of Bucharest and Sofia. However, constant monitoring by the EU was only successful when national elites received stronger incentives to reform through sanctions, rewards, or social pressure

The effectiveness of the conditionality mechanism depends to a large extent on the consensus of the political elite and citizens on the urgency of membership, with the result that the preparatory process has a profound impact on virtually all levels of government, from central executive authorities to local governments. EU membership alone does not ensure good governance and strict adherence to the rule of law. Without proper control over the political and legal system in the new members and tools to influence violators, EU accession could worsen the democratic situation in the least developed member states. Ukraine and other candidate states will be subject to particularly stringent requirements to bring their political and legal systems in line with EU standards during the negotiation process and in the transition period after membership.

Key words: enlargement, European integration, democracy, rule of law, transformation, conditionality mechanism, *acquis communautaire*, European Union, institution.

Талибли Рахіма Аловсат кизи

Механізми державної молодіжної політики (на прикладі Азербайджанської Республіки)

УДК 323.3

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.6>

Талибли Рахіма Аловсат кизи
дисертант на здобуття наукового
ступеня доктора філософії
Бакинського державного університету
вул. 3. Халілова, 23, Баку, Азербайджан
ORCID: 0000-0003-2808-1554

Основною метою дослідження є молодь, яка вважається особливою унікальною силою серед населення кожної країни та виступає як основне джерело соціальної енергії у суспільстві. У зв'язку з цим не можна вважати випадковим, що окремий вектор державної політики пов'язаний із молоддю. Подібно до того, як молодь може відігравати роль головної творчої сили суспільства, якщо її правильно спрямувати на корисну діяльність, неправильна реалізація політики у цій сфері може перетворити молодь на руйнівно-деструктивну силу, яка також породжує нестабільність. Саме тому державам необхідно визначати та реалізовувати власну молодіжну політику. Рівень розвитку держав, геополітичний простір, в якому вони розташовані, події та процеси, що відбуваються в цьому просторі, рівень політичної свідомості в суспільстві істотно впливають на сутність, зміст та механізми реалізації державної молодіжної політики. Хоча об'єкт молодіжної політики окремих держав один і той же, підхід до цього об'єкта, механізми визначення та реалізації пов'язаної з ним політики принципово відрізняються один від одного щодо цього.

Методи. При написанні статті в основному використовувалися методи порівняльного аналізу та контент-аналізу. Метод аналітичного аналізу також використовувався для уточнення механізмів реалізації молодіжної політики.

Наукова новизна статті. Проведено науково-теоретичний аналіз основних напрямів та механізмів реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці, зроблено спробу комплексно визначити унікальні особливості системи.

Насамкінець наголошується, що у процесі реалізації молодіжної політики Азербайджанська Республіка активно використовує можливості як державних структур, так і неурядових організацій. Аналіз показує, що основними інститутами, що беруть участь у реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці, є державні органи, які здійснюють державну політику у цій сфері, їх відповідні структури, молодіжні фонди, молодіжні організації та утворені ними конфедеративні установи, молодіжні рухи, вищі та середні навчальні заклади, спортивні федерації та асоціації, які є творчими організаціями.

Ключові слова: молодь, політика, механізм, модель, Азербайджан.

Вступ. Розвиток нових технологій та стрімка глобалізація світу призвели до корінних якісних та кількісних змін у змісті та сутності держав та суспільств. У міру того, як міждержавні комунікації стають більш щільними та швидкими, міжгромадське та міжособистісне спілкування також стає більш щільним та глобальним за змістом. Така ситуація змінює і зміст молодіжної політики. Це змушує держави та їхні уряди переглядати зміст молодіжної політики та механізми її реалізації. Реальні потреби молоді змінюються. Ставлення до молоді як ресурсу, який забезпечить майбутній розвиток суспільств, бачачи в ній об'єкт пасивної діяльності, призводить до серйозних наслідків. У зв'язку з цим багато передових країн відмовилися від цього підходу щодо нових напрямів і механізмів реалізації молодіжної політики. Удосконалення та оптимізація механізмів реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці необхідні ще й тому, що це визначатиме основні напрямки еволюції та розвитку держави.

Мета статті – уточнити механізми реалізації державної молодіжної політики Азербайджанської Республіки в період після відновлення державної незалежності, особливо на сучасному етапі, та зробити прогнози у цьому напрямі з науково-теоретичної точки зору.

Методи дослідження. Основними методами, використаними у статті, є порівняльний аналіз та контент-аналіз. Метод аналітичного аналізу також використовувався для уточнення механізмів реалізації молодіжної політики. Методології, використані під час написання статті – принципи реалізму.

Новизна. У статті вперше науково та теоретично проаналізовано основні напрямки та механізми реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці, а також зроблено спробу комплексно визначити унікальні особливості системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запитання, пов'язані з регулюванням державної молодіжної політики, механізми, пов'язані з реалізацією цієї політики, привертають увагу дослідників багатьох країн світу. Азербайджанські дослідники Хамза Джафаров [1], Анар Велієв і Аббас Бабаєв [2] порушили у своїх роботах низку питань. У статті згадані автори спробували оцінити ефективність державних механізмів підтримки молоді в процесі переходу молодих людей від навчання до роботи в Азербайджанській Республіці. Автори вказали, що основною причиною зосередження уваги на вивченні цієї проблеми є те, що серед молоді Азербайджану досить багато молодих

людей, які не зайняті працевлаштуванням, освітою та навчанням.

У багатьох роботах Фінна Юр'яра Денстада, одного з дослідників зарубіжних країн, вивчалися та аналізувалися молодіжна політика та стратегії міжнародних організацій та деяких країн, а також механізми їх формування та реалізації [3].

Виклад основного матеріалу. Для вивчення механізмів реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці необхідно насамперед вивчити інститути, які здійснюють цю політику. Основні установи, що реалізують державну молодіжну політику в Азербайджанській Республіці, можна класифікувати так:

- державні органи, що реалізують державну політику у сфері роботи з молоддю, та їх відповідні структури;

- фінансові установи та фонди, що підтримують діяльність, що відповідає цілям молодіжної політики;

- молодіжні організації та об'єднуючі об'єднання, що представляють координацію їхньої діяльності;

- молодіжні рухи;

- освітні установи, спортивні організації, клуби;

- спортивні федерації;

- Творчі організації та ін.

До державних органів, які реалізують державну політику у сфері роботи з молоддю, належать міністерства молоді та спорту та їх відповідні структурні підрозділи. Нині в країні діють два міністерства молоді та спорту: Міністерство молоді та спорту Азербайджанської Республіки та Міністерство молоді та спорту Нахчіванської Автономної Республіки, яке є автономним органом у складі Азербайджанської Республіки. Перша установа, що реалізує молодіжну політику держави, була створена 26 липня 1994 указом президента Азербайджану Гейдара Алієва [4]. У Нахчіванській Автономній Республіці, яка є складовою Азербайджану, Міністерство Молоді та Спорту було створено 30 грудня 1994 року указом Голови Верховної Зборів автономної республіки [5].

Фінансові установи та фонди, що забезпечують підтримку діяльності, що відповідає цілям молодіжної політики, також є одним із важливих інститутів у реалізації молодіжної політики в Азербайджанській Республіці. Перший такий фонд в Азербайджанській Республіці створено на основі Державної програми «Молодь Азербайджану на 2011-2015 роки», затвердженої 7 червня 2011 року. Відповідний указ було підписано Президентом Азербайджанської Республіки 19 грудня того ж року. На той час Фонд МОЛОДІ був створений при Міністерстві дитячо-юнацького спорту та підпорядковувався йому з юридичного погляду. 29 грудня 2012 року за Президента Азербайджанської Республіки було створено Молодіжний

фонд [6]. Діяльність цього фонду стала значною мірою самостійною, і водночас збільшилися його повноваження та можливості впливу. Створення механізмів дії Фонду та процес модернізації державного управління призвели до ще однієї зміни у 2018 році. У березні цього року на базі Молодіжного фонду було створено державну юридичну особу під назвою Молодіжний фонд Азербайджанської Республіки при Президентові Азербайджанської Республіки.

29 березня 2012 року було підписано указ про створення відповідної установи, яка забезпечуватиме фінансування молодіжних проектів у Нахчіванській Автономній Республіці, а у квітні 2014 року за участю Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва у місті Нахчівані здано в експлуатацію Молодіжний центр. центр Нахчіванської Автономної Республіки. Згідно з Указом Голови Верховної Зборів Автономної Республіки від 27 березня 2018 року, при Молодіжному Фонді при Голові Верховної Зборів Нахчіванської Автономної Республіки було утворено Публічну Юридичну Особу «Молодіжний Фонд Нахчіванської Автономної Республіки» [8].

Частину важливих завдань щодо реалізації державної молодіжної політики виконують об'єднуючі установи, які представляють координацію діяльності молодіжних організацій. Національна рада молодіжних організацій Азербайджанської Республіки об'єднує 146 молодіжних організацій, що діють у країні. Національна рада молодіжних організацій була створена 21 листопада 1995 року [8]. Спілка студентських молодіжних організацій Азербайджану була заснована 20 листопада 2009 року. До складу Спілки, до якої у роки свого створення входили студентські молодіжні організації 39 навчальних закладів, наразі входять студентські молодіжні організації, які діють у 101 вищому та середньому навчальному закладі країни.

Азербайджанська держава використовує силу багатьох молодіжних рухів країни при реалізації своєї молодіжної політики. У різні часи активну роль механізмах реалізації молодіжної політики у країні грали такі молодіжні рухи, як «Ірелі», «Джаван», «Давам».

Особливо важливими у реалізації державної молодіжної політики вважаються освітні установи, що діють у країні, особливо середні та вищі навчальні заклади. Ці установи реалізують більшість цілей державної молодіжної політики, пов'язані з освітою. Велику роль організації молоді грають студентська молодь, студентські профспілкові організації, студентські наукові товариства, які у вищих навчальних закладах країни. Крім того, спортивні організації, клуби, спортивні федерації є установами, які відіграють важливу роль у реалізації державної молодіжної політики. Діють молодіжні крила творчих організацій країни.

В даний час як основні механізми реалізації державної молодіжної політики можна виділити такі:

- прийняття державних програм для молоді;
- підтримка та фінансування молодіжних проєктів, висунутих різними організаціями;
- проведення традиційних та урочистих зльотів молоді;
- розвиток інституту волонтерства;
- залучення молоді до державного управління.

Головною метою молодіжної політики є створення належного середовища для розвитку молоді та її підтримка. Дуже важливо створити можливості для реалізації молодими людьми свого потенціалу та активної участі у всіх сферах життя, для розвитку різних навичок. З цієї точки зору, планування відповідних заходів для забезпечення активності молоді в суспільстві розглядається як один з найважливіших моментів. Державні програми розвитку молоді є одним із важливих механізмів планування заходів, пов'язаних із молодіжною політикою в Азербайджанській Республіці. З серпня 2005 року в Азербайджанській Республіці було ухвалено перший такий документ – «Державна програма молоді Азербайджану (2005–2009 роки)» [9]. Реалізація Державної програми «Молодь Азербайджану на 2011–2015 роки» розпочалася з липня 2011 року, а Державна програма «Молодь Азербайджану на 2017–2021 роки» – з 15 вересня 2017 року. 26 січня 2015 року було ухвалено документ під назвою «Стратегія розвитку азербайджанської молоді на 2015–2025 роки» [10].

Порівняно з іншими механізмами реалізації молодіжної політики проведення традиційних та позачергових зборів молоді має подвійну особливість. Це механізм не лише реалізації молодіжної політики, а й формування та вдосконалення цієї політики. Тут під традиційними зборами молоді маються на увазі Молодіжні форуми, які проводяться з 1996 року. Як відомо, автором та ініціатором першого молодіжного форуму був загальнонаціональний лідер азербайджанського народу Гейдар Алієв. Слід зазначити, що однією з перших груп, з якими зустрівся Гейдар Алієв, коли він приступив до виконання своїх повноважень як Президент Азербайджанської Республіки, були представники азербайджанської молоді. На цих зборах, що відбулися 22 вересня 1993 року, Гейдар Алієв закликав молодь до активної участі у суспільно-політичному житті країни і не залишатися байдужою до долі країни [4].

Починаючи з 1996 року молодіжні форуми, що проводилися в різні роки та мали характер традиційної зустрічі, продемонстрували готовність молоді до активної участі у вирішенні важливих завдань, що стоять перед Азербайджанською Республікою, та призвели до помітного збільшення роботи з молоддю [10].

Як один із важливих механізмів реалізації державної молодіжної політики залучення молоді до волонтерської діяльності привертає особливу увагу. Аналізи показують, що особливо з 2012 року волонтерство в Азербайджанській Республіці проникло у багато сфер діяльності, перетворилося на загальнонаціональний рух та стало частиною способу життя молоді. Молоді волонтери брали активну участь у багатьох престижних заходах, що проводяться в Азербайджані («Євробачення-2012», Європейські ігри 2015 (2015), IV Ісламські ігри солідарності (2017), змагання «Формула-1» та ін.).

2020 рік оголошено в країні «Роком волонтерів». У зв'язку з цим у відповідному указі, підписаному Президентом Азербайджанської Республіки, питанням, пов'язаним із молоддю, приділено особливу увагу. В указі зазначено, що вжито необхідних заходів щодо популяризації волонтерської діяльності, створено та вдосконалено нормативну правову базу, сформовано механізми державної підтримки у зв'язку з широким поширенням волонтерського руху. Згодом було зазначено, що метою підписання указу є заохочення індивідуального розвитку молоді, підвищення її почуття соціальної відповідальності, ефективного використання потенціалу молоді для добробуту народу та сталого розвитку нашої країни [1].

Одним із важливих елементів державної молодіжної політики є розширення участі молоді у державному управлінні. Цей процес здійснювався поступово протягом багатьох років, а з 2020 року набув ширшого поширення. Розширення та прискорення цього процесу пов'язане з тим, що молоде покоління має високий потенціал адаптації до динамізму та стрімких змін, що панують у світі на сучасному етапі.

Ми вважаємо, що для подальшого вдосконалення процесу визначення та реалізації молодіжної політики Азербайджанської Республіки можна використовувати можливості низки міжнародних організацій та запропоновані ними механізми вдосконалення. Наприклад, використання певних стандартів якості, пов'язаних із реалізацією молодіжної політики, є одним із прийнятних варіантів. Хоча ідея стандартів якості розробки та реалізації молодіжної політики є відносно новою у світі.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити низку висновків та висунути пропозиції щодо механізмів реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці. Насамперед видно, що перші кроки щодо формування механізмів реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці були зроблені з середини 90-х років 20 століття. У процесі реалізації молодіжної політики Азербайджанська Республіка активно використовує можливості як державних структур, і неурядових організацій.

Хоча провідна роль реалізації державної молодіжної політики раніше належала в основному Міністерству молоді та спорту як центральному органу виконавчої влади, реформи в системі управління в пізніші періоди призвели до передачі частини цих повноважень, що дозволило реалізації молодіжної політики більш мобільно та динамічно. Азербайджанська держава, яка відновила свою державну незалежність, також виступила ініціатором появи багатьох молодіжних організацій. Аналіз показує, що основними інститутами, що беруть участь у реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці, є державні органи, які здійснюють державну політику у цій сфері, їх відповідні структури, молодіжні фонди, молодіжні організації та утворені ними конфедеративні установи, молодіжні рухи, вищі та середні навчальні заклади, спортивні федерації та асоціації є творчими організаціями. Серед основних механізмів реалізації державної молодіжної політики в Азербайджанській Республіці основне місце займають підготовка, прийняття та реалізація державних програм та національних стратегій у цій галузі. Держава підтримує проекти та ініціативи, пов'язані з молоддю, що висуваються різними організаціями, а в багатьох випадках навіть забезпечує їхнє фінансування. Особливо в роки правління Президента Ільхама Алієва щодо цього було сформовано як правову базу, так і державну інфраструктуру. Механізм проведення традиційних та спеціальних зборів молоді, що використовується у багатьох країнах світу, активно використовується і Азербайджанською державою. Подібні зустрічі дозволяють визначати та вдосконалювати молодіжну політику держави, а також забезпечувати її успішну реалізацію. Потужність інституту волонтерства використовується як один із важливих механізмів державної молодіжної політики, заохочується розвиток волонтерства як соціального інституту. Азербайджанська держава також намагається адаптуватися до сучасних викликів та підвищити мобільність та гнучкість в управлінні шляхом залучення молоді до державного управління. Як

уже згадувалося, Азербайджанська держава зробила ініціативи щодо використання міжнародного досвіду з урахуванням місцевих умов. Надалі при вдосконаленні молодіжної політики було б корисно вивчити міжнародний досвід у цьому напрямі та скористатися положеннями ухвалених міжнародних документів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Azərbaycan Respublikasında 2020-ci ilin "Könüllülər ili" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı: [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin rəsmi internet saytı, 2019, 30 dekabr. URL: <https://president.az/az/articles/view/35533>
2. Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondu haqqında: [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikası Gənclər Fondunun rəsmi internet saytı, 2022. URL: <https://youthfoundation.az/about-us/>
3. Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi aktların vahid elektron bazası – 26 iyul, 1994. URL: <https://e-qanun.az/framework/8948>
4. Cəfərov, A. M., İmaməliyev, E. B. Azərbaycanın ictimai həyatında gənclərin rolu Bakı: MDB iştirakçısı olan dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyası Şurasının Katibliyi. 2012. 100 s.
5. Cəfərov, H. Azərbaycanda gənclər hərəkatı (XX əsr) / H. Cəfərov. Bakı: Nurlan, 2009. 457 s.
6. Denstad, F. Y. Youth Policy Manual: How to develop a national youth strategy / F.Y. Dentad. Strasbourg: Council of Europe, 2009 p., 93 p.
7. Dövlət Proqramları: [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyinin saytı, 2022. URL: www.mys.gov.az/qanunvericilik/dovlt-proqramlari
8. Gənclər Fondu: [Elektron resurs] / Naxçıvan Muxtar Respublikası Gənclər Fondunun rəsmi internet saytı, 2022. URL: <https://gf.nmr.az/haqqinda/>
9. Naxçıvan Muxtar Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyinin yaradılmasının 90 illiyi qeyd olunub // Naxçıvan: Şərq qapısı, 16 yanvar, 2016. № 10 (21.420), s. 2.
10. Valiyev, A., & Babayev, A. (2021). Azerbaijani youth in transition: Is the state youth policy effective enough? // Journal of Eurasian Studies, 2021. № 12 (2), pp. 145–154.

Mechanisms of the state youth policy (in the example of the Republic of Azerbaijan)

Talibli Rahima Alovzat

Candidate for the Doctor of Philosophy
Degree

Baku State University

Z. Khalilova str., 23, Baku, Azerbaijan

ORCID: 0000-0003-2808-1554

The main goal of the research is youth, which is considered a special and unique force among the population of each country and acts as the main source of social energy in society. In this regard, it cannot be considered accidental that a separate vector of state policy is connected with youth. In the same way that youth can play the role of the main creative force of society, if it is properly directed to useful activities, incorrect implementation of policies in this area can turn youth into a destructive and destructive force that also generates instability. That is why states need to define and implement their own youth policy. The level of development of states, the geopolitical space in which they are located, the events and processes taking place in this space, the level of political consciousness in society have a significant impact on the essence, content and mechanisms of implementation of the state youth policy. Although the object of the youth policy of individual states is the same, the approach to this object, the mechanisms of defining and implementing the policy related to it are fundamentally different in this respect.

Methods. When writing the article, the methods of comparative analysis and content analysis were mainly used. The method of analytical analysis was also used to clarify the mechanisms of implementation of the youth policy.

Scientific novelty of the article. A scientific-theoretical analysis of the main directions and mechanisms of implementation of the state youth policy in the Republic of Azerbaijan was conducted, and an attempt was made to comprehensively determine the unique features of the system.

In conclusion, it is noted that in the process of implementing the youth policy, the Republic of Azerbaijan actively uses the opportunities of both state structures and non-governmental organizations. The analysis shows that the main institutions involved in the implementation of the state youth policy in the Republic of Azerbaijan are the state bodies implementing the state policy in this area, their respective structures, youth funds, youth organizations and confederal institutions formed by them, youth movements, higher and secondary schools institutions, sports federations and associations that are creative organizations.

Key words: youth, politics, mechanism, model, Azerbaijan.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Марчук Наталія Василівна
Русиняк Андрій Іванович

Чинники політизації громадської думки

УДК 323.39:316.46
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.7>

Марчук Наталія Василівна
кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0000-0001-7363-1127

Русиняк Андрій Іванович
кандидат політичних наук,
асистент кафедри журналістики
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0000-0003-0030-7558

У статті сформульовано запит на визначення природи політизації громадської думки, яка пов'язана, з одного боку, з інклюзивною властивістю політики, а відтак тяжінням до переважання політичного складника у конструкції суспільно-політичної думки, з іншого боку, – зі специфікою функціонування сучасних суспільств з притаманним їм розвитком нових медіа, тяжінням до розбудови системи громадського контролю, медіатизацією соціально-політичних відносин та ін.

Методологічною основою реалізації дослідницьких завдань є симбіоз аналітичного, структурно-функціонального, компаративного, системного підходів, методу співставлення та екстраполяції, які дозволили виокремити та обґрунтувати чинники політизації громадської думки, відповідні засоби і механізми, обставини, що уможливили їх застосування. Разом із цим, дослідження спирається на гіпотетико-дедуктивний метод, який сприяв побудові такої моделі громадської думки, в якій окремо розглядаються політичний та соціальний складники й обставини їх формування. Висунуте припущення про домінування політичного контексту в умовах формування громадської думки у подальшому знайшло відповідну емпіричну інтерпретацію та переконливі аргументи.

Конкретизовано: чинники політизації громадської думки, а це потреба в нівелюванні її як засобу суспільного контролю, масштабування виборчих кампаній, реалізація публічної політики та політичних PR, розвиток нових медіа та штучне конструювання обставин соціального моніторингу, відхід від демократичних принципів урядування через об'єктивні обставини (як-то війна, пандемії, природні та техногенні катастрофи тощо), трансформація лідерів громадської думки у політичних лідерів або включення їх до політичної еліти; механізми політизації громадської думки, які уособлюють державна інформаційна політика, діяльність традиційних медіа, розвиток соціальних мереж й загалом медіасфери, застосування політичних, передусім виборчих технологій тощо.

Ключові слова: громадська думка, політизація, політичні технології, лідер громадської думки, політична комунікація, політичний процес, політичний інститут, громадянське суспільство.

Вступ. Сприйняття громадської думки (далі ГД – авт.) як суто суспільного явища завжди натикалося на інклюзивну властивість політики, яка, за замовчуванням, спрямовує групові опінії у бік політичного дискурсу. За певних обставин можна цілком виправдано синонімізувати думку громадську з думкою політичною – про політику, задля політичних цілей, від носіїв політичних важелів впливу на управлінські рішення тощо. Попри це сталою категорією залишається саме «громадська думка», актуалізована у значенні збірного соціально-політичного уявлення про буття. Вона тотожна площині, де перетинаються політичні технології і засоби масової інформації як їхній інструмент і засіб реалізації. Традиційно громадську думку інтерпретують як феномен множинності спільних поглядів, модерні характеристики якого доповнюються, з одного боку, функціональним впливом на перебіг політичних процесів, з іншого боку, підпорядкованістю потребам вказаних процесів. Природа політизації громадської думки, її інструменталізації на користь політичних цілей є важливою як для теоретичної концептуалізації, так і розуміння в умовах збільшення повноважності державних

інституцій через різні форс-мажорні обставини (війни, пандемії, природні і техногенні катастрофи та под.).

Метою наукової розвідки є з'ясування та обґрунтування чинників політизації громадської думки. Мета зумовлює необхідність розв'язання низки дослідницьких завдань, передусім щодо визначення обставин, за яких у суспільно-політичному вимірі громадської думки відбувається домінування саме політичного складника, аргументації тези про включення суспільної опії у площину політичних процесів і технологій, вивчення механізмів політизації громадської думки тощо.

Методи дослідження. Методологічною основою реалізації дослідницьких завдань є симбіоз аналітичного, структурно-функціонального, компаративного, системного підходів, методу співставлення та екстраполяції, на яких ґрунтуються висновки про обставини та можливості політизації громадської думки, унаочнюються ці твердження, набувають змісту відповідні інструменти. Разом із цим, спираємося на гіпотетико-дедуктивний метод, який сприяв побудові такої моделі громадської думки, в якій окремо розглядаються політичний

та соціальний складники з акцентом саме на останньому. Висунуте припущення про домінування політичного контексту в умовах формування громадської думки у подальшому знайшло відповідну емпіричну інтерпретацію та переконливі аргументи.

Результати. Запропонувати механізм, який забезпечить консолідацію мільйонів розрізаних опіній в одну чітко артикульовану позицію, наразі не змогла жодна наука. Для початку існує потреба у наборі засобів збору і презентації різних поглядів на одну проблему, аби з ними могли ознайомитися різні сторони – носії власної оцінки. З точки зору групових інтересів, цю функцію могли б взяти на себе лідери громадської думки, які на рівні комунікаційних взаємодій забезпечили б обмін різних позицій. Така комунікація не завжди є об'єктивною, виваженою, конкурентною, а рівень її репрезентативності достатнім. Також зважаємо на вплив внутрішніх фільтрів, позаяк висловлена позиція «від імені» все одно несе відбиток того, хто цю позицію висловлює. І найголовніше, охоплення аудиторії лідерів громадської думки, яким би авторитетом вони не користувалися, не може бути гарантовано масштабним. Безумовно, в епоху технічного прогресу, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, мережеві платформи забезпечують можливості публічних висловлювань та оприлюднення інформації на загал. Водночас, засоби масової інформації залишають за собою монопольну здатність залучити аудиторію – тобто мотивувати чи спонукати людей дивитися і слухати. Сучасна соціологія розширює інструментарій моніторингу громадської думки, натомість аспекти її формування та чинники впливу на неї залишаються менш відкритими.

Теоретики соціології громадської думки безпосередньо пов'язують її з політичною сферою. Вітчизняний дослідник В. Осовський вважає, що зміст громадської думки як соціальної інституції постає як сукупне ставлення, виражене у формі оціночного судження між суб'єктами громадської думки (громадськістю) та суб'єктами влади з приводу оцінки, змісту, способу розв'язання певної політичної, економічної, екологічної, соціальної проблем [7, с. 46]. Характеризуючи розвинені в науці підходи до вивчення процесу виробництва громадської думки, дослідниця Т. Марусяк виокремила дві провідні тенденції:

– розуміння процесу формування громадської думки як природного та самодостатнього (для пояснення використовується аналіз соціально-психологічних механізмів, таких як ідентифікація, спілкування, конформізм, у результаті яких і виникає громадська думка);

– вивчення процесів цілеспрямованого впливу органів політичного керівництва, громадських організацій, засобів масової інформації, пропаганди, реклами, PR на громадську думку. Можна

стверджувати, що ЗМІ та, в першу чергу, телебачення здатні структурувати події, ранжувати їх і тим самим визначати думки, мотиви та вчинки індивідів чи соціальних груп [6, с. 107–109]. Схожу позицію раніше висловлював американський професор Б. Коен, який вважав, що хоча медіа і не визначають, що думати людям, але вони часто впливають на те, про що думають люди [10].

– Існують дві полярні точки зору щодо можливості впливу ЗМІ на громадську думку, які можна поза контекстом описати так:

– з одного боку, існує вірогідність обставин, які зумовляють появу у значній кількості людей однакового ставлення до цих обставин, що є прикладом автономного конструювання громадської думки без стороннього втручання. Наприклад, такими обставинами може бути інформація про те, що води Світового океану отруєні, і людство залишається без питної води. Реакція – негативне ставлення до ситуації, паніка і запит до влади про негайне вирішення проблеми;

– з іншого боку, маємо зважати на сукупність чинників впливу, які, по-перше, передають інформацію, по-друге, артикують її, по-третє, підживлюють до неї інтерес. Дійсність людського буття в сучасних умовах, так чи інакше, є політичною. А це означає, що яким би не було повідомлення, воно має політичний контекст. Так, німецький дослідник Г. Шельскі підкреслює, що сфера «політичного» в усіх відношеннях має бути визначена як здійснення влади «публіцистикою», яка стала вирішальним засобом реалізації влади і панування [15]. Публіцистика у даному випадку – це засоби масової інформації, пріоритет яких в управлінні думками є доведеним фактом.

Громадська думка як спосіб легітимації влади – це твердження, похідне від тез німецького політичного філософа Ю. Габермаса, який орієнтувався у своїх визначеннях на такі дефініції, як «суспільна гласність», «відкритість», які у своїй сукупності мали б мінімізувати ізолюваність абсолютної монархії, пояснити її ідеологію масам, зробити її зрозумілою і менш агресивною у сприйнятті суспільства [2]. Наголосимо, що й витоки категоризації громадської думки зводяться до описаного призначення. Так, родоначальник терміну англійський державний діяч XII ст. Дж. Солсбері вбачав його сутність у моральній підтримці дій монархії з боку населення [14]. У подальшому таке розуміння посилювалося теологічною інтерпретацією у вигляді постулату «Vox Populi – Vox Dei», тобто «Глас Народу – Глас Божий». Загалом, тогочасна європейська традиція сприймала громадську думку як продовження політики, але вже крізь призму засобів масової інформації, громадських об'єднань. Громадська думка володіла своєю рідною субстанціональною силою, але не мала впливу писаних законів, діючи як колективне сумління світської

держави. Об'єднавчими рисами громадської думки у різні часи володіють її носії. Громадськість, а у більш ранні періоди так звана «публіка», – це не народ, не населення, не більшість, це люди, які мають ту саму «думку» і здатність її сформулювати і висловити. Риси, які приписують цій публіці, переважно зводяться до відносної освіченості, права власності і схильності до обговорень на будь-якому суспільному рівні – від громадських місць і закладів харчування до масових зібрань і спілкування у трудових колективах.

Для об'єктивності розгляду теми громадської думки розглянемо й точку зору, яка виключає прерогативу комунікації між носіями громадської думки, навіть заперечує будь-яку значимість таких носіїв, наголошуючи, що визначальним чинником є тема й увага до неї. Так, німецький соціолог Н. Луман наголошує, що потрібна увага, яка мотивувала б й уможливила обговорення певної теми між незнайомими людьми [5]. Ця тема, на думку дослідника, і визначає зміст громадської думки. Погоджуючись, що у якості припущення будь-яка точка зору має право на життя, поставимо кілька питань, відповіді на які мали б забезпечити об'єктивну аргументацію висунутим Н. Луманом та його однодумцям тезам. По-перше, якщо першоджерелом громадської думки є не її носій, а тема, то хто виступає носієм самої теми, що є платформою для її фіксації і подальшої передачі? По-друге, за допомогою яких каналів тема актуалізується у суспільстві, знаходить прихильників або ж опонентів, адаптується до мінливих умов життя? Не приймаючи той факт, що громадська думка може існувати виключно з приводу глобальних тем, які стосуються питань існування людства, констатуємо, що в сучасному світі неможливо розглядати громадську думку поза аналізом її носіїв, засобів і способів впливу на них.

Американський політичний оглядач й один із теоретиків громадської думки У. Ліппманн стверджував, що за допомогою ЗМІ громадська думка перетворюється на стереотипи [12, с. 117]. Стереотипи, якими послуговується суспільство, спираються, як правило, всього на кілька характеристик, що піддає сумніву їхню об'єктивність. Свого часу дослідник виділив чотири аспекти стереотипів:

– стереотипи завжди простіші за реальність – надскладні характеристики стереотипи «укладають» у два-три речення;

– люди приймають стереотипи від знайомих, лідерів думок, засобів масової інформації, а не формулюють їх самостійно на основі власного досвіду (наприклад, це уявлення про «ідеальні» риси людської зовнішності чи характеру, помилкові твердження про демократичність суспільств і держав тощо);

– всі стереотипи в тій чи іншій мірі є помилковими, вони приписують конкретній людині риси,

якими вона повинна володіти лише через свою приналежність до певної групи (майнова верства, раса, стать);

– стереотипи мають надзвичайну здатність виживати і тривати. Якщо з часом стереотип не знаходить підтвердження на практиці, це не переконує людей у його хибності, а підводить до твердження, що виключення лише підтверджує правило [12].

Якщо У. Ліппманн вважав вадою громадської думки переважаючий вплив стереотипів, то інший дослідник А. Лоуелл у своїй праці «Громадська думка і народний уряд» проаналізував вимір компетентності громадської думки, зокрема, у сфері управлінської і політико-правової діяльності [13]. Учений дійшов висновка про обмеженість впливу громадської думки на процес державного управління. Більше того, Лоуелл наголошував, що у стратегічних питаннях політики взагалі недоцільно апелювати до авторитету громадської думки, позаяк її виваженість, компетентність і об'єктивність викликає неабиякі сумніви. Якщо ставлення до ваги громадської думки згаданих авторів можна охарактеризувати як критичне, то французький дослідник П. Бурдьє у своїй «Соціології політики» взагалі стверджував, що громадської думки не існує [1, с. 258]. Саме цей аргумент найчастіше виривали з контексту розмірковувань ученого, який насправді мав на увазі не заперечення існування громадської думки, а вкрай критичне ставлення до методів її дослідження і замірів. Йшлося про сумнівну переконливість опитувань громадської думки і презентації їхніх результатів як мірила оцінки дійсності.

Відсутність розуміння цінності, змістовного наповнення, чіткого мірила впливу ГД, як правило, і призводили до такого негативного чи суперечливого її сприйняття. Однак сучасний світ, пронизаний мережевими зв'язками і політичними домінантами дещо змінив ситуацію, переосмисливши роль і місце людини, групи, спільноти, суспільства загалом у глобальних трансформаціях. На наше переконання, громадська думка виступає точкою перетину медіа та політики у їхньому функціональному вираженні. Громадська думка як сукупність багатьох оціночних позицій щодо аспектів соціально-політичного буття формується з урахуванням впливу засобів масової інформації і загалом медіа, забезпечує стабільність чи дестабілізацію політичного курсу, залучена до конструювання політичної реальності і суспільної легітимації влади. Визначаючи ролі і статуси медіа та політики щодо громадської думки, констатуємо такі закономірності:

– якщо політика залежить від громадської думки, то, з одного боку, це ознака демократичності політичного режиму, з іншого, свідчення зацікавленості політиків у впливі на процеси формування громадської думки;

заперечуючи можливість штучного конструювання громадської думки в умовах демократичного переходу, необхідно визначити засоби, які дозволяють акцентувати громадськості ті чи інші напрями розвитку держави чи персоналії політичної еліти. Серед таких чи не найдієвішими є засоби масової інформації, інформаційно-комунікаційні технології та соціальні медіа як модерні форми трансляції публічної інформації;

інтерпретація ЗМІ як «четвертої влади» у сучасних умовах, зокрема, й в Україні свідчить, у першу чергу, про політичний контекст існування масмедіа, аніж про здатність засобів масової інформації чинити вплив на процеси розробки та ухвалення владних рішень. Таким чином, хоч вплив ЗМІ на громадську думку є беззаперечним, однак цей вплив є керованим і за своєю сутністю – інструменталістським.

Один із підходів інтерпретує громадську думку як засіб соціального контролю, що само по собі збільшує зацікавленість суб'єктів політики у впливі на конструювання зрізу суспільного ставлення до політичних процесів та інститутів. І загалом громадська думка як інструмент легітимації політичних акторів та рішень завжди була у полі зору політичних впливовців. Актуалізуючи питання політизації громадської думки, ми апелюємо до кількох аспектів: по-перше, до надання громадській думці політичного характеру і, відповідно, набуття його нею; по-друге, посилення зв'язку між ГД та політикою; по-третє, пробудження у носіїв громадської думки інтересу до політики в різних її проявах. Активізація вказаних процесів напряму пов'язана з низкою чинників – вони зумовлені й загальними тенденціями суспільного розвитку, і поширенням різноманітних технологій, й об'єктивними обставинами, які змінюють зміст політичних процесів, і специфікою державотворення в різних країнах.

Не можемо стверджувати, що політизація громадської думки – це наслідок суто зовнішнього маніпулятивного втручання. Безумовно, сучасний світ створює можливості для тісного взаємозв'язку людини і політики, а точніше громадянина і політичних акторів. Розвиток інформаційно-комунікативних технологій, розширення аудиторії соціальних мереж, інституціоналізація нових медіа сприяють входженню політики у життя людини, групи, всього суспільства. Політика і політики стають ближчими, оперативнішими, більш інтерактивними. У якості аргументу наведемо кілька цифр, які характеризують масштаб аудиторій верифікованих акаунтів політичних лідерів різних країн. Так, першим за цими показниками є прем'єр-міністр Індії Н. Моді, який сумарно на трьох платформах (X, Facebook, Instagram) має понад 215 млн фоловерів, майже 130 млн – у президента США Дж. Байдена, 84 млн – у президента Індонезії Дж. Відодо, 43 млн – у президента Туреччини Р. Ердогана,

27 млн – у президента України В. Зеленського, стільки ж – у президента Бразилії Л. І. да Сілви. Ці та інші соціальні мережі дозволяють відстежувати активності політика, апелювати до нього, коментувати події, реагувати на інформацію, поширювати її. Залученість громадян до політики відбувається природньо, вона перетворюється на тренд, який один із небагатьох охоплює одночасно різні вікові групи. Більш цілеспрямованого характеру цей тренд набуває, коли вказані групи населення перетворюються на електорат.

Масштабування виборчого процесу – це ще один чинник політизації громадської думки. Щодо України, то вибори, залишаючи незмінними свої цілі, масштабують період активностей, кількість включених до них технологій і ресурсів. Підготовчий етап виборів, який давно вийшов за межі, передбачені законодавством, повсюдно спрямований на інтеграцію до суспільного дискурсу політичного порядку денного. Показовою тут є саме ситуація в Україні під час дії режиму воєнного стану, коли вибори заборонені/не передбачені чинними політико-правовими нормами, але так зване «прогрівання аудиторії» (електорату) все одно відбувається. Починаючи від персональних заяв політиків про ймовірність виборчого процесу під час війни та потребу підтримки демократичних засад формування виборних інституцій, закінчуючи інформаційними викидами про можливих кандидатів, усі ці прийоми спрямовані на конструювання необхідної громадської думки.

Тут варто повернутися до питання ролі нових медіа, у тому числі соціальних мереж, у зрощуванні політичного і громадського у суспільному сприйнятті. Йдеться переважно про включення до регулярних опитувань у масових Telegram-каналах лідерів думок у статусі «кандидатів у...», якби вибори відбувалися завтра, за тиждень і т.ін.». Часто у таких списках фігурують люди, які не заявляли про свої політичні амбіції і пов'язані з неполітичною сферою. Зараз це військові, волонтери, медійники, підприємці-меценати, блогери, митці тощо. На нашу думку, наслідком таких прийомів є політизація лідерів громадської думки (далі ЛГД – авт.), соціального або галузевого контекстів і загалом зрізу настроїв суспільства. Принагідно наведемо висновки дослідження політологині К. Ірхи, яка назвала результатом політизації суспільної думки через діяльність ЛГД нівелювання цінності останніх, адже народ не має фільтрів у з'ясуванні природи висловленої позиції – чи вона є власною, чи корпоративною, чи штучно артикульованою. Науковиця також виокремила політичні функції лідерів громадської думки у сучасних умовах, серед яких активізація визначення суспільних запитів, тлумачення інформаційних повідомлень, просування ціннісних наративів, посередництво між політиками, політичними інститутами і сус-

пільством, участь в інформаційному протистоянні в межах гібридної війни як медіаторів, підтримка владного механізму конструювання суспільства, яке має консолідовану думку з того чи іншого питання [4, с. 10]. У контексті саме політичного виміру поняття «лідер громадської думки» К. Ірха визначила як «індивідуальний суб'єкт політичного впливу, який діє в інформаційній площині, має доступ як до широкої аудиторії, так і до каналів одно- та двосторонньої комунікації з нею з метою переконання, передачі інтерпретованої інформації, привернення уваги до важливих (або потрібних) аспектів суспільно-політичного життя країни; медіатор комунікаційного процесу на рівні «влада – суспільство» [4, с. 10].

Політичний тиск на вільний простір формування громадської думки – це ще й наслідок ситуативно зумовленого відходу від демократичних принципів урядування. Форс-мажорні обставини часто вимагають реалізації непопулярних рішень, які чітко асоціюються з авторитарною традицією. Останнє десятиліття дало немало конкретних прикладів, коли громадська думка формувалася під впливом актуального для держави порядку денного. Це і пандемія коронавірусу із великою кампанією зі щеплення, і економічні кризи з необхідністю перегляду податкового законодавства, і, врешті-решт, повномасштабна російсько-українська війна з мобілізацією населення й іншими щоденними викликами. Важливо підкреслити, що описані приклади не мають виключно негативної конотації, а лише унаочнюють аргументи на користь висунутого припущення про політичне програмування громадської думки відповідно до об'єктивних обставин.

Інституціональними чинниками політизації ГД залишається державна інформаційна політика й офіційна публічна політика, зокрема у вигляді діяльності політичних партій. Як вказують вітчизняні дослідники О. Третяк та В. Торяник, публічна політика виступає чинником трансформації громадської думки та ролі політичних партій в суспільстві на основі двох основних вимірів: з одного боку, публічна політика як *politics* виступає ареною взаємодії різних політичних суб'єктів, де наявність позитивної публічності партійних суб'єктів є визначальним критерієм їхньої активності та впливу на громадську думку; з іншого боку, публічна політика у значенні *policy* виступає каналом реалізації партійних пропозицій, які сформовані на маркетинговому аналізі громадської думки [9, с. 38]. Відтак фіксуємо обопільний вплив політики та громадської думки і зумовленість уваги саме до політизації ГД тематикою наукової розвідки.

Слід також звернутися до механізмів формування громадської думки, серед яких вітчизняна дослідниця О. Романенко вказує політичні PR, ефективність яких залежить від виборчих техноло-

гій та здатності до управління поведінкою виборців. Цей процес, на думку докторки психологічних наук, ускладнюється внаслідок того, що суб'єкти громадської думки одночасно зазнають впливу конкуруючих політичних сил, дезінформації, агітації, пропаганди, політичної реклами та штучно створеного політичного іміджу лідерів [8, с. 40]. Додамо до цього вже згадувану державну інформаційну політику, яка визначає пріоритети, у доречності яких громадськість або будуть переконувати, або ж їх нав'язуватимуть різними способами (з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, лідерів громадської думки, таргетованого впливу соціальних мереж та ін.).

Український приклад монопольного регулювання інфопростору через функціонування загальноукраїнського інформаційного телемарафону не є показовим, адже рівень охоплення аудиторії і її довіри до марафону «Єдині новини» продовжує знижуватися. Про це свідчать дані соціологічного дослідження Київського міжнародного інституту соціології [3], та й формат державного мовлення обрано з урахуванням нинішніх військових реалій. Вважаємо, що оптимальним тут має бути поєднання стратегічного бачення державою інформаційної політики та включення до її реалізації усіх легалізованих учасників медіаринку. Сучасні медіа – це й досі поєднання нових та традиційних медіа, приватних ЗМІ і державних каналів інформації, які підтримують відносно сталу аудиторію і залишаються важливою конкурентною перевагою політичних еліт, про що свідчать, до прикладу, останні події у Польщі, де після зміни уряду точиться боротьба за перерозподіл впливу саме на державні масмедіа [10].

Висновки. Політизація громадської думки – це частина об'єктивної реальності, оцінювати яку можна лише з урахуванням конкретно-історичних обставин. Її чинниками є потреба у підпорядкуванні ГД як засобу суспільного контролю, проведення виборчих кампаній, реалізація публічної та державної інформаційної політики, розвиток нових медіа та штучне конструювання обставин соціального моніторингу, відхід від демократичних принципів урядування, залучення до політичної реальності лідерів громадської думки та ін. Політичний вплив на суспільні опії є сталим, але обмежується рівнем розвитку суспільства, його інформаційним середовищем, популяризацією практик медіаосвіти та медіаграмотності, незалежністю лідерів громадської думки. Тобто, узагальнюючи, ми все одно повертаємося до стану демократії та зрілості громадянського суспільства. Сучасні спільноти мають здобувати і розширювати інструментарій засобів протидії маніпулятивним впливам, хибним стереотипам, котрі, як показують наслідки дії російської пропаганди, призводять до дестабілізації світового порядку та чисельних людських втрат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдьє П. *Соціологія політики*. К.: Socio-Logos. 1993. 336 с.
2. Габермас Ю. *Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство*. Львів: Літопис. 2000. 319 с.
3. Довіра телемарафону «Єдині новини», грудень 2023 р. *Київський міжнародний інститут соціології*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1347&page=1>
4. Ірха К. Політичний складник феномену «лідер громадської думки»: теоретичний аспект. *Політикус*. 2021. № 2. С. 7–12.
5. Луман Н. *Реальність масмедіа*. К.: АУП, ЦВП. 2010. 158 с.
6. Марусяк Т. Методи та форми впливу на громадську думку у сучасному українському суспільстві. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. №17. С. 106–114.
7. Оссовський В. *Громадська думка: спроби соціологічної інтерпретації*. Київ: Інститут соціології НАНУ. 1999. 299 с.
8. Романенко О. Чинники формування громадської думки в системі політичних PR. *Ўрядісна психологія*. 2019. № 1(24). С. 39–45.
9. Третяк О., Торяник В. Публічна політика як чинник формування громадської думки: значення для сучасного партійного будівництва. *Політичне життя*. 2023. № 3. С. 35–40.
10. Cohen B.C. *The Press and the Foreign Policy*. Princeton, NJ: Princeton University. 1963. 300 p.
11. Komunikat Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. X. URL: https://twitter.com/kultura_gov_pl/status/1740053323594580019
12. Lippman W. *Public Opinion*. New York, London: The Free Press. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York; Colier Macmillan Publishers, London, 1949. 268 p.
13. Lowell A. *Public opinion and popular government*. New York: Longmans, Green. 1930. 415 p.
14. Saresberiensis I. *Policraticus: sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum*. New York: Arno Press. 1979. Vol. 1–2. 935 p.
15. Schelsky H. *Die Arbeit tun die anderen. Klassenkampf und Priesterherrschaft der Intellektuellen*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. 1975. 375 p. https://books.google.com.ua/books?id=mvOcBgAAQBAJ&pg=PA77&hl=uk&source=gbv_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

REFERENCES:

1. Burdie, P. (1993). *Sotsiologhiia polityky* [Sociology of politics]. K.: Socio-Logos. 336 s. [in Ukrainian].
2. Habermas, Yu. (2000). *Struktorni peretvorennia u sferi vidkrytosti. Doslidzhennia katehorii hromadianske suspilstvo* [Structural transformations in the field of openness. Research of the civil society category]. Lviv: Litopys. 319 s. [in Ukrainian].

3. Dovira telemarafonu «ledyni novyny», hruden 2023 r. [Trust of the «Edyni Novyni» telethon, December 2023]. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiolohii. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1347&page=1> (data zvernennia: 20.12.2023). [in Ukrainian].
4. Irkha, K. (2021). *Politychnyi skladnyk fenomenu «lider hromadskoi dumky»: teoretychnyi aspekt* [The political component of the «leader of public opinion» phenomenon: theoretical aspect.]. *Politykus*. № 2. S. 7–12. [in Ukrainian].
5. Luman, N. (2010). *Realnist mas-media* [The reality of mass media]. K.: AUP, TsVP. 158 s. [in Ukrainian].
6. Marusiak, T. (2015). *Metody ta formy vplyvu na hromadsku dumku u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi* [Methods and forms of influence on public opinion in modern Ukrainian society]. *Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiolohiia, psykhologhiia, pedahohika, menedzhment*. № 17. S. 106–114. [in Ukrainian].
7. Ossovskiy, V. (1999). *Hromadska dumka: sproby sotsiolohichnoi interpretatsii* [Public opinion: attempts at sociological interpretation]. Kyiv: Instytut sotsiolohii NANU. 299 s. [in Ukrainian].
8. Romanenko, O. (2019). *Chynnyky formuvannia hromadskoi dumky v systemi politychnykh PR* [Factors of public opinion formation in the system of political PR.]. *Yurydychna psykhologhiia*. № 1(24). S. 39–45. [in Ukrainian].
9. Tretiak, O., Torianyk, V. (2023). *Publichna polityka yak chynnyk formuvannia hromadskoi dumky: znachennia dlia suchasnoho partiinoho budivnytstva* [Public policy as a factor in the formation of public opinion: significance for modern party building]. *Politychne zhyttia*. 2023. № 3. S. 35–40. [in Ukrainian].
10. Cohen, B.C. (1963). *The Press and the Foreign Policy*. Princeton, NJ: Princeton University. 300 p. [in English].
11. Komunikat Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego [Announcement of the Minister of Culture and National Heritage]. X. URL: https://twitter.com/kultura_gov_pl/status/1740053323594580019 (data zvernennia: 27.12.2023) [in Polish].
12. Lippman, W. (1949). *Public Opinion*. New York, London: The Free Press. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York; Colier Macmillan Publishers, London. 268 p. [in English].
13. Lowell, A. (1930). *Public opinion and popular government*. New York: Longmans, Green. 415 p.
14. Saresberiensis, I. (1979). *Policraticus: sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum* [Polycrates: or on the frivolity of courtiers and the traces of philosophers]. New York: Arno Press. Vol. 1–2. 935 p. [In Latin].
15. Schelsky, H. (1975). *Die Arbeit tun die anderen. Klassenkampf und Priesterherrschaft der Intellektuellen* [Others do the work. Class struggle and the priestly rule of the intelligentsia]. VS Verlag für Sozialwissenschaften. 375 p. https://books.google.com.ua/books?id=mvOcBgAAQBAJ&pg=PA77&hl=uk&source=gbv_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false (data zvernennia: 18.12.2023). [in German].

Factors of public opinion politicization

Marchuk Nataliya Vasylivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
 Doctoral Student at the Department of Political Science
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
 Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
 ORCID: 0000-0001-7363-1127

Rusyniak Andriy Ivanovych

PhD in Political Science,
 Assistant at the Department of Journalism
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
 Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
 ORCID: 0000-0003-0030-7558

The article formulates a request to define the nature of politicization of public opinion. It is connected, on the one hand, with the inclusive nature of politics, and therefore with the tendency to the predominance of the political component in the construct of socio-political thought. On the other hand, with the specifics of the functioning of modern societies with their inherent development of new media, the tendency to build a system of public control, the mediatization of social and political relations, etc.

The methodological basis for the implementation of the research tasks is a symbiosis of analytical, structural-functional, comparative, and systemic approaches, the method of comparison and extrapolation, which allowed to identify and substantiate the factors of politicization of public opinion, relevant means and mechanisms, and the circumstances that made their use possible. At the same time, the research relies on the hypothetical and deductive methods, which contributed to the construction of such a model of public opinion that separately considers the political and social components and the circumstances of their formation. The proposed assumption of the dominance of the political context in the conditions of the formulation of public opinion has subsequently found an appropriate empirical interpretation and convincing arguments.

Several issues were specified, including the following: the factors of politicization of public opinion, which is the need to eliminate it as a means of public control, the scaling of election campaigns, the implementation of public policy and political PR, the development of new media and the artificial construction of circumstances for social monitoring, the departure from democratic principles of governance due to objective circumstances (such as war, pandemics, natural and man-made disasters, etc.), transformation of public opinion leaders into political leaders or their inclusion in the political elite; mechanisms of politicization of public opinion, which are represented by the state information policy, the traditional media, the development of social networks and the media sphere in general, the use of political, especially election technologies, etc.

Key words: *public opinion, politicization, political technologies, leader of public opinion, political communication, political process, political institution, civil society.*

Паніна Ірина Геннадіївна

Досвід розбудови європейських студій в умовах російської агресії: кейс ДонНУ імені Василя Стуса

УДК 378:165.02](061.1ЄС)(470-651.1):378.091.39ДонНУ
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.8>

Паніна Ірина Геннадіївна
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої
політики
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
вул. Грушевського, 2, Вінниця, Україна
ORCID: 0000-0002-6639-6218

В умовах російської агресії та отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС важливо виробити в суспільстві спільні ціннісні засади, розуміння концепту «Європа» та сформуванню достатній рівень інформованості щодо європейських практик у різних сферах життя. Виявлення та окреслення дієвих підходів до розбудови європейських студій як бази такої діяльності може допомогти підвищити рівень загального сприйняття європейських нарративів і більш усвідомленого розуміння європейської інтеграції України.

Мета статті - систематизувати досвід Донецького національного університету імені Василя Стуса в розбудові європейських студій як переміщеного ЗВО України та визначити найбільш ефективні підходи та методики викладання європейських студій в умовах російської агресії.

Методологічну основу дослідження становить системний підхід. Аналітико-синтетичний, індуктивно-дедуктивний, порівняльний методи, використані автором, дозволили провести комплексне дослідження, реалізуючи поставлені завдання. Базовим є метод кейсів, який допоміг детально вивчити досвід одного університету як позитивну практику, елементи якої доцільно впроваджувати в інших ЗВО України. Авторкою проаналізовано динаміку розвитку європейських студій в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса в роки російської агресії, виявлено роль різних підходів, методик і форматів у сприйнятті інформації на європейську тематику, розвитку європейських цінностей серед освітян й інших груп зацікавлених осіб, а також формуванні розуміння процесу європейської інтеграції. Авторкою статті визнається, що статус переміщеного ЗВО принципово не впливає на можливість реалізації ініціатив із розвитку європейських студій, але цей процес є ускладненим через низку несприятливих факторів. У статті охарактеризовано специфічну модель розбудови європейських студій та детально описано заходи в межах мікропроєкту «Study Europe in Disputes» з акцентом на інтерактивних методиках і підходах. Авторка наголошує на доцільності поєднання аудиторних занять і онлайн-заходів із використанням включених форматів подачі навчального матеріалу, проведенні просвітницьких заходів для різних груп стейкхолдерів, враховуючи запит на навчання впродовж всього життя. Потребує перегляду й переосмислення форми подачі інформації про Європу та Європейський Союз з метою виділення найбільш перспективних напрямів розбудови європейських студій у ЗВО України залежно від їх регіональної приналежності, наявного досвіду, мережі дієвих партнерств.

Ключові слова: європейські студії, російська агресія, Донецький національний університет імені Василя Стуса, переміщений ЗВО, європейська інтеграція, інтерактивні методи навчання.

Вступ. 2023 рік став рекордним за рівнем позитивного сприйняття Європейського Союзу громадянами України. Максимальний рівень підтримки членства України в ЄС сягав 92% у травні 2023 р. [7]. Регіональна комунікаційна програма «Східне сусідство ЄС» («EU NEIGHBOURS East»), спираючись на дані соціологічних опитувань констатує, що станом на середину вересня 2023 р. ЄС викликає найбільше довіри (77%) у порівнянні з усіма міжнародними організаціями й інтеграційними об'єднаннями, і 72% громадян позитивно ставляться до ЄС, що є найвищим показником з 2016 р. [14]. Підтримка вступу України до ЄС сягнула свого піку в липні 2023 р.: 85% громадян сказали би «Так» у разі проведення референдуму, але вже наприкінці листопада 2023 р. цей показник знову становив 78% [3].

Такі цифри демонструють позитивну динаміку щодо євроінтеграції України в порівнянні з попередніми роками, проте ситуація з інформованістю про діяльність європейських інституцій залишається невтішною. 73% респондентів

регулярно отримують інформацію про допомогу ЄС Україні під час війни та розцінюють Європейський Союз як гарантію економічного процвітання й «довгострокової безпеки» [7]. Українці добре обізнані про статус кандидата і підтримку ЄС від початку повномасштабного вторгнення [14], однак ці фрагментарні знання не формують у громадян України чіткого уявлення про відносини Україна-ЄС і європейську інтеграцію як специфічний тривалий процес. Достатньо розмитими є уявлення українців про європейські цінності, боротьба за які триває сьогодні на нашій землі.

Враховуючи зазначене вище, на передній план виходить проблема формування політичної самосвідомості й політичної культури, що неможливо зробити без якісної вищої освіти, роботи з громадянським суспільством і широкими верствами населення. Молодь є основною фокус-групою як потенційній «агенти змін», тому європеїзація вищої освіти і просування європейських студій в Україні є першочерговим завданням.

На думку авторки статті, провідну роль у цьому процесі відіграє Національний Еразмус+ офіс в Україні [13] та Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції [18]. Обмін досвідом викладання європейських студій у ЗВО України традиційно відбувається в рамках заходів проєктів програми Жана Монне та відповідними публікаціями: наприклад, конференції «Європейські студії в університетах України» (22.04.2016 р.) [6] та «Європейські студії в Україні: здобутки, виклики та перспективи» (02.06.2017 р.) [5]; видано тематичний випуск Українського Щорічника з Європейських Інтеграційних Студій [19].

Окремо варто виділити науковий доробок Р. Калитчака [9; 10; 24] та І. Сікорської [27], які систематизували діяльність освітян у розвитку європейської та євроінтеграційної тематики у вітчизняних університетах. Закордонний дослідник В. Кукуреску розглядає проблематику дещо ширше, акцентуючи увагу на ролі європейських студій у розвитку «Східного партнерства» [21]. Заслужують на увагу статті Б. Беззубка і А. Пономарьової [1], К. Смаглій і М. Кравченко [16], присвячені переміщенням університетам як новому соціальному явищу, освітньому й культурному осередку. Втім, унікальний досвід розбудови європейських студій у переміщених закладах вищої освіти не є відомим науковій спільноті й потребує детального аналізу з огляду на їх специфічний статус.

Мета публікації полягає у систематизації досвіду Донецького національного університету імені Василя Стуса в розбудові європейських студій як переміщеного ЗВО України.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

охарактеризувати модель розбудови європейських студій в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса;

визначити найбільш ефективні підходи і методи викладання європейських студій в умовах російської агресії;

окреслити перспективні напрями розвитку європейських студій університетами України як складової формування політичної культури.

Методологічну основу дослідження становить системний підхід, базуючись на якому, авторка представила розвиток європейських студій у ДонНУ імені Василя Стуса як сукупність проєктів, заходів й ініціатив, кожен з яких підпорядковувався спільній меті – підвищити поінформованість учасників освітнього процесу та громадськості в європейській тематиці, пояснити сутність європейської інтеграції України та сприяти розвитку європейських цінностей. Аналітико-синтетичний, індуктивно-дедуктивний і порівняльний методи дозволили авторці вивчити конкретні аспекти популяризації та імплементації європейських студій, прослідкувати динаміку цього процесу, порівняти

розвиток європейських студій за роками, встановити взаємозв'язки між структурними елементами в межах одного ЗВО та сформулювати комплексне уявлення про предмет дослідження.

Метод кейс-стаді був ключовим для авторки статті, оскільки детальний розгляд досвіду одного переміщеного закладу вищої освіти допомагає зрозуміти, з одного боку, специфіку просування європейських наративів в освітньому середовищі та публічному просторі, оцінити ефективність певних підходів і методик, а з іншого боку – усвідомити проблеми, попри які університети продовжують виконувати свою соціальну місію.

Результати. На погляд К. Смаглій і М. Кравченко, переміщені ЗВО можуть «здобути нову роль і суспільне значення не лише як центри освіти й науки, але і як осередки культури та громадської активності, як місця суспільного діалогу, інноваційних платформ пошуку стратегій подолання конфліктів між громадянами з різною ідентичністю» [16, с. 119]. Ця думка є слушною, адже першочерговим завданням для таких університетів є інтеграція в місцеву громаду. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід Донецького національного університету імені Василя Стуса (до 21 вересня 2016 р. – Донецький національний університет), який був першим переміщеним ЗВО.

У липні-вересні 2014 р. російсько-терористичні угруповання захопили гуртожитки й адміністративні будівлі Донецького національного університету. Невдовзі у Києві було створено громадський рух «Врятуй Alma Mater!». Як наслідок, почалися мітинги біля Міністерства освіти і науки України за участі студентів і викладачів і переговори керівництва університету про можливе переміщення [8]. Історія університету в екзилі почалася після оприлюднення Наказу МОН України №1084 «Про організацію освітнього процесу Донецького національного університету України в місті Вінниця» [12], а 2014-2015-й навчальний рік стартував 3 листопада 2014 р. Так, протягом дев'яти років Донецький національний університет імені Василя Стуса (далі – ДонНУ імені Василя Стуса), долаючи труднощі, зберігає власні традиції й адаптується до умов, що постійно змінюються.

Акцентована патріотична позиція колективу ЗВО поєднується з усвідомленням невідворотності євроінтеграційного шляху України як гарантії стабільності, розвитку й безпеки. Цікавим є той факт, що Донецький національний університет першим підписав Велику Хартію університетів, долучившись у 2004 р. до Болонського процесу. На початку 2000-х рр. на факультетах було сформовано школи дослідників європейської інтеграції і захищено дисертації на здобуття кандидата або доктора наук. До 2014 р. викладалися численні курси з європейським фокусом, а 24 травня 2013 р. було відкрито Інформаційний центр ЄС.

ДонНУ імені Василя Стуса є членом Європейської асоціації університетів, учасником європейських наукових та освітніх програм Erasmus+, Шостої і Сьомої рамоквих програм ЄС тощо. Європейський вимір позначено доволі загально в чинному документі «Стратегія розвитку Донецького національного університету імені Василя Стуса (етап 01.09.2022 – 31.08.2025 рр.)», адже місія ЗВО базується на «європейських принципах» [17]. Пріоритетні напрями діяльності ДонНУ імені Василя Стуса, відповідно до Стратегії, знаходяться в кореляції з пріоритетами з нормативно-правовими документами, що регламентують розвиток ERA та ENEA.

Місія ЗВО, що полягає у «створенні суспільних благ через синергію експертності та інноваційності задля конкурентоспроможності держави» відповідає Пріоритету 2 European Union Priorities 2019–2024 [17; 23]. Пріоритет 2 ДонНУ імені Василя Стуса також є дотичним: «Зміцнення Університету як науково-інноваційного простору реалізації можливостей і створення суспільних благ» [17; 23]. Бачення університету як «надійного та соціально відповідального партнера громадських і владних інститутів, міжнародної та вітчизняної бізнес-спільноти» корелюється з Паризьким комюніке 2018 р. [17; 26]. Відповідно до Єреванського комюніке 2015 р. діяльність ДонНУ імені Василя Стуса базується на студентоцентрованості (кореляція з пріоритетом 3 «Просування цінностей Стусівської спільноти, що живе і навчається разом (living-learning-community)» [17; 29]. Серед наскрізних заходів виділено аспект інформаційної безпеки, що відповідає диджиталізації простору вищої освіти [17; 29].

Відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) у Стратегії в рамках операційних цілей пріоритету 1 «Прагматизація освітньої діяльності з метою забезпечення якості людського капіталу України» деталізовано цілі щодо покращення внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти та містяться заходи, які сприяють розвитку таких цінностей європейського простору вищої освіти, як академічна свобода, добросовісність і інституційна автономія, інтернаціоналізація і освіта протягом життя [17; 28]. Отже, станом на 2023 рік європейський фокус, хоч і не є центральною ідеєю, яка скеровує діяльність колективу, але є складовою стратегічного курсу ДонНУ імені Василя Стуса.

Розглянемо детальніше, як саме європейські студії розвивалися в ДонНУ імені Василя Стуса після його переміщення у м. Вінниця. На їх розбудову вплинули внутрішні та зовнішні фактори. Серед зовнішніх чинників виділимо агресію РФ, пандемію COVID-19, перманентну реформу системи вищої освіти, несприятливу демографічну

ситуацію. Характерною є відсутність системного розуміння у представників цільових груп практичної користі від вивчення європейських студій, що ускладнює встановлення комунікацій, і відсутність у м. Вінниця власного експертного і культурного середовища, орієнтованого на просування європейських цінностей і євроінтеграції.

Визначальним серед внутрішніх факторів є статус переміщеного ЗВО – університету без власних приміщень і достатньої матеріально-технічної бази, відсутність фінансового стимулювання, а також постійна конкуренція за аудиторію й абітурієнтів із місцевими ЗВО. Обмежений людський ресурс і плінність кадрів є постійним викликом, проте наявний колектив має патріотичну позицію й усвідомлення потреби зміцнювати європейські цінності й просувати європейську інтеграцію. Наявна критична маса НПП з досвідом викладання курсів з європейським фокусом, активним використанням інтерактивних методів навчання і креативним підходом, відмінним від конкурентів. Отже, для ДонНУ імені Василя Стуса умови не були сприятливими для розбудови в новому місці окремого напрямку діяльності, спрямованого на просування ідей європейської інтеграції України як в освітньому середовищі, так і на рівні місцевої громади.

Особливістю ДонНУ імені Василя Стуса є те, що університет не запроваджував освітніх програм з європейських студій. Натомість була сформована специфічна модель розвитку цього напрямку, яка включала наступні елементи:

- 1) Навчання і викладання:
 - обов'язкові освітні компоненти європейської спрямованості в рамках наявних освітніх програм усіх рівнів (ОС «Бакалавр», ОС «Магістр», PhD);
 - окремі спецкурси (переважно на факультеті історії та міжнародних відносин);
 - вибірккові освітні компоненти як складова індивідуальної освітньої траєкторії;
 - 2) участь у міжнародних проєктах;
 - 3) науково-дослідні теми європейської спрямованості;
 - 4) програми подвійних дипломів з європейськими університетами-партнерами;
 - 5) просвітницько-інформаційні заходи з європейським фокусом для різних груп стейкхолдерів.
- Основна увага колективу, залученого до європейських студій, була зосереджена на формальній освіті. З іншого боку, реформа освіти базується на адаптації до європейських стандартів і вимог, передбачає студентоцентрованість і компетентнісний підхід у процесі навчання, який спрямовує викладача на більшу гнучкість і адаптивність, до ширшого використання інтерактивних методів навчання. Цим пояснюється зміна фокусу в розбудові європейських студій у ДонНУ імені Василя Стуса з формальної освіти на поєднання її з про-

веденням заходів, спрямованих на формування базових знань про Європу, європейські цінності, Європейський Союз і соціальних навичок не лише у студентів, але й у інших стейкхолдерів (школярі, вчителі, співробітники бібліотек, державні службовців).

Традиційним підходом до популяризації європейської тематики у ЗВО України є *викладання відповідних освітніх компонентів*. У ДонНУ імені Василя Стуса на всіх освітніх рівнях залежно від особливостей організації освітнього процесу в певний навчальний рік, наявності відповідних науково-педагогічних кадрів, зацікавленості здобувачів у пропонованих освітніх компонентів й інших факторів змінювалася кількість курсів європейської спрямованості.

Так, розглянемо освітні компоненти (обов'язкові та вибіркові, в тому числі спецкурси), які викладалися на рівні факультету, з чітко вираженим європейським фокусом (таблиця 1).

За досліджуваний період з 01.09.2017 по 31.08.2023 рр. включно помітна наступна динаміка:

– зменшується кількість обов'язкових освітніх компонентів з європейським фокусом;

– такі обов'язкові компоненти представлені переважно в рамках освітніх програм факультету історії та міжнародних відносин в рамках спеціальностей 032 Історія та археологія та 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання;

– у зв'язку зі зміною організаційних вимог до науково-педагогічних представників і оновленням Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, характерною стала тенденція до укрупнення освітніх компонентів. Наприклад, різні періоди в історії Європи вивчалися здобувачами в рамках окремих навчальних дисциплін, а з 2018–2019 навчального року вони були об'єднані під «парасолькою» освітнього компонента «Історія Європи та Америки». Так пояснюється кількісне зменшення освітніх компонентів на бакалаврському рівні з 15 до 6 (таблиця 1).

Зменшення контингенту також стало фактором, який вплинув на наповнення освітніх програм відповідними навчальними дисциплінами на запит вступників і здобувачів.

Серед обов'язкових освітніх компонентів з 2017 по 2023 рік за рівнями виділяємо наступні:

– ОС «Бакалавр»: «ЄС в міжнародних відносинах», «Концепції/Ідеї Античності, Середньовіччя та Модерну у світовій історії», «Моделі зовнішньої політики (Зовнішня політика країн Центральної та Східної Європи)», «Моделі зовнішньої політики (Зовнішня політика країн Західної Європи)», «Історія Стародавнього світу (Греція і Рим)», «Історія Європи та Америки», «Історія зарубіжних слов'ян», «Історія світової літератури (Література Заходу)», «Історія світової літератури (Література слов'ян)», «Культура Європи в аспекті екскурсійної справи»;

– ОС «Магістр»: «Концептуальна історія Заходу», «Європейські інституції у міжнародній безпеці та конфліктному врегулюванні», «Податкове право України та ЄС», «Правові сім'ї Європи», «Європейські стандарти захисту прав людини», «Міжнародне право та право Європейського союзу: теорія і практика застосування», «Загальноєвропейська мережа».

Отже, в ДонНУ імені Василя Стуса найбільшу кількість обов'язкових освітніх компонентів із європейським фокусом на бакалаврському рівні мають ОП «Історія та археологія» та ОП «Міжнародні відносини». На ОС «Магістр» до 2021 р. найбільше навчальних дисциплін європейської спрямованості було на ОП «Право» юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса, що пояснювалося запитом ринку праці.

Вибіркові освітні компоненти з європейським фокусом користувалися більшою популярністю у здобувачів у 2016–2018 рр. Наприклад, на бакалаврському рівні освіти кілька років поспіль студенти різних факультетів обирали такі навчальні дисципліни, як «Європейський Союз: ab ovo usque ad mala» і «Цінності європейської цивілізації», що означало охоплення більше 100 осіб по кожній з них. Проте в подальші роки вибіркові компоненти

Таблиця 1

Кількість освітніх компонентів з європейським фокусом за період з 01.09.2017 по 31.08.2023 рр.

Рівень освіти	01.09.2017 – 31.08.2021			01.09.2021 – 31.08.2023		
	Обов'язкові освітні компоненти	Вибіркові освітні компоненти (рівень університету)	Вибіркові освітні компоненти (рівень факультету)	Обов'язкові освітні компоненти	Вибіркові освітні компоненти (рівень університету)	Вибіркові освітні компоненти (рівень факультету)
Бакалавр	15	2	4	6	-	1
Магістр	7	1	2	3	1	1
PhD	-	-	-	-	-	-
Загалом	22	3	6	9	1	2

відповідної тематики не пропонуються або не обираються здобувачами.

Єдиним виключенням є пілотний проєкт – *Minor «Європейські студії»* (керівник – д.і.н., професор Надія Темірова), який реалізується колективом факультету історії та міжнародних відносин у період з 01.09.2022 по 30.06.2024 рр. Майнор «Європейські студії» складається з десяти освітніх компонентів загальним обсягом 50 кредитів ЄКТС [11]. Він викладається на ОС «Бакалавр» як вибіркова складова, розрахована на три роки та закріплена за слухачами, які здійснили свій вибір на 1 курсі (кількість слухачів на рік становить близько 30 осіб). Структура *Minor «Європейські студії»* для здобувачів 2021 року набору виглядає так: Історія Європи; Філософські засади європейської ідентичності: античність і біблійні витоки; Філософські засади європейської ідентичності: модерн і постмодерн; Історична соціологія Європи; Європейська культура; Сучасні моделі європейської інтеграції; Історія українсько-польських відносин; Повсякдення народів Європи; Населення Європи: історія та сучасність; Українство в історії Європи.

Майнор – це різновид індивідуальної освітньої траєкторії ДонНУ імені Василя Стуса, який дозволяє отримати додаткову кваліфікацію з інших галузей та/або спеціальностей, створюючи додаткову конкурентну перевагу на ринку праці. Представлений варіант майнору є однією з можливих міждисциплінарних моделей викладання європейських студій, яка дозволяє охопити історичні, соціокультурні, політичні аспекти і сформувати цілісне розуміння концепту «Європа», а також базові знання про ЄС. Проте подібний формат залежить від вибору здобувачів і потребує істотних зусиль з його просування та популяризації.

На ОС «Магістр» також наявне зменшення інтересу здобувачів до освітніх компонентів з європейським фокусом. Викладаються «Європейська інтеграція: процес і моделі» (рівень університету, збірна академічна група) і низка спецкурсів (вибірково компоненти факультету історії та міжнародних відносин), серед яких, наприклад, «Повсякдення, дозвілля і традиції народів Європи» або «Україна та Польща: історія конфліктів і партнерства». На

рівні PhD на всіх ОП подібні вибірково компоненти відсутні.

Таким чином, робимо висновок, що в ДонНУ імені Василя Стуса найбільша кількість обов'язкових і вибірових освітніх компонентів із європейським фокусом на бакалаврському та магістерському рівні сконцентрована на факультеті історії та міжнародних відносин.

Аналіз ситуації з викладанням європейських студій є неповним без розгляду освітніх компонентів, які мають у змісті модулі й теми з європейським фокусом (таблиця 2).

Зважаючи на стратегічний курс нашої держави і євроінтеграційні процеси, безперечно, значна кількість навчальних дисциплін різних факультетів ДонНУ імені Василя Стуса має в своїй структурі аспекти, пов'язані з європейською інтеграцією. Динаміка є відносно стабільною, як це видно з таблиці 4. На рівні ОС «Бакалавр» окремі обов'язкові та вибірково освітні компоненти мають від 10 до 80% змісту європейської тематики. Наприклад, приблизно 70% змісту навчальної дисципліни «Міжнародні відносини і світова політика» мають європейський фокус.

На рівні магістратури підходи до наповнення освітніх компонентів дещо відрізняються від бакалаврського рівня. Характерним є формат наявності окремих тем, пов'язаних з європейськими країнами, ЄС або європейською інтеграцією України. Наприклад, освітній компонент «Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами» на ОП «Облік і оподаткування» відображає тенденцію до уніфікації принципів обліку для посилення євроінтеграції та інтернаціоналізації світового господарства і фінансових ринків. У рамках навчальної дисципліни «Історична політика» (ОП «Публічна історія») детально розглядаються передусім європейські кейси, пов'язані із проблематикою європейської інтеграції, що використовуються як ілюстрація до використання маніпулятивних технік при формуванні державної політики.

У ДонНУ імені Василя Стуса з'являються відповідні теми в рамках вибірових складових освітньо-наукових програм: наприклад, на ОНП «Міжнародні економічні відносини» викладається освітній

Таблиця 2

Кількість освітніх компонентів, які мають у змісті модулі й теми з європейським фокусом за період з 01.09.2017 по 31.08.2023 рр.

Рівень освіти	01.09.2017 – 31.08.2021			01.09.2021 – 31.08.2023		
	Обов'язкові освітні компоненти	Вибіркові освітні компоненти (рівень університету)	Вибіркові освітні компоненти (спецкурс)	Обов'язкові освітні компоненти	Вибіркові освітні компоненти (рівень університету)	Вибіркові освітні компоненти (спецкурс)
Бакалавр	23	1	2	19	-	2
Магістр	10	1	1	12	-	1
PhD	3	-	-	3	-	-
Загалом	36	2	3	34	-	3

компонент «Topical issues of international economic relations», на якому розглядаються у якості кейсів кращі європейські практики. Саме на рівні магістратури та PhD збільшується питома вага економічних дисциплін, які мають опосередкований зв'язок із європейськими студіями, але найбільша загальна кількість освітніх компонентів з окремими європейськими модулями й темами є найбільшою на факультеті історії та міжнародних відносин.

Враховуючи позитивний досвід викладання європейських студій у різних варіаціях, колектив кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики ДонНУ імені Василя Стуса долучився до реалізації мікропроєкту «Study Europe in Disputes» в рамках проєкту напряму ім. Жана Монне програми Еразмус+ «Відбудова потенціалу Європейських студій на українських територіях, що постраждали від конфлікту: осмислюючи виклики та генеруючи рішення» (“Rebuilding the Potential of EU Studies in the Conflict-affected Areas of Ukraine: Addressing Challenges and Creating Solutions”. 619892-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT), який реалізує Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції з вересня 2021 р. по жовтень 2023 р. [10]. Мікропроєкт дозволив поєднати формальну та неформальну освіту й розширити коло стейкхолдерів.

Мета мікропроєкту «Study Europe in Disputes» - впровадити інтерактивні методи у викладання європейських студій для студентів ОП «Міжнародні відносини» і школярів старших класів м. Вінниця. Втім, цільова аудиторія не обмежувалася здобувачами й учнями старших класів: він спрямований також на освітян – викладачів ЗВО і вчителів старших класів закладів загальної середньої освіти, які займаються європейськими студіями або мають відповідні за проблематикою блоки в межах інших навчальних курсів.

Унікальність досвіду полягає в застосуванні конструктивізму в якості базового підходу, відповідно до якого розбудовувався як теоретичний матеріал, так і інтерактивні заняття за п'ятьма змістовними модулями. Кожний модуль має форму логічно завершеної, цілісної одиниці та містить дві складові: 1) теоретичний матеріал (презентації, конспекти лекцій, хенд-ауту тощо), які дозволять підготуватися до інтерактиву; 2) змістовно прописані інтерактивні заняття, що містять дискусійний компонент. Особливість цього підходу вимагає від спікера залучення слухачів не лише в процес осмислення тієї чи іншої інформації, а й до формування власної світоглядної позиції по певних питаннях. Крім того, слухач отримує нові знання у сфері європейських студій, набуває й вдосконалює гнучкі навички, або soft-skills.

На першому етапі мікропроєкту «Study Europe in Disputes» (листопад-грудень 2021 р.) викладачі кафедри міжнародних відносин і зовнішньої

політики ДонНУ імені Василя Стуса Максим Прихненко, Юрій Котик, Валерія Лимар, Ірина Паніна провели «Уроки з європейських студій» для школярів шести закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) загальним масштабом охоплення більше 200 осіб. Заходи відбувалися за чотирма змістовними модулями: «Ідея об'єднаної Європи», «Організаційно-інституційні засади діяльності ЄС», «Особливості економічної інтеграції в ЄС», «Європейський досвід врегулювання конфліктів». Викладачі працювали в мікрогрупах, активно використовували методику генерування ідей, або «мозкового штурму», проблемну дискусію, методика SWOT-аналізу та асоціативних хмар (робота з інструментами Mentimeter).

Другою важливою складовою першого етапу реалізації мікропроєкту «Study Europe in Disputes» стали методичні заходи для вчителів ЗЗСО м. Вінниця та Вінницької області. Приблизно 70 осіб долучилися до онлайн-зустрічей з викладачами зазначеної вище кафедри (Ірина Богінська, Ірина Паніна, Максим Прихненко). У рамках модулів «Ціннісні підвалини діяльності Європейського проєкту», «Організаційно-інституційні засади діяльності ЄС» та «Європейський досвід врегулювання конфліктів» була подана не лише актуальна інформація про Євросоюз, а й надані рекомендації з використання у процесі викладання методу case-study, методики мапування конфлікту, організацію роботи з інструментами Mentimeter.

Починаючи з вересня 2021 р. викладачі кафедри (Ірина Паніна, Максим Прихненко, Ірина Богінська, Юрій Теміров) змінили формат низки лекційних і практичних занять з навчальних дисциплін, які мають європейський фокус, з метою апробації та впровадження інтерактивних методик в освітній процес. Більш активно ця діяльність реалізовувалася з кінця 2021 р., а останній захід було проведено 25 вересня 2023 р. За два роки долучилося майже 250 здобувачів вищої освіти денної форми навчання освітніх програм «Міжнародні відносини» (ОС «Бакалавр») і «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання» (ОС «Магістр»).

У зв'язку з отриманням Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу виникла потреба у підвищенні кваліфікації в питаннях європейських студій на рівні місцевих громад. Так, у травні-вересні 2023 р. кафедра міжнародних відносин і зовнішньої політики ДонНУ імені Василя Стуса розпочала проведення тренінгів для директорів і методистів публічних бібліотек м. Вінниця та Вінницької області (тренер – Максим Прихненко), молодіжних лідерів і співробітників Головного управління Пенсійного фонду України у Вінницькій області та Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів Одеської області (тренер –

Заходи для здобувачів вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса в рамках мікропроєкту «Study Europe in Disputes»¹

Назва модулю	Освітніх компонент, в рамках якого проводився захід	Тема інтерактивного заходу	Освітній ступінь, курс здобувачів	Застосована методика
Ідея об'єднаної Європи	Міжнародні відносини і світова політика	«Західна цивілізація: унікальна чи універсальна»	Бакалавр, 1 курс	Методика мозкового штурму та Open Space
		Ідея об'єднаної Європи	Бакалавр, 3 курс	Проблемна дискусія
Ціннісні підвалини діяльності Європейського проєкту	Країнознавство	Європейський Союз і Україна	Бакалавр, 1 курс	Створення коротких відеороликів «Україна в ЄС» і «Що для мене Європейський Союз?»
	Моделі зовнішньої політики	Європейські цінності та європейська ідентичність в державах ЦСЄ	Бакалавр, 2 курс	Методика «самоанське коло»
		Ціннісні та організаційно-інституційні засади діяльності ЄС	Бакалавр, 4 курс	Проблемна дискусія
Організаційно-інституційні засади діяльності ЄС	Дипломатія	Дипломатія ЄС	Бакалавр, 1 курс	Методика «світове кафе»
		Європейські стилі дипломатії		Створення спільного хендауту шляхом роботи з документами Excel на Google-диску; метод «кругового мозкового штурму»
	Моделі зовнішньої політики	Євроінтеграція держав Центральної та Східної Європи	Бакалавр, 2 курс	Дебати «“За” і “Проти”»; метод Open Space
		Особистісний фактор в зовнішній політиці ЦСЄ	Бакалавр, 1 курс	Ділова гра «Брейн-ринг»
Євроінтеграція України: досягнення, проблеми, перспективи	Бакалавр, 1 курс	Інтерактивний тренінг із застосуванням Mentimeter		
Особливості економічної інтеграції в ЄС	Моделі зовнішньої політики	Економічні моделі Центральної та Східної Європи	Бакалавр, 2 курс	Методика SWOT-аналізу і case-study
Європейський досвід врегулювання конфліктів	Моделі зовнішньої політики	Косово: 25 років незалежності	Бакалавр, 2 курс	Метод «Що? Де? Коли?»
		Національне питання в Центральній та Східній Європі		Панельна дискусія за методом «Акваріум»; рольова гра «Прес-конференція»
	Медіація	Європейський досвід вирішення конфліктів	Магістр, 1 курс	Метод case-study та робота в мікрогрупах
	Розбудова миру	Європейський досвід попередження та врегулювання конфліктів		Робота в мікрогрупах; робота з інструментами Mentimeter

¹ Заходи перелічені в хронологічному порядку

Ірина Паніна). Кількість слухачів тренінгів сягає майже 300 осіб.

Тематика заходів була скорегована відповідно до запиту зацікавленої сторони, але в межах змістовних модулів описаного вище мікропроєкту. Були проведені очні тренінги (тема «Європейські цінності в українському суспільстві», «Європейська молодіжна співпраця») та у форматі онлайн («Євроінтеграція України в сучасних умовах: проблеми та перспективи розвитку» та «Організаційне забезпечення адаптації законодавства України до acquis ЄС»). Тренери активно використовували

методику SWOT-аналізу, мозкового штурму та асоціативних карт. Отриманий після інтерактивних заходів зворотній зв'язок свідчить про високий рівень засвоєння отриманої інформації та рівень задоволеності учасників.

Таким чином, загальна картина результатів мікропроєкту «Study Europe in Disputes» за період з вересня 2021 по жовтень 2023 рр. у рамках проєкту на пряму ім. Жана Монне програми Еразмус+ «Відбудова потенціалу Європейських студій на українських територіях, що постраждали від конфлікту: осмислюючи виклики та генеруючи

рішення» (619892-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT) виглядає наступним чином:

1. 48 заходів із загальним масштабом охоплення майже 800 осіб:

- 9 заходів для школярів у 6 ЗСО м. Вінниця;
- 4 заходи для вчителів м. Вінниця;
- 4 заходи для працівників Пенсійного фонду, бібліотекарів і директорів бібліотек, молодіжних лідерів і студентів інших ЗВО;
- 28 семінарських занять і 1 тренінг з використанням інтерактивних методик для студентів ДонНУ імені Василя Стуса (СО «Бакалавр» ОП «Міжнародні відносини» та СО «Магістр» ОП «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання»);
- масштабна рольова гра «Реагування на кризові ситуації та конфлікти: оцінка потенціалу посередництва ЄС» для студентів 2–3 курсу ДонНУ імені Василя Стуса і ЛНУ імені Івана Франка у змішаному форматі [2].

2. Напрацьовано та апробовано ефективні інтерактивні методи викладання європейських студій, серед яких:

- рольові ігри та ділові ігри;
- фасилітаційні техніки: робота в мікрогрупах, «світове кафе», «мозковий штурм», «круговий мозковий штурм», Open Space, «Акваріум», «Самоанське коло», «Брейн-ринг»;
- панельні дискусії, проблемні дискусії, дебати «За» і «Проти»;
- застосування методики SWOT-аналізу та асоціативних хмар, метод case-study, мапування конфлікту;
- тренінг як альтернативна форма проведення заняття онлайн або в аудиторному режимі, яка легко адаптується під різні вікові групи.

3. На особливу увагу заслуговують такі позитивні практики:

- використання платформи Mentimeter в якості допоміжного інструмента для вимірювання настроїв аудиторії, проведення опитування, оцінки успіхів і невдач України в реалізації євроінтеграційного курсу, створення асоціативних хмар, «мозкового штурму», отримання зворотного зв'язку;
- впровадження в якості домашнього завдання для студентів створення коротких відеозвернень на євроінтеграційну тематику, які можна викладати у вільний доступ для ознайомлення широкого кола стейкхолдерів.

Варто зауважити, що *проектна діяльність* ДонНУ імені Василя Стуса не обмежується зазначеним вище кейсом. Університет є учасником проекту програми Erasmus+ KA2 «OPTIMA» (Open Practices, Transparency and Integrity for Modern Academia, No 618940-EPP-1-2020-1-UA-EPPKA2-SVNE-JP, Erasmus+ KA2, проекти співпраці, 15.01.2021-14.01.2024), який реалізується в консорціумі з європейськими та українськими універ-

ситетами і має на меті впровадження ідей і практик Відкритої науки в Україні з метою покращення якості освітніх послуг [25]. Основним здобутком можна вважати підготовку підручника з відкритої науки для здобувачів магістерських освітніх програм і освітньо-наукових програм (PhD).

У 2023 році була підтримана проектна заявка, учасником якої є ДонНУ імені Василя Стуса в консорціумі з провідними університетами в рамках програми Erasmus+ «Capacity Building in the field of Higher Education “DigiFLEd – Modernization of university education programmes in foreign languages by integrating information technologies».

Станом на листопад 2023 р. ДонНУ імені Василя Стуса наявні Модулі Жана Монне (2 ERASMUS-JMO-2023-MODULE): «Balanced territorial development in EU» (реєстраційний номер проекту 101127100) і «Free Movement of Goods, Services and People: EU Experience for Ukraine» (реєстраційний номер проекту 101127358).

Протягом 2018–2022 рр. на кафедрі історії України та спеціальних галузей історичної науки реалізовувалася *фундаментальна НДР* «Актуальні питання історії України в контексті європейської цивілізації» (номер державної реєстрації 0118U002396). Публікаційна діяльність викладачів була спрямована на дослідження проблем соціально-економічного розвитку України XIX – поч. XX ст. як складової західноєвропейських модернізаційних процесів, визначено європейський цивілізаційний аспект в історичному досвіді україно-польських відносин. Колектив юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса з 2022 р. реалізовує фундаментальну НДР «Охорона і захист майнових та особистих немайнових прав в сучасних умовах державотворення» (номер державної реєстрації 0122U002491), в межах якої здійснюється аналіз правового регулювання охорони і захисту особистих немайнових і майнових прав у зв'язку з адаптацією та гармонізацією законодавства України із законодавством ЄС.

Наступним напрямом діяльності ДонНУ імені Василя Стуса у розбудові європейських студій в контексті поглиблення співпраці з державами-членами ЄС у сфері вищої освіти виступають *програми подвійних дипломів* [15]. З 2017 р. на основі угоди про співпрацю реалізується академічна мобільність здобувачів спеціальностей 091 Біологія та 101 Екологія в Університеті Вітовта Великого (м. Каунас, Литва). З 2022 р. здобувачі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування мають можливість взяти участь у програмі подвійних дипломів «Міжнародний фінансовий менеджмент» з Господарською академією імені Д. А. Ценова (м. Свіштов, Болгарія).

Останнім напрямом, який також розкриває процес розбудови європейських студій в ДонНУ імені Василя Стуса, є *проведення просвіт-*

ницько-інформаційних заходів з європейським фокусом.

За період з вересня 2016 по жовтень 2023 р. було проведено 190 заходів: 47 заходів з 01.09.2016 по 31.08.2021 рр. та 143 – з 01.09.2021 по 01.10.2023 рр. (без врахування заходів, проведених учасниками мікропроєкту «Study Europe in Disputes» у рамках проєкту напряму ім. Жана Монне програми Еразмус+ «Відбудова потенціалу Європейських студій на українських територіях, що постраждали від конфлікту: осмислюючи виклики та генеруючи рішення», 619892-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT). Формат заходів був різноманітним, адаптованим і під особисту фізичну присутність учасників, і під умови карантину, пов'язаного з пандемією COVID-19, та воєнного стану.

У період вересня 2016 – березня 2018 рр. просвітницько-інформаційні заходи європейської тематики проводилися на рівні кафедр і факультетів, а також міжнародними службами університету. Протягом 01.09.2016–31.08.2021 рр. найбільш поширеними форматами були заходи міжнародних служб, моделі, рольові та ділові ігри. Проводилися такі специфічні заходи, як екологічні акції, тематичні дискусії, квести, онлайн-вікторини. У 2021–2023 рр. додалися такі формати, як тренінг і майстер-клас, книжкова виставка, флешмоб, круглий стіл; регулярними стали радіоефіри.

Одним із перших і найбільш масштабних виїзна ділова гра «Формування майбутнього Європи» у 2016 р. Вона проводилася спільно з ГО «Асоціація Євроклубів Вінниччини» у вигляді 20 тренінгів для приблизно 150 учнів 11 класів шести закладів загальної середньої освіти Вінницької області [20]. «ДонНУ – Модель ПАРЕ-2017», реалізована в квітні 2017 р. за ініціативи к.і.н., доцента кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Ірини Богінської, охопила аудиторію майже 90 осіб (учні 10–11 класів 10 закладів ЗЗСО м. Вінниця, здобувачі ОП «Міжнародні відносини» ДонНУ імені Василя Стуса, учні 10–11 класів 10 закладів ЗЗСО Донецької області). Цей захід був симуляцією пленарного засідання Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЕ) із прийняттям відповідної резолюції щодо України [4].

У березні 2018 р. за підтримки Представництва Європейського Союзу в Україні відновив свою роботу Інформаційний центр ЄС, відкритий у Донецьку 24 травня 2013 р. [22], який став одним з координаторів просвітницької діяльності щодо Європейського Союзу. На постійній основі він здійснює інформаційну підтримку діяльності Представництва ЄС в Україні та процесу євроінтеграції, поширення європейських цінностей і кращих європейських практик в освітній сфері. Протягом 2018–2023 рр. центр проводив в ДонНУ імені Василя Стуса Інформаційні дні та Дні кар'єри

ЄС, тренінги та вікторини, Фестивалі європейського кіно тощо.

Традиційними вже стали міжнародні науково-практичні конференції, які обов'язково мають секції з європейським фокусом. Наприклад, під час роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація історичної пам'яті» 22–23.02.2018 р. працювала секція «Історична пам'ять на пострадянському просторі та в країнах Центральної Європи». Помітним став ефект збільшення кількості кваліфікаційних (бакалаврських і магістерських) робіт з європейських студій, особливо на ОП «Історія та археологія», «Міжнародні відносини», «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання», а також переорієнтація наукових публікацій частини НПП на європейську тематику.

Найбільш масштабними за охопленням аудиторії та регулярними стали радіоефіри на Радіо «Місто над Бугом» (м. Вінниця) в рамках програм «Акцент» та «Дипломатичні діалоги». Лише за останні два роки к.політ, н., проректор з науково-педагогічної роботи, молодіжної політики та розвитку ДонНУ імені Василя Стуса Максим Прихненко і студенти факультету історії та міжнародних відносин провели понад 100 таких заходів (117 радіоефірів – лише за 2021–2023 рр.), на яких відбувається обговорення та осмислення поточних подій пов'язаних із євроінтеграційними прагненнями України й особливостями співпраці України та Європейського Союзу.

Висновки. Досвід Донецького національного університету імені Василя Стуса засвідчив той факт, що статус переміщеного ЗВО принципово не впливає на можливість реалізації ініціатив із розвитку європейських студій, проте цей процес є ускладненим через низку несприятливих обставин. Колективу університету вдалося акумулювати зусилля частково шляхом перерозподілу пріоритетів діяльності окремих викладачів в тому числі на європейські студії, а також постійного просування нарративу про необхідність актуалізації даного напрямку як в межах наукових досліджень, так і в питаннях молодіжної політики серед НПП, співробітників, здобувачів освіти і партнерів. Так, була сформована специфічна модель розвитку цього напрямку, яка включає наступні елементи: освітні компоненти (обов'язкові та вибіркові); участь у міжнародних проєктах; науково-дослідні теми європейської спрямованості; програми подвійних дипломів з європейськими університетами-партнерами; просвітницько-інформаційні заходи з європейським фокусом для різних груп стейкхолдерів. Факультет історії та міжнародних відносин став осередком розбудови європейським студій в ДонНУ імені Василя Стуса. Були внесені корективи до змісту освітніх компонентів гуманітарного спрямування, і європейська тематика стала скла-

довою базових освітніх компонентів на СО «Бакалавр» і СО «Магістр». У 2021–2023 рр. успішно реалізовувався мікропроєкт «Study Europe in Disruptes».

Повномасштабне вторгнення РФ актуалізувало напрямок європейських студій для України через подання заявки на вступ до ЄС. Втім, істотного підвищення рівня зацікавленості до теми в суспільстві не спостерігається. Відтак доволі перспективним є розширення мережі партнерств і цільової аудиторії за рахунок тих стейкхолдерів, діяльність яких безпосередньо пов'язана з імплементацією положень Угоди про Асоціацію та відповідних реформ, адаптацією українського законодавства до acquis ЄС і подальших кроків, пов'язаних зі статусом кандидата в члени ЄС і переговорним процесом.

Залишається актуальним запит на навчання впродовж всього життя й інтерактивні формати подачі навчального матеріалу. Поєднання аудиторних занять і онлайн-форматів видається найбільш виправданим, оскільки створює можливість охопити ширшу аудиторію. На думку авторки, для ефективною реалізації політики інформування громадськості про ЄС та розвитку європейських студій потрібна системна взаємодія ЗВО України з Міністерством освіти і науки України, Національним Еразмус+ Офісом в Україні, місцевими органами державної влади, неурядовими організаціями і європейськими інституціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беззубко Б., Пономарьова А. Переміщені заклади вищої освіти: нові виклики і перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*. 2023. № 104. С. 100–107.
2. Богінська І., Паніна І. Навчання та викладання європейських студій у форматі симуляції багатосторонніх переговорів (реагування на кризові явища та конфлікти: оцінка потенціалу посередництва ЄС). *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. Вип. VIII. Київ, APREI, 2023. С. 4–13.
3. Двадцять п'яте загальнонаціональне опитування: динаміка ставлення українців до міжнародних союзів (22–23 листопада 2023 року) / Соціологічна група «Рейтинг». 29.11.2023. URL: <http://surl.li/ntcxi>
4. ДонНУ - Модель ПАРЕ-2017 / Факультет історії та міжнародних відносин ДонНУ імені Василя Стуса: [офіційна сторінка у Фейсбук]. 03.05.2017. URL: <http://surl.li/nbajr>
5. Європейські студії в Україні: здобутки, виклики та перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2 червня 2017 р.). Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Терен, 2017. 416 с.
6. Європейські студії в університетах України: матеріали науково-методичної конференції. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. 228 с.
7. Значення членства в ЄС для українців, пріоритетність вступу до ЄС чи НАТО і сприйняття Росії

як частини Європи: результати телефонного опитування, проведеного 29 вересня – 9 жовтня 2023 року/ KMIC. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1303&page=1>.

8. Історія незламності університету/ Донецький національний університет імені Василя Стуса. URL: <https://www.donnu.edu.ua/uk/istoriya-nezlamnostyi-universitytetu/>.

9. Калитчак Р. Дисциплінарна ідентичність Європейських студій в вищій освіті України. *Регіоналізм та інтеграція. Науковий щорічник*. Чернівці: Букрек, 2016. Вип. II. С. 154–166.

10. Калитчак Р. Осмислюючи академічну стійкість: внесок переміщених університетів у розбудові європейських студій в Україні. *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. Вип. VIII. Київ, APREI, 2023. С. 31–39.

11. Майнор «Європейські студії» / Донецький національний університет імені Василя Стуса. URL: <http://surl.li/luthm>

12. Наказ Міністерства № 1084 «Про організацію освітнього процесу Донецького національного університету України в місті Вінниця» від 30 вересня 2014 р. / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/content/1084.pdf>.

13. Національний Еразмус+ офіс в Україні. URL: <https://erasmusplus.org.ua/pro-nas/nacjonalnyj-erazmus-ofis-v-ukrayini/>.

14. Опитування громадської думки: більшість українців підтримують ЄС / EU Neighbours East. 15.09.2023. URL: <http://surl.li/nbaaw>.

15. Програми подвійних дипломів із закордонними ЗВО / Донецький національний університет імені Василя Стуса. URL: <http://surl.li/nbair>.

16. Смаглій К., Кравченко М. Переміщені університети Донбасу як осередки внутрішньої культурної дипломатії України. *Агора : [зб. наук. ст.]*. 2017. Вип.18. С. 115-120.

17. Стратегія розвитку Донецького національного університету імені Василя Стуса (етап 01.09.2022 – 31.08.2025 рр.). URL: <http://surl.li/fkwjl>

18. Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. URL: <https://aprei.com.ua/>.

19. Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. VIII. Київ, APREI, 2023. 75 с. URL: <http://surl.li/orsyf>

20. Формування майбутнього Європи / Факультет історії та міжнародних відносин ДонНУ імені Василя Стуса : [офіційна сторінка у Фейсбук]. 29.09.2016. URL: <http://surl.li/nbaja>

21. Cucurescu V. EU Studies for and in the Eastern Partnership. *Європейські Студії в Україні: здобутки, виклики та перспективи*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2 червня 2017 р.). Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Терен, 2017. С. 176–179.

22. EUi Center at Vasyl' Stus Donetsk National University: [офіційна сторінка у Фейсбук]. URL: <https://www.facebook.com/EUi.donnu/>

23. European Union Priorities 2019–2024 / European Union. URL: <http://surl.li/gshyj>.

24. Kalytchak R. European Studies in Ukraine: Major Trends and Patterns. *Journal of the Institute for Euro-*

gional Studies. Jean Monnet” European Centre of Excellence, 2021. Vol. 30. P. 149–163. URL: <http://surl.li/orxxr>
25. OPTIMA. URL: <https://www.facebook.com/OPTIMAOpen/>.

26. Paris Communiqué, 25.05.2018 / EHEA Paris 2018. URL: <http://surl.li/muyty>

27. Sikorska I. Building bridges: European Studies in the EaP Education Space. *EU Relations with Eastern Partnership: Strategy, Opportunities and Challenges*. Chisinau: S.n.: Chernivtsy, Tbilisi, Tipographia “Print-Caro”, 2016. P. 345–355.

28. The Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG) 2015. URL: <http://surl.li/cjgke>.

29. Yerevan Communiqué, 14–15.05.2015 / EHEA Ministerial Conference 2015. URL: <http://surl.li/muyug>.

REFERENCES:

1. Bezzubko B., Ponomarova A. (2023). *Peremishcheni zaklady vyshchoi osvity: novi vyklyky i perspektyvy* [Displaced higher education institutions: new challenges and prospects]. *V.N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series of Economics*. No.104. pp. 100–107 [In Ukrainian].

2. Bohinska I., Panina I. (2023) *Navchannia ta vykladannia yevropeiskyykh studii u formati symulatsii bahatostoronnikh perehoriv (reahuvannia na kryzovy yavshcha ta konflikty: otsinka potentsialu poserednystva YeS)* [Training and teaching European studies in the format of multilateral negotiation simulation (response to crisis phenomena and conflicts: assessing the potential of EU mediation)]. *Ukrainian Yearbook on Integration Studies*. Vol. VIII. Kyiv, APREI, 2023. pp. 4–13 [In Ukrainian].

3. *Dvadtsiat piate zahalnonatsionalne opytuvannia: dynamika stavlennia ukraintsiv do mizhnarodnykh soiuziv (22–23 lystopada 2023 roku)* [The 25th nationwide survey: dynamics of Ukrainians’ attitude towards international unions] / *Sotsiologichna hrupa «Reitynh»*. 29.11.2023. URL: <http://surl.li/ntcxi> [In Ukrainian].

4. DonNU - Model PARIE-2017 [DonNU – Model of PACE]/ Faculty of history and international relations of Vasyl' Stus Donetsk National University: [official website on Facebook]. 03.05.2017. URL: <http://surl.li/nbajp> [In Ukrainian].

5. *Yevropeiski studii v Ukraini: zdobutky, vyklyky ta perspektyvy: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 2 chervnia 2017 r.)*. [European studies in Ukraine: achievements, challenges and prospects: the collection of a scientific and practical conference material (02/06/2017)] Kyiv: Ukrainska Asotsiatsiia Vykladachiv i Doslidnykiv Yevropeiskoi Intehratsii; Teren, 2017. 416 p. [In Ukrainian].

6. *Yevropeiski studii v universytetakh Ukrainy: materialy naukovo-metodychnoi konferentsii (2016)* [European studies in Ukrainian universities: the collection of a scientific and methodological conference material]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 228 p. [In Ukrainian].

7. *Znachennia chlenstva v YeS dlia ukraintsiv, prioritytnist vstupu do YeS chy NATO i spryiniattia Rosii yak chastyny Yevropy: rezultaty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 29 veresnia – 9 zhovtnia 2023 roku* [The meaning of EU membership for Ukrainians, the propriety of Ukraine’s accession to the EU or

NATO and [perception of Russia as a part of Europe: the results of a telephone survey on September 29 – October 9, 2023] / KMIS. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1303&page=1> [In Ukrainian].

8. *Istoriia nezlamnosti universytetu* [History of indomitable University]/ Vasyl' Stus Donetsk National University. URL: <https://www.donnu.edu.ua/uk/istoriya-nezlamnosti-universytetu/> [In Ukrainian].

9. Kalytchak R. (2016) *Dystsyplinarna identychnist Yevropeiskyykh studii v vyshchii osviti Ukrainy* [The disciplinary identity of European studies in higher education of Ukraine]. *Regionalism and Integration*. Scientific Yearbook. Chernivtsi: Bukrek. Vol. II. pp. 154–166 [In Ukrainian].

10. Kalytchak R. (2023) *Osmysliuuchy akademichnu stiikist: vnesok peremishchenykh universytetiv u rozbudovi yevropeiskyykh studii v Ukraini* [Unveiling academic resilience: displaced universities’ contribution to the development of European studies in Ukraine]. *Ukrainian Yearbook on Integration Studies*. Vol. VIII. Kyiv, APREI. pp. 31–39 [In Ukrainian].

11. *Mainor «Yevropeiski studii»* [Minor «European Studies»] / Vasyl' Stus Donetsk National University. URL: <http://surl.li/luthm> [In Ukrainian].

12. *Nakaz Ministerstva № 1084 «Pro orhanizatsiiu osvithnoho protsesu Donetskoho natsionalnoho universytetu Ukrainy v misti Vinnytsia» vid 30 veresnia 2014 r.* [the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1084 «On the organization of the educational process of the Donetsk National University of Ukraine in Vinnytsia»] / Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: <http://mon.gov.ua/content/1084.pdf> [In Ukrainian].

13. *Natsionalnyi Erasmus+ ofis v Ukraini* [National Erasmus+ Office in Ukraine]. URL: <https://erasmusplus.org.ua/pro-nas/nacjonalnyj-erazmus-ofis-v-ukrayini/> [In Ukrainian].

14. *Opytuvannia hromadskoi dumky: bilshist ukraintsiv pidtrymuie YeS* [An opinion poll: the majority of Ukrainians supports the EU] / *EU Neighbours East*. 15.09.2023. URL: <http://surl.li/nbaaw> [In Ukrainian].

15. *Prohramy podviinykh dyplomiv iz zakordonnyymi ZVO* [Dual degree programs with foreign HEIs] / Vasyl' Stus Donetsk National University. URL: <http://surl.li/nbair> [In Ukrainian].

16. *Smahlii K., Kravchenko M. (2017) Peremishcheni universytety Donbasu yak osередky vnutrishnoi kulturnoi dyplomatii Ukrainy* [Displaced universities of Donbass as centres of internal cultural diplomacy]. *Ahora* : [the collection of scientific articles]. Vol. 18. pp. 115–120 [In Ukrainian].

17. *Stratehiia rozvytku Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa (etap 01.09.2022 – 31.08.2025 rr.)* [The strategy of Vasyl' Stus Donetsk National University (stage 01/09/2022 – 31/08/2025)]. URL: <http://surl.li/fkwj> [In Ukrainian].

18. *Ukrainska Asotsiatsiia Vykladachiv i Doslidnykiv Yevropeiskoi Intehratsii* [Ukrainian Association of Professors and Researchers of European Integration]. URL: <https://aprei.com.ua/> [In Ukrainian].

19. *Ukrainskyi Shchorichnyk z Yevropeiskyykh Intehratsiinykh Studii (2023)* [Ukrainian Yearbook on Integration Studies]. Vol. VIII. Kyiv, APREI. 75 p. URL: <http://surl.li/orsyf> [In Ukrainian].

20. Formuvannia maibutnoho Yevropy [Creating the future of Europe] Faculty of history and international relations of Vasyl' Stus Donetsk National University: [official web-site on Facebook]. 29.09.2016. URL: <http://surl.li/nbaja> [In Ukrainian].

21. Cucurescu V. (2017) EU Studies for and in the Eastern Partnership. European studies in Ukraine: achievements, challenges and prospects: the collection of a scientific and practical conference material (02/06/2017). Kyiv: Ukrainska Asotsiatsiia Vykkladachiv i Doslidnykiv Yevropeiskoi Intehratsii; Teren. pp. 176–179.

22. EUi Center at Vasyl' Stus Donetsk National University. URL: <https://www.facebook.com/EUi.donnu/>

23. European Union Priorities 2019–2024 / European Union. URL: <http://surl.li/gshyj>.

24. Kalytchak R. (2021) European Studies in Ukraine: Major Trends and Patterns. *Journal of the*

Institute for Euroregional Studies. Jean Monnet European Centre of Excellence. Vol. 30. P. 149–163. URL: <http://surl.li/orxxr>

25. OPTIMA. URL: <https://www.facebook.com/OPTI-MAOpen/>.

26. Paris Communique, 25.05.2018 / EHEA Paris 2018. URL: <http://surl.li/muyty>

27. Sikorska I. (2016) Building bridges: European Studies in the EaP Education Space. *EU Relations with Eastern Partnership: Strategy, Opportunities and Challenges*. Chisinau: S.n.: Chernivtsy, Tbilisi, Tipographia "Print-Caro". P. 345–355.

28. The Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG) 2015. URL: <http://surl.li/cjgke>.

29. Yerevan Communique, 14–15.05.2015 / EHEA Ministerial Conference 2015. URL: <http://surl.li/muyug>.

Development of European studies in the Russian aggression conditions: the case of Vasyl' Stus Donetsk National University

Panina Iryna Hennadiivna

PhD in History,
Senior Lecturer at the Department
of International Relations and Foreign
Policy
Vasyl' Stus Donetsk National University
Hrushevskoho str., 2, Vinnytsia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6639-6218

In the conditions of Russian aggression and the context of the granting of EU candidacy to Ukraine it is important to establish the basis of common values in society, an understanding of the concept of Europe and to form a sufficient level of awareness of European practices in various spheres of life. Identifying and outlining effective approaches to the development of European studies as a basis for such activities can help increase the level of general perception of European narratives and a better understanding of the European integration of Ukraine.

The purpose of this study is to systematize the experience of Vasyl' Stus Donetsk National University in the development of European studies as a displaced higher education institution of Ukraine and to determine the most effective approaches and methods of teaching European studies in the Russian aggression Conditions.

A systematic approach is the methodological basis of the research. Using analytical-synthetic, inductive-deductive, and comparative methods made it possible to carry out a complex study and realise the objectives of the study. The main method is the case study, which helped to examine in detail the experience of one university as a positive practice, the elements of which should be implemented in other Ukrainian universities.

The author analyses the dynamics of the development of European studies at the Vasyl' Stus Donetsk National University during the Russian aggression, identified the role of various approaches and methods in the perception of information on European topics, the development of European values among educators and other groups of stakeholders, as well as the understanding of the process of European integration. The author of the article acknowledges that the status of the displaced university does not fundamentally affect the possibility of implementing initiatives for the development of European studies, but this process is complicated by unfavourable factors. The article outlines a specific model of the development of European studies and describes in detail the activities within the micro-project «Study Europe in Disputes» with a focus on interactive teaching methods and approaches. The author emphasizes that it is advisable to combine face-to-face training and online activities using the flexible formats of teaching and training, and to hold educational events for various groups of stakeholders, considering the demand for lifelong learning. It is noted that the form of providing information about Europe and the European Union requires revision and rethinking to highlight the most promising directions for the development of European studies in Ukrainian universities depending on their regional affiliation, existing experience, and a network of effective partnerships.

Key words: European studies, russian aggression, Vasyl' Stus Donetsk National University, displaced university, European integration, interactive teaching methods.

Свідерська Ольга Іванівна

Політичні мему як вияв віртуальної політичної поведінки

УДК [327.8:004.77]:316.62
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.9>

Свідерська Ольга Іванівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теоретичної
та практичної психології
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0001-6618-0559

У статті розглядається поняття політичного мему як вияв, передусім масової політичної поведінки. Доведено: мему є доволі актуальним предметом досліджень політологічної науки. Перш за все варто наголосити, що вони безпосередньо пов'язані із збільшенням масштабів вивчення взаємозв'язку віртуальної реальності та політичних явищ. Політичні мему є прямим наслідком невинного розвитку інформаційного суспільства, яке сприяє трансформації традиційної політичної діяльності. Соціальні мережі дозволяють обходити традиційні ЗМІ, отже залишаються важливими комунікативними вузлами політичних акторів. Особливої уваги заслуговує дослідження політичних мемів, які прийнято розглядати як «засіб передачі інформації», «приклад політичної сатири», «фрейми колективної дії», «жанри», «передвиборчі фрейми», «вияв непокори» тощо. Встановлено: певні дослідження (Л. Шифман) розглядають політичні мему як детермінанти, які формують норми та дискусії про загальну світоглядну картину; залученість громадян до політики головно відбувається через неформальну, символічну, творчу, спільну та цифрову мережеву діяльність; здатність досягати віральності дозволяють мемам брати участь у конструюванні віртуальної реальності, переплітати реальний та віртуальний світи, суттєвим чином впливати на політичну дійсність. Узагальнено: у поєднанні із метафорою, легкістю та лаконічністю дозволяють мему залучати неймовірно велику кількість інтернет користувачів до політичної дискусії навіть ту публіку, яка б ніколи не прагнула бути політично активною; політичні мему є не тільки прикладом політичної сатири, але й інструментом створення політичної реальності, поширення замовних політичних наративів, пропаганди та дезінформації; мему можуть мати критичний, глузливий, або ж інформативний характер; політичний мем здатний формувати політичний дискурс: під час передвиборчих кампаній, використання мемів може вплинути на електоральний вибір, сформуванню позитивне, чи, навпаки критичне ставлення до тієї чи іншої партії; у буденному житті політичні мему можуть бути частиною політичного дискурсу країни: у вільній, демократичній країні – виконувати функцію комунікативного інструменту, у країнах із закритими режимами – формою вияву протесту; політичний мем може бути частиною ворожої ІПСО та елементом поширення пропаганди чи дезінформації.

Ключові слова: політичний мем, політична поведінка, астротерфінг, політична культура, дезінформація, пропаганда, віртуальна реальність, політичний дискурс.

Вступ. Мему є доволі актуальним предметом досліджень політологічної науки. Перш за все варто наголосити, що вони безпосередньо пов'язані із збільшенням масштабів вивчення взаємозв'язку віртуальної реальності та політичних явищ. Раніше нами уже зазначалося, що збільшення впливу інтернету на масову свідомість спричинило модифікацію основних типів політичної поведінки [3, 5]. А віртуальна масова політична поведінка набула ознак чи не найактуальнішого предмету сучасних міжгалузевих наукових досліджень. Розвиток цифрових технологій, а також безконтрольне зростання можливостей щодо створення комунікативних вузлів, формування нових медіа і розростання ЗМІ зрештою посприяли руйнуванню раніше встановлених культурних меж, окреслених масовим суспільством, зумовлюючи формування зовсім іншого типу мислення [6, с. 138]. Е. Тоффлер свого часу розглядав можливість формування людини, яка була б здатною до сприйняття величезних масивів інформації, пульсуючих і зростаючих потоків даних, що співвідносяться з вимогами нової соціальної та технологічної реальності у суспільстві [8]. Однак інформація невинно зростає, щоденно середньостатистичний індивід через комунікативні

канали отримує таку кількість інформації, яку просто неможливо опрацювати: чим більше інформації, тим складніше відрізнити правдиву, чим більше комунікативних каналів, тим складніше розрізнити яке джерело інформації є достовірним. У такому постійно зростаючому напливі інформаційного потоку нам доводиться більше прикладати зусиль для того щоб опрацювати інформацію. Таким чином, опираючись на уявлення Канемана про функціонування двох систем мислення, можемо гіпотезувати: людський мозок настільки втомився аналізувати та робити складний вибір, що зрештою починає прагнути спростити життя до рівня функціонування першої – легшої, примітивнішої системи мислення. Психологічний вплив через інформаційні потоки є надпотужним: чим більше інформації, начиненої негативними емоціями, зокрема це стосується наративів страху, сорому, приниження, агресії, тим більше людина виснажується. Як наслідок – стрес, втома, відчуженість, емоційна лабільність, деморалізація. Це не може відбуватися з людиною поза соціально-політичним виміром, хоча б через її постійну залученість до нього. Сучасні дослідження вказують: залученість громадян до політики головно відбувається

через неформальну, символічну, творчу, спільну та цифрову мережеву діяльність. Розвиток інформаційного суспільства сприяє трансформації традиційної політичної діяльності. Соціальні мережі дозволяють обходити традиційні ЗМІ, отже залишаються важливими комунікативними вузлами політичних акторів. Особливої уваги заслуговує дослідження політичних мемів, які прийнято розглядати як «засіб передачі інформації», «приклад політичної сатири», «фрейми колективної дії», «жанри», «передвибірчі фрейми», «вияв непокори» тощо. У розумінні Л. Шифман політичні меми формують норми та дискусії про загальну світоглядну картину. Здатність досягати віральності дозволяють мемам брати участь у конструюванні віртуальної реальності, переплітати реальний та віртуальний світи [18], а отже суттєвим чином впливати на політичну дійсність: залученість до її формування великої кількості громадян та ключових політичних акторів.

Мета та завдання. Мета дослідження полягає у вивченні розуміння політичних мемів як вияву віртуальної політичної поведінки індивідуального та масового типу. У ході досягнення мети були поставлені наступні завдання: окреслити особливості функціонування інформаційного суспільства та виокремити основні характеристики віртуальної масової політичної поведінки; окреслити основні зміни, які впливають на сучасну віртуальну масову політичну поведінку, зокрема українського соціуму; визначити основні особливості політичних мемів; виявити основні підходи до розуміння поняття та подальший розвиток досліджень.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: аналізу й синтезу, при дослідженні поняття політичного мему, та особливостей його вияву як віртуальної політичної поведінки, здатність до формування політичного дискурсу та фрейму; індукції та дедукції – через призму спостереження за особливостями зміни особливостей вияву політичних вподобань, зміни політичного вибору під впливом наративів, закладених у мемах; абстрагування, через призму дослідження впливу через реакції у соціальних мережах на поширення віральних мемів; науково-аналітичний метод, вивчення наукової літератури з теми дослідження.

Результати. Один із чинників формування політичної поведінки індивідуального, колективного чи масового рівня є актуальний тип політичного режиму, який існує у певному суспільстві. Політичні режими визначають процедури та способи організації провладних інституцій, здійснення влади, стилі прийняття суспільно-політичних рішень, взаємовідносини між політичною владою та громадянами [6, с. 42]. Згідно показників індексу демократії, у 2022 році Україна отримала 5,42 балів [1] – це найнижчий показник за період від 2006 до

2022 року, що дає змогу розглядати діючий режим як гібридний із тенденцією до авторитарного. У своєму дисертаційному дослідженні ми підкресливали, що кожен режим сприяє формуванню певної політичної поведінки. Так, масова політична поведінка у тоталітарних режимах характеризується конформністю, індиферентністю, «активізмом», «мобілізаційністю» тощо. У тоталітарному режимі влада робить вигляд ніби громадяни мають важелі впливу на її рішення: «відбувається формальне обмеження активності громадян на основі принципу «дозволено лише те, що встановлено владою»...ідеологізований конформізм ґрунтується на принципах непорушної одностайності, узгодженості думок та дисциплінованості у виконанні рішень [6, с. 42]. Політична поведінка у закритих, тоталітарних суспільствах формується через ідеологічне маніпулювання, а отже починає виконувати функції «виробництва політичних цінностей, лідерів, ідеологій...за принципом: «свій – чужий (ідеологічний ворог)»» [6, с. 43].

У авторитарному політичному режимі формується «авторитарна особистість». Після II Світової війни Т. Адорно досліджуючи феномен авторитарної особистості виокремив «симптоматичне поєднання рис для антидемократичної структури особистості»: конвенційність, покірність перед владою, деструктивність; цинізм; нетерпимість до думок інших, нетерпимість до невизначеності, хаосу, ригідність психіки, прихильність до стереотипів, закритість перед новим досвідом і знаннями, оцінка світу у чорно-білих тонах, неприйнятність складних понять та ін. Разом із своїми колегами йому вдалося довести, що схильність до авторитаризму детермінується чотирма основними чинниками: 1) суворим дотриманням загальноприйнятих норм та моделей поведінки у поєднанні із жорстоким покаранням за найменший проступок; 2) гіперпотребою у покорі та прояві солідарності по відношенню до високоавторитетних осіб; 3) узагальнене сприйняття оточення як ворожого; 4) містифікація свідомості [9, с. 47]. Демократичні суспільства, навпаки, схильні виховувати індивідів для яких характерна терпимість, толерантність, відкритість та психологічна гнучкість. Згідно досліджень, у такому суспільстві влада реагує на потреби громадян, а у останніх формується громадянська компетентність, електоральний вибір здійснюється через призму політичні позиції, фаховості й оцінки якості політиків [6, с. 45]. Розвиток інтернету у цьому контексті можна чітко розділити на два основні напрями: розвиток демократії та розмивання її принципів. З одного боку соціальні мережі, інтернет-портали, інші цифрові медіа забезпечують технічні аспекти інфраструктури, котрі дозволяють швидко, легко, дешево й зручно побудувати нескінченну кількість просторів для комунікації [15, с. 129], формувати доволі

прозорий та відкритий комунікативний простір. З іншого – інтернет дозволяє приховувати «ідеологів», політичних антрепренерів, які працюють над формуванням масової віртуальної поведінки, яка у свою чергу характеризується ситуативністю, емоційністю, симулятивністю, некритичністю сприйняття інформації, відсутністю чіткої політичної позиції тощо.

Віртуальну масову політичну поведінку детермінують певні політичні уявлення та переконання, стереотипи, політичні орієнтації та вподобання, які у великому відсотку надходять до споживача через соціальні мережі. Спостерігаючи, читаючи, створюючи та поширюючи відповідний контент політичної тематики ми не просто комунікуємо, але й створюємо певні віртуальні спільноти, творимо віртуальну колективну ідентичність, яка виявляється через спільні погляди на політичні події, спільні цінності та розуміння культурних тенденцій; формуємо загальне уявлення про політичну дійсність, що зрештою й обумовлює нашу політичну активність. Соціальні мережі полегшують доступ до інформації, а також відкривають можливість залучати до публічного обговорення громадян щодо місцевої, регіональної, національної та міжнародної політики. Один із парадоксів сучасності полягає у тому, що демократії шкодить і надмірна всюдозволеність у віртуальному просторі і її контроль. Надмірний контроль може розцінюватися як обмеження свободи думки чи слова. А от через відсутність чітких правил використання інтернету зростає загроза інформаційній безпеці, інколи навіть національного рівня. Про такий парадокс медійних засобів писав і Е. Гіденс, зазначаючи: «... виникнення глобального інформаційного суспільства становить потужну демократизаційну силу. З другого боку, телебачення та інші медійні засоби, немилосердно спрощуючи і персоналізуючи політичні питання, прагнуть зруйнувати той таки публічний простір діалогу, який вони започаткували..... поява гігантських мультинаціональних медійних корпорацій означає, що вельми нешляхетні бізнесові магнати можуть зосередити в своїх руках величезну владу» [2, с. 60].

Після всесвітнього скандалу із Cambridge Analytica світ побачили численні розвідки про використання соціальних мереж та замовлення астротерфінгу з боку урядів багатьох країн з метою поширення ворожнечі, політичного цькування, дискредитації політичних опонентів, поширення фейків, пропаганди та ін. Усе це є прикладами інструментів потужного впливу, який через використання соціальних мереж, нових медіа, систем штучного інтелекту, збору та аналізу великих даних може підсилювати упередження, нівелювати легітимність, знижувати можливість пізнавати й осмислювати політичну реальність навіть на глобальному рівні [10]. Дедалі частіше політичні

актори вдаються до застосування астротерфінгу (зустрічається автротурфінг) – технології штучного формування громадської думки за допомогою розміщення багаточисленних замовних публікацій, поданих як незалежні. Такі публікації можуть бути статтями у ЗМІ або місцевих пабліках, поширення мемів, демотиваторів, проведення флешмобів. Метою астротерфінгу є витіснення думок реальних людей, проведення сфабрикованих кампаній, що створюють враження про велику кількість людей, котрі вимагають чогось конкретного або ж виступають проти чогось [7, с. 75]. Зазвичай астротерфінг можуть використовувати корпоративні лобісти, маркетологи, політтехнологи, представники урядів, «лідери думок», інфлюенсери, представники певних державних органів та інституцій [13, с. 99]. Отже, усе вище викладене зумовило вибір предмету дослідження – політичного мему як вияву віртуальної політичної поведінки, визначення його суті, підходів до розуміння та взаємозв'язку із масовою політичною свідомістю сучасного користувача.

Вивчення мемів належить різним напрямкам наукових досліджень, у тому числі і політологічних. Поняття мему завдячує своїй появі Р. Доукінзу. Він позначав словом «мем» (тете – від гр. тітете – «імітація, наслідування») одиницю культурної трансмісії, або імітації, ототожнюючи його із геном. Дослідник наголошував на тому, що не всі мему є однаковими. Одні мему є більш успішними від інших, а отже вони також проходять певний процес «природного добору». Одне із досліджень пояснює мем як засіб формування цифрової культури: користувачі взаємодіють із культурними елементами та спільно обговорюють їх, формують цифрові спільноти; через мему вони виражають свою точку зору; обмінюючись та взаємодіючи із іншими користувачами, коментуючи, поширюючи чи залишаючи вподобайку на дописи інших, вони створюють цифрову систему комунікації. Л. Шифман визначає мему як «культурні одиниці, які поширюються онлайн від людини до людини, приймаючи форму жартів, текстів, зображень і відео» [18, с. 14]. Вона розглядає мему як новий спосіб політичної участі у демократичних і недемократичних режимах й досліджує їх як «агентів глобалізації». Також дослідниця [18, с. 129], підкреслює, що мему дозволяють користувачам зберігати почуття індивідуальності у ситуації колективної дії. Політичні мему відіграють одночасно роль індивідуального та колективного голосу, тим самим впливаючи на динаміку різних рівнів [14, с. 238]. У ще одному дослідженні мему розглядають як нові засоби обміну та отримання інформації, орієнтовані на індивідуальні переконання та ставлення до соціально-політичної дійсності. Мему – це група цифрових елементів, які: мають спільні характеристики змісту, форми чи позиції; були створені

з усвідомленням спільних характеристик; поширювалися, імітувалися та/або трансформувалися через інтернет багатьма користувачами» [11, с. 92]. Імітуючи культурний та інформаційний елемент людських спільнот, меми стають важливими частинами в процесі культурної передачі, збереження та відтворення інформації. Меми також можуть використовувати як фрейми для передвибірчих кампаній: виділяючи та акцентуючи певні функції, вони можуть підкреслювати та скеровувати електоральні уподобання у певному напрямку з наміром вплинути на кінцевий електоральний вибір [11, с. 97]. Окрім того дослідники зазначають, що використання політичних мемів для формування публічного дискурсу та суспільного обговорення більш притаманне для демократичних суспільств. У недемократичних режимах меми можуть розглядатися як вияв протесту [11, с. 96].

О. Семонюк розглядає політичні меми як форму політичного гумору чи сатири завдяки яким висміюються недоліки, дурниці та зловживання, доволі часто з метою присоромити або викрити окремих політиків, уряд чи саме суспільство. Унікальність використання у політичних мемах сатири полягає у її функції: конструктивній соціальній критиці, яка використовує дотепність, щоб привернути увагу як до окремих, так і до ширших проблем суспільства. О. Семенюк підкреслює: «політична сатира є грайливою, оскільки водночас прагне викликати і сміх і судження» [16, с. 83]. Також політичну сатиру розглядають як узагальнену форму політичного дискурсу, що містить кілька гумористичних елементів: агресію, гру, сміх і судження. У своєму дослідженні автор пропонує розділити публікації «політичної карикатури» на два напрями дослідження: як засіб політичної комунікації (вплив на віртуальну аудиторію з метою формування громадської думки, прагматизм, політичний цинізм, політичні інтриги та скандали); як вияв конструктивної функції (формування ідеології, соціально-політичної ідентичності) [16, с. 85].

Б. Віг'їнс та Б. Боуерс пропонують кілька підходів до розуміння мемів: меми як артефакти спільної цифрової культури та меми як жанр. У їхньому розумінні меми – це повідомлення, які передають споживачі (виробники мемів) з дискурсивною метою [19] мем як жанр, на переконання дослідників, концептуально відрізняється від уявлення про нього Р. Дукінза: мем – це культурна одиниця (або ідея), яка шукає тиражування з метою власного виживання; меми за своєю суттю є егоїстичними та шкідливими; меми вступають у постійне протистояння та боротьбу за індивідуальний розум; метою мему є прагнення здобути право бути віральним; мем включає гасла, крилаті фрази, моду, метафору тощо [19]. Спільним для дослідників цифрової культури та уявлення еволюційних біологів є наявність у мемах метафори та віраль-

ності [19]. Б. Віг'їнс та Б. Боуерс виокремлюють також емерджентні меми до яких відносять контр-культурні та соціально критичні повідомлення. До таких мемів можна віднести створення реміксів або перепрофілювання відомих зображень, які містять критичний погляд на ту чи іншу політичну ситуацію. Метою емерджентних мемів може бути інформаційна диверсія, яка спрямована на формування когнітивного дисонансу шляхом додавання політично вмотивованої критики чи сатири, але при цьому зберігатиме певні елементи впізнаваності. Вважається, що емерджентний мем є ідеальним засобом для культурного нагнітання та подібних форм диверсії, враховуючи присутність у ньому наголосу на стислій візуалізації об'єкта чи ідеї, які перебувають під пильною увагою соціуму [19]. Меми розглядають як один із ефективних і творчих способів поширення політичної пропаганди [12, с. 98] або як м'який, розважальний спосіб ділитися політичними новинами, який використовують користувачі соціальних мереж. У мемах креативно використані текст та ілюстрація, які у поєднанні створюють повідомлення відповідного тону. Як правило у візуальний образ, який закодований у політичному мемі відображається емоція, що суттєвим чином гальмує процеси раціонального мислення. Повідомлення, які ми зчитуємо із візуальних зображень передусім мають схожу дію до проєктивних психодіагностичних методик: коли ми дивимося на зображення бачимо щось, що нам близьке, щось що має сенс саме для нас, та тієї аудиторії користувачів, які реагують схожим чином. Так створюються спільноти із однаковими політичними цінностями і вподобаннями, формується колективна ідентичність, яка вирізняє нас від інших, тих, кому цей конкретний мем не передає жодної інформації. Використовуючи меми наратори здійснюють непрямий вплив, передусім на масову політичну свідомість. Через свою простоту, легкість та емоційність мемам вдається легко обійти «бар'єр раціонального спротиву». Людина, яка поширює мем часто навіть не задумується над його сенсом. Зазвичай інформацію, яку ми отримуємо від політичних мемів практично не можливо перевірити, проте через їхню простоту і лаконічність вона для нас є легкою для запам'ятовування [4]. У поєднанні із метафорою, легкість та лаконічність дозволяють мему залучати неймовірно велику кількість інтернет користувачів до політичної дискусії, саме цікаво, що мем дозволяє охопити навіть ту публіку, яка б ніколи й не думала брати участь у подібних обговореннях [12, с. 99], тим самим збільшуючи політичну участь громадян, мотивуючи їх виявляти свою поведінку, політичні вподобання чи орієнтацію у віртуальному просторі.

Висновок. Підсумовуючи, хочемо акцентувати: політичні меми є не тільки прикладом політичної сатири, але й інструментом спотворення політич-

ної реальності, поширення замовних політичних наративів, пропаганди та дезінформації. Взагалю мем можуть мати критичний, глузливий, або ж інформативний характер. Завдяки особливості віртуальної реальності кожен користувач може бути не тільки споживачем інформації, яку передає мем, але й самому виконувати роль «режисера» політичної реальності. Набравши популярності серед віртуальної аудиторії, сконструйований політичний мем здатний формувати політичний дискурс. Наприклад, під час передвиборчих кампаній, використання мемів може вплинути на електоральний вибір, сформувати позитивне, чи, навпаки критичне ставлення до тієї чи іншої партії. У буденному житті політичні мем можуть бути частиною політичного дискурсу країни; у вільній, демократичній країні – виконувати функцію комунікативного інструменту, у країнах із закритими режимами – формою вияву протесту. Якщо говорити про роль політичного інформаційного мему у контексті інформаційної війни, тут варто зважати на «виробника» і «замовника» поширення мему, адже смисли, закладені у простих повідомленнях, які на перший погляд можуть не містити нічого особливого, насправді можуть конструювати хибні уявлення про ключових партнерів, деморалізувати суспільство через надмірно негативні емоції тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боротьба України за захист своїх кордонів є демонстрацією демократії в дії – дослідження «Індекс демократії» від The Economist. URL: <http://surl.li/lqvvt>
2. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Київ: Альтерпрес. 2004. 100 с.
3. Свідерська О. Теоретико-методологічні аспекти симулятивної масової політичної поведінки. *Вісник Львівського університету. Сер.: Філософсько-політологічні студії*. 9: 128–135.
4. Свідерська О. І. Роль політичного мему в інформаційних війнах. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 36. С. 136–140.
5. Свідерська О. Симулятивна компонента віртуальної масової політичної поведінки у суспільстві ризику. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Питання політології*. 2020. Вип. 37. С. 46–53.
6. Свідерська О. І. Співвідношення психологічних та інституційних детермінант масової політичної поведінки в транзитних суспільствах: дис. ... канд. політ. наук. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2018. 222 с.
7. Свідерська О., Чорний О. Астротерфінг як інструмент психологічного впливу на масову свідомість. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2021. Т. 39. С. 71–79.
8. Тоффлер Е. Третя Хвиля. Київ: Вид. дім «Всесвіт». 2000. 480 с.
9. Adorno Th., Frenkel-Brenswik E., Levinson Daniel J., Nevitt R. *The Authoritarian Personality*. Sanford Verso Books. 2019 p. 1072 p.

10. Benkler Y., Faris R. and Roberts H. *Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics*. New York, NY : Oxford University Press, 2018. URL: <https://www.oxfordscholarship.com/view>

11. Buraga R., Pavelea A. Memes in Romania: A New Form of Political Participation. *Journal of Media Research*, Vol. 14, Issue 2(40). 2021. PP. 91–104.

12. Hassan Ali Abul, Sheikh M., Huma Muzafar *Political Satire through Memes: Content Analysis of Facebook Pages*. *Online Media & Society*. Vol. 3., 2022. Pp. 98–111.

13. Howard, Philip N. *New Media Campaigns and the Managed Citizen*. 2005. NY: Cambridge University Press.

14. Leiser A. Psychological Perspectives on Participatory Culture: Core Motives for the Use of Political Internet Memes. *Journal of Social and Political Psychology*, 2022, Vol. 10(1), 236–252, <https://doi.org/10.5964/jspp.6377>

15. Nowak J. *Aktywność obywateli online Teorie a praktyka*. Wydawnictwo uniwersytety Marii Curie. Lublin, 2011. 267 p.

16. Semotiuk O. Laughing at political opponents: Poroshenko's vs. Zelensky's supporters in memes. *The European Journal of Humour Research*, 11 (2) 37–48. <http://dx.doi.org/10.7592/EJHR2023.11.2.792>

17. Shifman L. Memes in a Digital World: Reconciling with a Conceptual Troublemaker. *Journal of Computer-Mediated Communication* 18, 2013. Pp. 362–377

18. Shifman, L. *Memes in digital culture*, 2014. Cambridge, MA, USA: MIT Press

19. Wiggins, B. E., & Bowers, G. B. Memes as genre: A structural analysis of the memescape. *New Media & Society*, 17, 2015. P. 1886–1906. <https://doi.org/10.1177/1461444814535194>

REFERENCES:

1. Borotba Ukrainy za zakhyst svoikh kordoniv ye demonstratsiieiu demokratii v dii – doslidzhennia «Indeks demokratii» vid The Economist (2023) [Ukraine's struggle to protect its borders is a demonstration of democracy in action – The Economist's "Democracy Index" study]. URL: <http://surl.li/lqvvt> [in Ukraine]
2. Gidens E. (2004). *Nestrymnyi svit: yak hlobalizatsiia peretvoriue nashe zhyttia* [A Runaway World: How Globalizatuon is Reshaping our Lives] Kyiv: Alterpres. [in Ukraine]
3. Sviderska O. (2017). *Teoretyko-metodolohichni aspekty symuliatyvnoi masovoi politychnoi povedinky*. [Theoretical and methodological aspects of simulative mass political behavior]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser.: *Filosofsko-politologichni studii*. 9: 128–135. [in Ukraine]
4. Sviderska O. I. (2022). *Rol politychnoho mему v informatsiinykh viinakh* [The role of political memes in information wars]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. 2022. № 36. S. 136–140. [in Ukraine]
5. Sviderska O. (2020) *Symuliatyvna komponenta virtualnoi masovoi politychnoi povedinky u suspilstvi ryzyku* [Simulative component of virtual mass political behavior in a risk society] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. Ser.: *Pytannia politolohii*. 2020. Vyp. 37. S. 46–53 [in Ukraine]

6. Sviderska O. I. (2018) Spivvidnoshennia psykholohichnykh ta instytutsiinykh determinant masovoi politychnoi povedinky v tranzhytnykh suspilstvakh [Correlation of psychological and institutional determinants of mass political behavior in transit societies]: dys. ... kand. polit. nauk. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukraine]
7. Sviderska O., Chornii O. (2021). Astroterfing yak instrument psykholohichnoho vplyvu na masovu svidomist [Astroturfing as a tool of psychological influence on mass consciousness]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Pytannia politolohii». 2021. T. 39. S. 71–79. [in Ukraine]
8. Toffler E. (2000) Tretia Khvylia [The third wave]. Kyiv: Vyd. dim «Vsesvit». [in Ukraine]
9. Adorno Th., Frenkel-Brenswik E., Levinson Daniel J., Nevitt R. (2019). The Authoritarian Personality. Sanford Verso Books. [in English]
10. Benkler Y., Faris R. and Roberts H. (2018). Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics. New York, NY : Oxford University Press, 2018. URL: <https://www.oxfordscholarship.com/view>. [in English]
11. Buraga R., Pavelea A. Memes in Romania: A New Form of Political Participation. Journal of Media Research, Vol. 14, Issue 2(40). 2021. PP. 91–104. [in English]
12. Hassan Ali Abul, Sheikh M., Huma Muzafar (2022). Political Satire through Memes: Content Analysis of Facebook Pages. Online Media & Society Vol. 3., 2022. Pp. 98–111. [in English]
13. Howard, Philip N. (2005). New Media Campaigns and the Managed Citizen. 2005. NY: Cambridge University Press. [in English]
14. Leiser A. (2022). Psychological Perspectives on Participatory Culture: Core Motives for the Use of Political Internet Memes. Journal of Social and Political Psychology, 2022, Vol. 10(1), 236–252, <https://doi.org/10.5964/jssp.6377>. [in English]
15. Nowak J. (2011). Aktywność obywateli online Teorie a praktyka / Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie. Lublin. [in Polish]
16. Semotiuk O. (2022). Laughing at political opponents: Poroshenko's vs. Zelensky's supporters in memes The European Journal of Humour Research 11 (2) 37–48. <http://dx.doi.org/10.7592/EJHR2023.11.2.792> [in English]
17. Shifman L. (2013). Memes in a Digital World: Reconciling with a Conceptual Troublemaker. Journal of Computer-Mediated Communication 18, 2013. Pp. 362–377. [in English]
18. Shifman, L. (2014). Memes in digital culture, 2014. Cambridge, MA, USA: MIT Press. [in English]
19. Wiggins, B. E., & Bowers, G. B. (2015). Memes as genre: A structural analysis of the memescape. New Media & Society, 17, 2015. P. 1886–1906. <https://doi.org/10.1177/1461444814535194>. [in English]

Political memes as a manifestation of virtual political behavior

Sviderska Olha Ivanivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Theoretical and Practical Psychology
National University "Lviv Polytechnic"
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6618-0559

The article examines the concept of a political meme as a manifestation, first of all, of mass political behavior. It has been proven: memes are a very relevant subject of research in political science.

First of all, it should be emphasized that they are directly related to the increase in the scope of studying the relationship between virtual reality and political phenomena. Political memes are a direct consequence of the relentless development of the information society, which contributes to the transformation of traditional political activity. Social networks make it possible to bypass traditional mass media, so they remain important communication hubs for political actors. Special attention should be paid to the study of political memes, which are considered as a "means of information transmission", "an example of political satire", "frames of collective action", "genres", "pre-election frames", "expressions of defiance", etc. It has been established: certain studies (L. Shifman) consider political memes as determinants that shape norms and discussions about the general outlook; citizens' involvement in politics mainly occurs through informal, symbolic, creative, joint and digital network activities; the ability to achieve verisimilitude allows memes to participate in the construction of virtual reality, interweave the real and virtual worlds, and significantly influence political reality. Summarized: in combination with a metaphor, lightness and brevity allow a meme to attract an incredibly large number of Internet users to a political discussion, even those audiences who would never aspire to be politically active; political memes are not only an example of political satire, but also a tool for distorting political reality, spreading custom political narratives, propaganda and disinformation; memes can be critical, mocking, or informative in nature; a political meme can shape political discourse: during election campaigns, the use of memes can influence the electoral choice, form a positive or, on the contrary, critical attitude towards one or another party; in everyday life, political memes can be part of the country's political discourse: in a free, democratic country – to perform the function of a communicative tool, in countries with closed regimes – a form of protest; a political meme can be part of a hostile PSYOPS and an element of spreading propaganda or disinformation.

Key words: political meme, political behavior, astroturfing, political culture, disinformation, propaganda, virtual reality, political discourse.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Андрощук Ірина Миколаївна

Імідж України серед держав Вишеградської групи після повномасштабного російського вторгнення в 2022 році

УДК 327(477:4-12)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.10>

Андрощук Ірина Миколаївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Рівненського державного гуманітарного
університету
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-0566-0676

У цій статті досліджуються динамічні зрушення у сприйнятті України серед країн Вишеградської групи після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році. У цьому дослідженні розглядається значення іміджу України в контексті її зовнішніх відносин, міжнародної підтримки та позиціонування європейської безпеки. Вона підкреслює, що імідж України є не лише політичним питанням, а й має глибокі наслідки для національної безпеки, економічного зростання та демократичних перетворень. Стаття досліджує зміну образу України серед країн Вишеградської групи після повномасштабного російського вторгнення у 2022 році. Актуальність дослідження полягає у необхідності розуміння, як змінилася перцепція України у Вишеградській четвірці, що включає Угорщину, Польщу, Чехію та Словаччину, з огляду на їхню історичну солідарність та підтримку України. Метою дослідження є аналіз зміни образу України в контексті політичних, економічних та соціальних реакцій цих країн на війну в Україні. Для аналізу використовувалися як кількісні, так і якісні методи дослідження, включаючи аналіз опитувань громадської думки, вивчення медіа-звітів, офіційних заяв та інтерв'ю з експертами. Основний акцент було зроблено на змінах у сприйнятті України в кожній країні Вишеградської групи, особливо з огляду на їх відповідь на російське вторгнення.

Результати показали, що Польща та Чехія зберігають стійку позитивну позицію щодо України, надаючи значну підтримку та солідарність. У той же час, Угорщина та Словаччина демонструють більш складні та частково негативні ставлення, особливо після початку війни. Зміни у політичному лідерстві та різні політичні агенди в цих країнах мають значний вплив на їхні ставлення до України. Стаття підкреслює необхідність ефективного управління інформацією та стратегічного підходу до створення єдиного та позитивного міжнародного образу. Зрозуміння динаміки змін у сприйнятті України серед країн Вишеградської групи є важливим для розробки інформованих політичних рішень та дипломатичних стратегій України в контексті змінюваного геополітичного ландшафту Центральної Європи.

Ключові слова: Україна, Вишеградська група, імідж, сприйняття, вторгнення Росії, міжнародні відносини, дипломатія, геополітика, міжнародна підтримка, регіональна безпека, політичне лідерство, Центральна Європа.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Проблематика, що розглядається у цій статті, пов'язана із зміною ставлення до України та її іміджу серед держав Вишеградської групи (V4) після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. Дослідження спрямоване на те, щоб проаналізувати імідж України та його вплив дії щодо нашої держави державами Вишеградської групи. Актуальність цього дослідження полягає в тому, що Вишеградська група, до складу якої входять Угорщина, Польща, Чехія та Словаччина, історично демонструє солідарність та підтримку Україні на міжнародній арені. Однак війна в Україні виявила виражені розбіжності в їхніх реакціях та ставленні до російсько-української війни, зокрема, політика Угорщини створює напруженість у відносинах з її партнерами по Вишеградській групі та Європейським Союзом. Така ситуація ставить фундаментальні питання щодо ефективності

Вишеградської групи у вирішенні геополітичних викликів у регіоні Центральної Європи. Розуміння реакції Вишеградської групи на російське вторгнення та подальших наслідків для її відносин з Україною та європейської безпеки має першорядне значення в контексті регіональної безпеки. Важливість цього дослідження підкреслюється тим, що імідж України серед держав Вишеградської групи є ключовим для її зовнішніх відносин, міжнародної підтримки та її позиції в питаннях європейської безпеки. Вишеградська група завжди відігравала значну роль у формуванні регіональної безпеки та європейської політики. Тому аналіз іміджу України серед ключових гравців після російського вторгнення має вирішальне значення для оцінки дипломатичної та стратегічної позиції України в регіоні. Дослідження зосереджене на зміні іміджу України в контексті Вишеградської групи, ретельно вивчаючи, як вторгнення та вну-

трішні події в Україні вплинуло на її сприйняття, ставлення та дипломатичні реакції. Розглядаючи ці питання, це дослідження розкриває інформацію про позицію України в геополітичних процесах Центральної Європи, що змінюється, забезпечуючи основу для обґрунтованих політичних рішень та дипломатичних стратегій для України. Отож метою цього дослідження є аналіз іміджу України серед держав Вишеградської групи.

Мета і завдання. Метою цієї статті є аналіз еволюції іміджу України та ставлення країн Вишеградської четвірки (В4) – Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини – до України після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. До основних завдань цієї статті належать:

- Дослідити контекст та динаміку відносин між державами всередині В4.
- Оцінити вплив російського вторгнення 24 лютого 2022 року на політичне та суспільне сприйняття України в цих країнах.
- Оцінити політичні заходи та дипломатичні стратегії, прийняті країнами В4 у відповідь на розвиток ситуації в Україні.
- Дослідити наслідки цих змін у ставленні до міжнародної дипломатії та регіональних стратегій безпеки України.

Методи дослідження. У цьому дослідженні використовується змішаний підхід для вивчення змін у ставленні країн Вишеградської групи до України після вторгнення Росії у 2022 році. Кількісний аналіз передбачає аналіз опитування в країнах В4 для оцінки суспільного сприйняття України. Зібрані дані піддаються статистичному аналізу для виявлення тенденцій і зрушень у ставленні. Якісний аналіз включає контент-аналіз повідомлень ЗМІ та офіційних заяв цих країн, пропонуючи уявлення про наратив ЗМІ та політичні позиції. Інтерв'ю з експертами та аналітиками дають змогу глибше зрозуміти дипломатичний контекст. Порівняльне дослідження зіставляє поточні настрої з історичними позиціями та оцінює вплив зовнішніх факторів, таких як політика ЄС та НАТО, на позицію країн В4 щодо України. Тематичні дослідження зосереджуються на конкретних подіях або політиках, які суттєво вплинули на відносини між Україною та В4, ілюструючи, як геополітичні та національні політичні зміни формують поточну динаміку. Загалом ця методологія поєднує кількісні та якісні методи, забезпечуючи всебічний аналіз мінливих уявлень у Центральній Європі та їх наслідків для зовнішньої політики та безпеки України.

Виклад основного матеріалу. З огляду на повномасштабне вторгнення, на триваючу міжнародну інтеграцію України та розвиток глобального порядку, нагальним завданням є створення позитивного іміджу України в міжнародній сфері. Це прагнення передбачає збереження своєї культурної спадщини та цінностей у пошуках національ-

ної ідентичності. Здатність України впливати на зовнішню та внутрішню політику, захищати свої інтереси та заручатися міжнародною підтримкою нерозривно пов'язана з позитивним сприйняттям нації. Таким чином, завдання створення та підтримання сприятливого для України міжнародного іміджу є ключовим аспектом сучасного державотворення. У сучасну епоху, коли інформаційно-комунікаційні технології мають значний вплив, імідж України має значні наслідки для її розвитку, національної безпеки та дипломатичної діяльності. Міжнародне становище України суттєво впливає на її здатність залучати іноземні інвестиції, просувати свої товари та послуги на світових ринках, брати участь у міжнародних економічних і політичних відносинах. Неefективне управління іміджем України, головним чином через корупцію, неоптимальне законодавство та незавершені реформи, може значно зашкодити її економічному зростанню та підірвати її міжнародну репутацію, що є неприпустимим, особливо в умовах російсько-української війни.

У цьому контексті імідж України стає чимось більшим, ніж просто політичним питанням, імідж стає питанням національної безпеки, економічного процвітання та демократичних перетворень. Міжнародне визнання має першорядне значення для зміцнення міжнародних відносин та створення позитивного середовища для політичної та економічної діяльності. Це залежить від того, як сприймається Україна щодо її поваги до прав людини, політичної стабільності та дотримання верховенства права. Сильний державний імідж має важливе значення не тільки для зовнішніх відносин, але і має глибокий вплив на внутрішньополітичні процеси. Негативний імідж може бути використаний опозиційними силами для критики політики та дій уряду. Імідж України на міжнародній арені – явище багатогранне та динамічне. Він відіграє ключову роль у формуванні міжнародних відносин та просуванні української продукції та послуг. У сучасному інформаційному світі для України вкрай важливо створити послідовний і позитивний імідж, вирішуючи такі питання, як корупція, політична стабільність і відданість демократичним принципам. Ефективне управління іміджем вимагає стратегічного підходу, чітко визначеної національної ідентичності та постійної адаптації до мінливих обставин. Для цього необхідна спеціалізована структура управління іміджем у державному апараті України, яка координує та контролює іміджеву політику країни. До таких зусиль мають бути залучені численні зацікавлені сторони, включаючи державні органи, медіа, дипломатичні служби, культурні організації та діаспору, щоб представити єдиний та позитивний міжнародний імідж України. [7]

Перш ніж перейти до аналізу іміджу України серед держав Вишеградської групи слід проана-

лізувати контекст взаємодії цих держав всередині Вишеградської групи. Вишеградська група історично слугувала платформою для співпраці та дискусій з різних питань, що становлять спільний інтерес, особливо у Центральній та Східній Європі. Однак останні події змінили динаміку всередині цієї групи, особливо в контексті повномасштабної збройної агресії Росії проти України. Вишеградська четвірка ніколи не була повністю однорідним альянсом, особливо в питаннях зовнішньої політики, таких як розширення НАТО і ЄС та відносини із західними країнами [5].

Повномасштабне російське вторгнення в Україну призвело до зрушень у політичному діалозі Вишеградської групи, насамперед через відмінності у підходах держав-членів до безпеки та їхніх реакціях на російську агресію. Примітно, що Угорщина та Польща, два «особливі» партнери, продемонстрували значні протиріччя. Для Польщі агресія Росії є екзистенційним викликом, і відповідь на неї є стратегічно важливою, в той час, як влада Угорщини є відверто проросійською. Напруженість у відносинах Вишеградської групи призвела до зменшення політичних контактів на президентському рівні та взаємної критики. У світлі цих викликів держави Вишеградської групи розпочали пошуки нових способів взаємодії. Фокус зміщується з політичної співпраці, з більшим акцентом на неполітичні сфери, що становлять спільний інтерес, де раніше було досягнуто консенсусу. Країни Вишеградської групи зараз надають пріоритет співпраці в таких сферах, як економіка, енергетика, інфраструктура, культурні та освітні проекти. Пріоритети Вишеградської групи тепер відображають інтереси регіону в суспільстві, економіці, інноваціях, навколишньому середовищі, енергетиці, транспорті, безпеці та міжнародному співробітництві. Серед цих пріоритетів – посилення регіональної співпраці в різних секторах, сприяння енергетичній диверсифікації, кліматичної нейтральності та поглиблення зв'язків із сусідніми країнами Західних Балкан та Східного партнерства. Країни-члени Вишеградської групи пройшли через різні фази співпраці, і зовнішні фактори часто відігравали значну роль у формуванні їхньої єдності. Міграційна криза 2015–2016 років, наприклад, зміцнила згуртованість Вишеградської групи, оскільки країни-члени продемонстрували солідарність у протистоянні певним ініціативам ЄС. Однак останнім часом підтримувати той самий рівень єдності було складно, особливо в умовах російської агресії проти України.

Польща стала регіональним лідером у рамках Вишеградської групи, зосереджуючись на зміцненні обороноздатності, підтримці України та виступаючи за рішучу відповідь на агресивну політику Росії. Країна також прагне посилити політичну та безпекову співпрацю зі Сполученими

Штатами. Словаччина та Чехія дотримуються проєвропейських орієнтацій у рамках Вишеградської групи. Вони надають пріоритет зв'язкам з європейськими та євроатлантичними партнерами, підтримуючи Україну та євроінтеграційні прагнення країн Західних Балкан. Позиція Угорщини суттєво відрізняється від позиції інших країн-членів Вишеградської групи. Вона виступає проти надання збройної підтримки Україні та транзиту летальної зброї, підтримує економічну співпрацю з Росією та часто висловлює жорстку риторику щодо України, ЄС та її регіональних сусідів. Угорщина також відклала ратифікацію членства Швеції в НАТО. Незважаючи на розбіжності у своїй реакції на російську агресію, країни-члени Вишеградської групи продовжують працювати разом у різних сферах, що становлять спільний інтерес. Група зосереджується на питаннях, які можуть сприяти співпраці та підтримувати єдність перед обличчям розбіжностей. Вишеградська група зазнала трансформацій у відповідь на агресію Росії проти України, при цьому розбіжності між державами-членами впливають на рівень політичної співпраці. Однак група залишається відданою вирішенню спільних викликів, підтримці безпечного та розвиненого суспільства, сприянню інноваційній економіці та підтримці політичного та практичного розвитку України. Ці зусилля демонструють адаптивність Вишеградської групи у навігації в мінливих політичних реаліях Європи [3].

Для аналізу іміджу України серед держав Вишеградської групи розглянемо результати опитування «Україна та Центральна Європа: настрої та сприйняття», підготовлені та опубліковані Сергієм Герасимчуком. Опитування дає всебічний погляд на настрої та сприйняття українців та країн Центральної Європи, серед яких Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина. Найбільш прихильно українці ставилися до людей з Польщі, Литви та Чехії як до, так і після повномасштабного вторгнення. І навпаки, найгірше ставлення спостерігалось до Угорщини, і це негативне ставлення зберігалось після вторгнення. До трійки країн, які стабільно позитивно ставляться до України, увійшли Молдова, Литва та Польща. Дослідження вказує на те, що українцям найбільше знайомий формат регіональної співпраці Варшава-Лондон-Київ. На противагу цьому, для країн Вишеградської групи формат «Вишеградської четвірки» є найбільш відомим. Більшість респондентів у всіх країнах погоджуються з тим, що Україна має стати повноправним членом Європейського Союзу та НАТО. Респонденти в країнах Центральної Європи здебільшого не знають особисто нікого, хто переїхав до їхньої країни через війну Росії в Україні, але позитивно ставляться до українців, які це зробили. Опитування продемонструвало, що Польща підтримує надання більшої військової та економічної допомоги Україні, тоді як Словаччина, Угорщина

та Чехія з цим не згодні. Також є розбіжності в згоді з твердженнями про російську агресію в Україні. Поляки більше погоджуються з твердженням, що «російська агресія в Україні безпідставна». Натомість угорці та словаки демонструють вищий рівень згоди з твердженням, що «російська агресія в Україні є реакцією на рішення та дії західних країн». Більшість респондентів у всіх країнах відчують на собі наслідки війни Росії в Україні. Найбільш поширеними наслідками є зростання цін на товари та комунальні послуги, а також передбачувані загрози безпеці відповідних країн. Більшість опитаних висловлюють підтримку засудженню воєнних злочинів Росії в Україні [1].

Також слід зазначити про ключові асоціації з Україною, так «війна» є найпоширенішою асоціацією з Україною в усіх країнах Вишеградської групи. Дані опитування свідчать про погіршення ставлення до України серед жителів окремих країн Вишеградської групи, зокрема Угорщини та Словаччини. До повномасштабного російського вторгнення Угорщина відносно негативно ставилася до України (30% дуже або скоріше негативно). Після вторгнення негатив зберігся: 43% угорців висловили дуже або скоріше негативне ставлення до України. Опитування вказує на постійні негативні настрої серед угорців як до, так і після вторгнення. До вторгнення Словаччина більш позитивно ставилася до України, лише 20% висловлювали негативну думку. Після вторгнення негатив до України посилювався: 28% словаків ставляться негативно. Цей зсув відображає зміну настроїв від відносно позитивних до трохи більш негативних, хоча вони не такі негативні, як в Угорщині. Ці результати демонструють, що ставлення в Угорщині та Словаччині стало більш негативним щодо України після повномасштабного російського вторгнення. Ці зміни у ставленні можна пояснити через різні фактори, включаючи політичні наративи, висвітлення в ЗМІ та геополітичні міркування всередині кожної країни. В свою чергу Польща послідовно позитивно ставиться до України як до, так і після повномасштабного російського вторгнення. До вторгнення 53% поляків висловлювали дуже або скоріше позитивне ставлення. Після вторгнення ці настрої ще більше покращилися: 61% поляків дотримуються дуже або скоріше позитивної думки. Польща зберегла і навіть дещо посилила своє позитивне сприйняття України в цьому контексті. Чехія також демонструвала незмінно позитивне ставлення до України до та після вторгнення. До вторгнення 73% чехів дотримувалися дуже або скоріше позитивного ставлення. Після вторгнення ці позитивні настрої залишалися сильними: 73% все ще висловлюють дуже або скоріше позитивну думку. Чехія продемонструвала непохитну підтримку України та не зазнала суттєвих змін у її сприйнятті. Як у Польщі, так і в Чехії ставлення до

України залишається дуже позитивним, а значних змін у настроях через повномасштабне російське вторгнення не відбулося. Ці країни продовжують висловлювати свою підтримку Україні та підтримувати позитивні відносини.

З 24 лютого 2022 року Чехія зайняла дуже амбітну позицію щодо підтримки України та притягнення Росії до відповідальності за її нову хвилю агресії. У різних аспектах країна перевершила багато великих і геополітично більш значущих країн у своїй позиції та ефективній підтримці під час вторгнення. Цей зсув можна пояснити зміною менталітету, переходом від більш амбівалентної позиції до повноцінного прихильника східноєвропейських країн, що характерно з кінця 2021 року, коли до влади прийшов кабінет прем'єр-міністра Петра Фіали. Чехія відіграла ключову роль під час головування в Європейському Союзі у другій половині 2022 року, де координувала європейську підтримку України та впроваджувала заходи проти путінського режиму. На політичному та стратегічному рівнях уряд Чехії та його представники ухвалили рішення зробити все можливе для підтримки України. Прем'єр-міністр Фіала був одним із перших політиків у світі, який відвідав Київ 15 березня 2022 року, навіть під час початкового інтенсивного російського бомбардування на початку агресії. Крім того, значна частина чеського уряду знову відвідала Київ 31 жовтня для проведення низки двосторонніх консультацій, що стало першим подібним зібранням серед європейських країн у такій кількості. Навіть президент Чехії Мілош Земан публічно охарактеризував Володимира Путіна як «божевільного» та людину, яка має бути ізольована. Такі заяви Мілоша Земана ознаменували значний відхід від його попередньої зовнішньополітичної позиції. На рівні ЄС головування Чехії в Раді ЄС відіграло важливу роль. Попри відсутність консенсусу, чехам також вдалося домогтися проміжної оцінки прогресу України у процесі вступу до ЄС та дотримання передумов для початку переговорів про вступ. Це лідерство яскраво проілюструвало зміщення центру прийняття рішень всередині ЄС, відсунувши його від традиційної німецько-французької осі до Центральної Європи.

У контексті Словаччини імідж України зазнав значних змін за останній рік через повномасштабне вторгнення. Словаччина продемонструвала сильну проукраїнську позицію, значною мірою під впливом її політичного керівництва, дипломатів та усвідомлення того, що доля України тісно пов'язана з власною безпекою та свободою Словаччини. Реакція Словаччини на російське вторгнення в Україну залежала від керівництва. Коли країну очолювали прозахідні політики та дипломати, Словаччина зайняла безпрецедентну проукраїнську позицію. Країна визнала, що українці борються за свою свободу, а їхній успіх є життєво

важливим для безпеки Словаччини. Словаччина надала значну підтримку Україні, максимально швидко передавши зброю та гуманітарну допомогу. Країна також прийняла понад 100 000 українських біженців, продемонструвавши значні зміни в її імміграційній політиці. Прем'єр-міністр Словаччини Едуард Гегер активно підтримував Україну на міжнародній арені, налагоджуючи зв'язки з ключовими європейськими лідерами та інституціями. Однак у нинішнього курсу Словаччини є відчуття вагання, коли йдеться про повну підтримку України. Опитування 2020 року показало, що багато словаків вважають Росію традиційною слов'янською сестринською нацією, і страх втягнутися у війну з Росією є поширеним. Однак громадська думка у Словаччині зазнала коливань щодо підтримки України, на які вплинули економічні та регіональні розбіжності всередині країни. На політичне життя Словаччини впливає обрання лівого популіста Роберта Фіцо, який критично ставиться до підтримки України урядом і прагне накласти вето на санкції ЄС проти Росії. Загалом імідж України у Словаччині еволюціонував, щоб відображати сильну солідарність та підтримку боротьби України за свободу та безпеку, зумовлені спільним розумінням необхідності єдиної відповіді [2].

У Польщі імідж України зазнав значних трансформацій, зокрема через велику хвилю міграції та роль країни як основного хабу прийому українських жінок і дітей. На відміну від деяких сусідніх країн, реакція Польщі на цю гуманітарну кризу характеризується сильними ініціативами в польському суспільстві. Польський народ продемонстрував надзвичайну відданість і підтримку своєму проблемному сусідові, Україні, яка здобула міжнародне визнання. Цей вплив підтримки та солідарності став несподіваною подією в суспільстві, яке було глибоко поляризоване. Сприйняття загрози з боку Росії також еволюціонувало разом із російським вторгненням в Україну. Наразі в Польщі спостерігається більша готовність виділяти збільшені кошти на оборону, що відображає посилене розуміння необхідності національної безпеки. Це загострене відчуття терміновості спонукало інвестиції в атомні електростанції та відновлювані джерела енергії, які раніше було складно реалізувати. Польща зараз сприймає агресію Росії проти України як пряму загрозу власній безпеці. Вона готова висловити своє засудження і надати будь-яку необхідну підтримку, яка демонструє тверду позицію проти агресії. Країна рішуче схвалює санкції та будь-які заходи, вжиті західним світом чи міжнародною спільнотою для «покарання» Кремля. Примітно, що ця позиція користується двопартійною підтримкою в Польщі, виходячи за межі політичних уподобань [4].

Образ України в Угорщині складний і з часом еволюціонував. Політичні зміни в Угорщині,

зокрема популярність прем'єр-міністра Віктора Орбана та антиліберальна політика його партії «Фідес», призвели до більш негативного ставлення до України. Позиція угорського уряду щодо українсько-угорського договору та територіальних суперечок загострила відносини та сприяла менш сприятливому сприйняттю України. Прокремлівська дипломатія угорського уряду, на противагу більш антиросійській позиції деяких інших країн Центральної та Східної Європи, ще більше ускладнює імідж України в Угорщині. Питання національних меншин, особливо угорської меншини в Україні, було дискусійною темою, а відстоювання угорським урядом їхніх прав призвело до напруженості у відносинах з Україною. Громадська думка в Угорщині під впливом державної пропаганди стає все менш прихильною до України. На імідж України в Угорщині впливає поєднання історичних факторів, політичних подій та питань, пов'язаних із національними меншинами [6].

В Угорщині уряд прем'єр-міністра Віктора Орбана продемонстрував чітку позицію щодо України. Сам Орбан розкритикував ситуацію в Україні, назвавши її «Афганістаном зараз». Він також продемонстрував ставлення до української території, повторюючи історичні претензії, що сягають корінням Австро-Угорської імперії. Цей історичний контекст, зокрема Тріанонський договір 1920 року, відіграє певну роль у погляді Угорщини на Україну. Ситуація ускладнюється кордоном Угорщини з Україною та її прагматичним підходом до підтримки України. Хоча Будапешт виступає проти транспортування озброєння через свою територію, він дозволяє поставки повітряним транспортом через інші країни. Участь Угорщини в санкціях ЄС проти Росії також була неактивною.

Результати дослідження. Після проведення комплексного та всебічного аналізу можемо зазначити наступні результати. Надані нами нижче дані дають переконливе уявлення про різноманітні політичні позиції та дії країн Вишеградської групи щодо України після російського вторгнення у 2022 році. Цей аналіз має на меті з'ясувати різний рівень підтримки та взаємодії, які ці країни надали Україні на тлі конфлікту з Росією, підкреслюючи важливість цих відносин у регіональному контексті. Польща є переконаним прихильником України, демонструючи високий рівень політичної підтримки, санкційної підтримки проти Росії, військової допомоги та схвалення ембарго на російські енергоресурси. Про це зобов'язання також свідчить значний прийдом Польщею українських біженців, який оцінюється в 1 500 000 осіб, а також значний внесок у гуманітарну допомогу в розмірі 100 мільйонів євро. Крім того, чітка позиція Польщі щодо дозволу транзиту зброї та підтримки енергетичного ембарго узгоджується з її загальною потужною підтримкою України. Подібним чином Чехія продемонструвала

значну підтримку, віддзеркалюючи Польщу у своїх політичних позиціях та діях. Це включає високу політичну підтримку, схвалення санкцій, військову допомогу та підтримку енергетичного ембарго проти Росії. Чеська Республіка також відіграла помітну роль у гуманітарних зусиллях, прийнявши приблизно 300 000 українських біженців і надавши допомогу в розмірі 50 мільйонів євро, ще більше зміцнивши свої позиції як ключового союзника України. Угорщина демонструє протилежну позицію з помірною політичною підтримкою України та низькою схильністю до санкцій проти Росії.

Угорщина виступає проти ембарго на російські енергоресурси та не надала військової підтримки Україні. Це знайшло відображення в більш стриманому гуманітарному реагуванні Угорщини, де близько 50 тис. українських біженців прийняли та надали допомогу на суму 10 мільйонів євро. Відмова Угорщини дозволити транзит зброї підкреслює її розбіжності в підходах до Вишеградської групи. Словаччина, тим часом, демонструє помірний рівень підтримки в різних сферах. Це включає помірну політичну підтримку, часткову санкційну підтримку, обмежену військову допомогу та незрозумілу позицію щодо енергетичного ембарго. Гуманітарне реагування Словаччини передбачає прийом приблизно 100 тис. українських біженців та надання допомоги на суму 30 млн євро. Схвалення країною транзиту озброєнь, незважаючи на її помірковану позицію, вказує на нюанси її реакції на кризу.

Ці дані показують різні рівні підтримки та взаємодії країн Вишеградської групи з Україною в контексті конфлікту з Росією. Вони відображають важливість цих відносин в регіональному контексті. Різноманітна реакція країн Вишеградської групи на кризу в Україні підкреслює складну динаміку всередині групи. Польща та Чехія тісно підтримують Україну, що контрастує з обережнішим підхо-

дом Угорщини та помірковою позицією Словаччини. Ці відмінності підкреслюють багатогранний характер регіональної політики, індивідуальні пріоритети і стратегії кожної країни перед обличчям конфліктів.

Висновки. У статті обговорюється еволюція іміджу України серед країн Вишеградської групи до яких входять Угорщина, Польща, Чехія та Словаччина, після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році. Цей аналіз є дуже актуальним з огляду на історично потужну підтримку та солідарність, яку ці країни демонстрували щодо України в міжнародних справах. Однак війна в Україні виявила помітні відмінності в їхній реакції та ставленні до конфлікту, що поставило фундаментальні питання щодо ефективності Вишеградської групи у вирішенні регіональних геополітичних викликів. У статті висвітлено зміну ставлення до України в країнах Вишеградської групи після російського вторгнення. Польща та Чехія зберігають незмінно позитивне ставлення, демонструючи потужну підтримку та солідарність з Україною. Однак Угорщина та Словаччина продемонстрували більш змішане ставлення з деякими негативними зрушеннями після вторгнення. Аналіз визначає політичне лідерство як вагомий чинник, що впливає на позицію цих країн щодо України. Сильне проукраїнське лідерство, як це видно в Чехії та Польщі, призвело до непохитної підтримки України. На противагу цьому, зміни керівництва та розбіжності в політичних програмах, як це спостерігається в Угорщині, призвели до більш амбівалентного ставлення. У дослідженні наголошується на важливості інформаційного менеджменту, стратегічних підходах та необхідності єдиного та позитивного міжнародного іміджу України для ефективної взаємодії з цими країнами. Це також підкреслює важливість розуміння зміни геополітичного ландшафту у Вишеградській групі та того, як це впливає

Таблиця 1

Політичні позиції країн Вишеградської групи

Країна	Підтримка України	Підтримка санкцій проти Росії	Військова підтримка України	Позиція щодо ембарго на енергоресурси Росії
Польща	Висока	Висока	Так	Підтримка
Чехія	Висока	Висока	Так	Підтримка
Угорщина	Поміркована	Низька	Ні	Проти
Словаччина	Поміркована	Поміркована	Обмежено	Наразі проти

Таблиця 2

Конкретні дії країн Вишеградської групи

Країна	Українські біженці (тисяч, приблизно)	Гуманітарна допомога (млн EUR)	Дозвіл на транзит зброї
Польща	1500	100	Так
Чехія	300	50	Так
Угорщина	50	10	Ні
Словаччина	100	30	Так

на їхню взаємодію з Україною. Отож слід підкреслити динаміку зміни іміджу України у Вишеградській групі та різне ставлення до України серед цих країн. Розуміння цих змін має важливе значення для прийняття Україною обґрунтованих політичних рішень та дипломатичних стратегій, орієнтованих у мінливому геополітичному ландшафті в Центральній Європі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Gerasymchuk S. Ukraine and Central Europe: Attitudes and Perceptions – Prism ua. URL: <https://prismua.org/en/english-ukraine-and-central-europe-attitudes-and-perceptions/> (дата звернення: 22.10.2023).
2. In Central Europe, time may not be on Ukraine's side. GIS Reports. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/central-europe-ukraine-support/> (дата звернення: 02.11.2023).
3. V4 in challenging times of war: how to preserve assistance to Ukraine. GLOBSEC. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/v4-challenging-times-war-how-preserve-assistance-ukraine> (дата звернення: 11.10.2023).
4. What to Make of the CEE Response to Russia's Invasion of Ukraine. Visegrad Insight. URL: <https://visegradinsight.eu/what-to-make-of-the-cee-response-to-russias-invasion-of-ukraine/> (дата звернення: 02.11.2023).
5. Вишеградська група в нових політичних реаліях. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vyshegradska-hrupa-v-novykh-politychnykh-realiyakh> (дата звернення: 01.11.2023).
6. Українсько-угорські відносини та «імперські комплекси» з точки зору країн Вишеградської четвірки та Інтермаріуму. Західний інформаційний фронт. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Ukranskougorski-vidnosini-ta-imperski-kompleksi-z-tochki-zoru-kran-Vishegradsko-chetvirki-ta-Intermariumu.html> (дата звернення: 02.11.2023).
7. Чечель О. Ю. Формування іміджу держави на міжнародній арені. Інвестиції: практика та досвід.

2016. № 10. С. 82–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_10_20 (дата звернення: 15.10.2023)

REFERENCES:

1. Gerasymchuk S. Ukraine and Central Europe: Attitudes and Perceptions – Prism ua. URL: <https://prismua.org/en/english-ukraine-and-central-europe-attitudes-and-perceptions/> (date of access: 22.10.2023).
2. In Central Europe, time may not be on Ukraine's side. GIS Reports. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/central-europe-ukraine-support/> (date of access: 02.11.2023).
3. V4 in challenging times of war: how to preserve assistance to Ukraine. GLOBSEC. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/v4-challenging-times-war-how-preserve-assistance-ukraine> (date of access: 11.10.2023).
4. What to Make of the CEE Response to Russia's Invasion of Ukraine. Visegrad Insight. URL: <https://visegradinsight.eu/what-to-make-of-the-cee-response-to-russias-invasion-of-ukraine/> (date of access: 02.11.2023).
5. Vyshegradska hrupa v novykh politychnykh realiyakh. [The Visegrad Group in the New Political Realities.]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. [The National Institute for Strategic Studies]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vyshegradska-hrupa-v-novykh-politychnykh-realiyakh> (date of access: 01.11.2023).
6. Ukrainsko-uhorski vidnosyny ta «imperski kompleksi» z tochky zoru krain Vyshegradskoi chetvirky ta Intermariumu. [Ukrainian-Hungarian relations and "imperial complexes" from the perspective of the Visegrad Four and Intermarium countries]. Zakhidnyi informatsiinyi front. [Western information front]. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Ukranskougorski-vidnosini-ta-imperski-kompleksi-z-tochki-zoru-kran-Vishegradsko-chetvirki-ta-Intermariumu.html> (date of access: 02.11.2023).
7. Chechel O. Yu. (2016). Formuvannia imidzhu derzhavy na mizhnarodnii areni. [Shaping the image of the state in the international arena]. Investytsii: praktyka ta dosvid. [Investments: practice and experience]. vol. 10. pp. 82-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_10_20 (date of access: 15.10.2023).

Ukraine's image among the Visegrad countries after the full-scale Russian invasion in 2022

Androshchuk Iryna Mykolajivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations
Rivne State University of the Humanities,
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0566-0676

This article examines the dynamic shifts in the perception of Ukraine among the Visegrad countries after Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022. This study examines the significance of Ukraine's image in the context of its foreign relations, international support and positioning of European security. She stresses that Ukraine's image is not only a political issue, but also has profound implications for national security, economic growth, and democratic transformation.

The article examines the change in the image of Ukraine among the Visegrad countries after the full-scale Russian invasion in 2022. The relevance of the study lies in the need to understand how the perception of Ukraine has changed in the Visegrad Four, which includes Hungary, Poland, the Czech Republic and Slovakia, given their historical solidarity and support for Ukraine. The purpose of the study is to analyze the change in the image of Ukraine in the context of political, economic and social reactions of these countries to the war in Ukraine. Both quantitative and qualitative research methods were used for the analysis, including the analysis of public opinion polls, the study of media reports, official statements, and interviews with experts. The main focus was on the changes in the perception of Ukraine in each Visegrad Group country, especially given their response to the Russian invasion. The results showed that Poland and the Czech Republic maintain a stable positive position towards Ukraine, providing significant support and solidarity. At the same time, Hungary and Slovakia show more difficult and partly negative attitudes, especially after the start of the war. Changes in political leadership and different political agendas in these countries have a significant impact on their attitudes towards Ukraine. The article emphasizes the need for effective information management and a strategic approach to creating a unified and positive international image. Understanding the dynamics of changes in the perception of Ukraine among the Visegrad countries is important for the development of informed policy decisions and diplomatic strategies of Ukraine in the context of the changing geopolitical landscape of Central Europe.

Key words: Ukraine, Visegrad Group, image, perception, Russian invasion, international relations, diplomacy, geopolitics, international support, regional security, political leadership, Central Europe.

Бучин Микола Антонович

Роль ЄС у боротьбі зі зміною клімату на планеті

УДК 327:355.01:551.583

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.11>

Бучин Микола Антонович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0001-9087-5123

У статті досліджено актуальну проблематику – роль Європейського Союзу у боротьбі із зміною клімату на планеті. Показано, що Європейський Союз завжди був лідером міжнародного співтовариства щодо протидії зміні клімату на Землі. Розкрито особливості участі Європейського Союзу у боротьбі із зміною клімату на 4 рівнях: глобальний рівень передбачає участь ЄС у глобальних кліматичних заходах та підписання глобальних кліматичних угод; регіональний рівень включає формування та реалізацію Європейським Союзом власної кліматичної політики; національний рівень відображає кліматичну політику окремих держав-членів ЄС; індивідуальний рівень включає індивідуальні дії громадян держав-членів Європейського Союзу щодо боротьби із зміною клімату.

Автори використали комплекс загальнонаукових, емпіричних і логічних методів задля досягнення сформульованої мети – проаналізувати роль Європейського Союзу у боротьбі із зміною клімату на планеті. Наголошено на тому, що повномасштабна російсько-українська війна спричинила енергетичну кризу та поставила під сумнів можливість досягнення запланованих цілей кліматичної політики ЄС.

Зроблено висновок, що Європейський Союз зумів подолати більшість загроз енергетичній безпеці, які були спричинені повномасштабним нападом Росії на Україну. Крім того, ЄС зумів зберегти ефективність політики боротьби із зміною клімату. Водночас наголошено, що такі результати є проміжними, оскільки російсько-українська війна триває. А результат та наслідки російської агресії проти України поки що важко спрогнозувати. Підкреслено, що збереження кліматичного лідерства ЄС є важливим не лише в контексті подолання негативних наслідків російсько-української війни, але й для глобальної боротьби із зміною клімату на планеті.

Ключові слова: Європейський Союз, зміна клімату, кліматична політика, російсько-українська війна, енергетична криза, енергетична безпека.

Вступ. Науково-технічна революція та індустріальний розвиток мав не лише позитивний ефект, сприяючи прогресу та підвищенню рівня життя людської цивілізації. Його зворотною стороною стала поява глобальних проблем сучасності, однією з найбільш масштабних серед яких є проблема зміни клімату на планеті. Її суть полягає в тому, що внаслідок викидів в атмосферу парникових газів та створення «парникового ефекту» відбувається поступове, проте невпинне зростання температури на планеті. Останнє, в свою чергу, зумовлює низку глобальних негативних наслідків не лише для довкілля, але й для людства загалом. Серед основних негативних наслідків зміни клімату слід назвати, окрім глобального потепління, знищення біологічного різноманіття, підвищення рівня Світового океану, інтенсифікацію катаклізмів, зростання рівня конфліктогенності тощо. При тому дослідники наголошують, що з часом масштаби негативних наслідків зміни клімату лише зростатимуть та можуть сягнути точки неповернення, що матиме катастрофічні наслідки для всієї планети та людської цивілізації.

Відтак міжнародна спільнота, зрозумівши наявні загрози, пов'язані із зміною клімату, почала застосовувати різноманітні механізми протидії кліматичним змінам. Вони використовуються на різних рівнях (глобальному, регіональному, національному та індивідуальному) та включають як адаптацію до зміни клімату, так і зменшення його негативних наслідків. Провідну роль у глобальних механізмах протидії зміні клімату на планеті завжди відігравав

Європейський Союз. Відтак важливо дослідити особливості та результати його участі у боротьбі зі зміною клімату. Це актуально і з позиції прагнень України інтегруватися до ЄС. Також актуальність обраної для дослідження проблематики посилюється в умовах повномасштабної російсько-української війни, яка спричинила масштабну трансформацію кліматичної політики Європейського Союзу на сучасному етапі, результати якої можна буде побачити лише в майбутньому.

Проблема зміни клімату загалом, та механізмів протидії кліматичним змінам, зокрема, зважаючи на актуальність тематики, завжди була предметом пильної уваги з боку науковців. Також дослідники звертали увагу на участь ЄС у протидії зміні клімату. Зокрема, цей аспект проблематики досліджували такі вітчизняні і зарубіжні науковці та аналітики, як О. Доценко, О. Орлов, О. Суходоля, І. Штогрін, Р. Фалкнер, С. Наджент та ін. Водночас такий аспект проблематики, як трансформація кліматичної політики ЄС під впливом повномасштабної російсько-української війни, поки що не знайшов належного висвітлення в науковій літературі, тому вимагає додаткових більш ґрунтовних досліджень.

Мета та завдання. Мета публікації – проаналізувати роль ЄС у боротьбі зі зміною клімату на планеті. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: дослідити особливості участі ЄС у глобальних механізмах протидії зміні клімату на планеті; проаналізувати трансформацію кліматичної політики ЄС в умовах повномасштабного вторгнення Росії на територію України;

з'ясувати проблеми та перспективи кліматичної політики ЄС на сучасному етапі.

Методи дослідження. У статті ми використали загальнонаукові, емпіричні та логічні методи дослідження. Зокрема, серед загальнонаукових методів нами були використані такі методи, як: системний (механізми протидії зміні клімату розглядалися як цілісна система); структурно-функціональний (дав змогу проаналізувати внутрішню структуру кліматичної політики та функції її окремих складових); порівняльний (дав змогу проаналізувати подібності та відмінності кліматичної політики ЄС до і після повномасштабного російського вторгнення в Україну); історичний (з його допомогою розглядалася еволюція кліматичної політики ЄС у різні історичні періоди). Серед емпіричних методів дослідження ми використовували такі: методу аналізу статистичних даних (дав змогу з'ясувати наслідки боротьби ЄС зі зміною клімату); метод аналізу документів (з його допомогою було проаналізовані міжнародні нормативно-правові акти у сфері протидії зміні клімату). Також нами використовувались логічні методи, а саме: аналіз і синтез, індукція та дедукція. Вибір зазначених методів дав нам змогу комплексно охарактеризувати об'єкт і предмет дослідження, досягнути поставленої мети та завдань.

Результати. Як вже було сказано, механізми протидії зміні клімату на планеті застосовуються на різних рівнях. Характеризуючи Європейський Союз як суб'єкта боротьби із зміною клімату, варто зазначити, що він активно долучається до різнорівневих механізмів протидії кліматичним змінам: глобального (приєднуючись до спільних зусиль міжнародної спільноти у сфері кліматичної політики); регіонального (протидіючи зміні клімату в європейському регіоні); національного (здійснюючи боротьбу із змінами клімату на рівні держав-членів); індивідуального (формуючи кліматично дружню поведінку громадян держав-членів).

У рамках глобальних механізмів протидії зміні клімату на Землі Європейський Союз був активним учасником всіх міжнародних кліматичних конференцій і підписантом всіх кліматичних декларацій та угод. Більше того, наслідки глобальних зусиль згодом відображалися на нижчих рівнях протидії зміні клімату у формі програм дій ЄС щодо клімату та довкілля. До прикладу, Перша програма дій ЄС щодо охорони навколишнього середовища та протидії зміні клімату була прийнята у 1973 р. (через рік після Стокгольмської конференції ООН). Схожа ситуація була і з П'ятою програмою дій ЄС, яка була прийнята у 1993 р. (через рік після «Саміту Землі»). Відтак дослідники справедливо підкреслюють, з одного боку, вплив універсальних нормативно-правових механізмів протидії зміні клімату на екологічну та кліматичну політику ЄС, а, з другого боку, інституціоналізацію європейської

кліматичної політики як самостійного напрямку кліматичної діяльності [3].

Про самостійність та ефективність формування власної кліматичної політики ЄС, на думку дослідників, може свідчити прийняття Шостої програми дій ЄС у сфері довкілля у 2002 р., напередодні Конференції ООН «Ріо+20». Проблема зміни клімату була одним з 4 пріоритетних напрямків діяльності ЄС, відповідно до Шостої програми дій. Зокрема, йшлося про необхідність стабілізації рівня концентрації парникових газів у атмосфері Землі на рівні, безпечному для існування людства, а також подальше зниження обсягів викиду парникових газів на 70% [3].

Також варто згадати про Європейську флагманську ініціативу «Ресурсоефективна Європа», в рамках якої ЄС взяв на себе зобов'язання знизити до 2050 р. рівень викидів в атмосферу вуглекислого газу на 80-95 % з метою формування та реалізації низьковуглецевої економіки. А прийняття у 2013 р. Сьомої програми дій ЄС у сфері навколишнього середовища, де пріоритетним завданням стало зниження рівня викиду парникових газів в атмосферу нашої планети, лише підтвердило серйозність таких намірів та послідовність кліматичної політики ЄС [3].

Важливою у контексті боротьби ЄС із зміною клімату стала прийнята у 2018 р. стратегія «Чиста планета для всіх», що включає різні варіанти скорочення викидів в атмосферу вуглекислого газу та декларує побудову в ЄС до 2050 р. кліматично нейтральної економіки. Крім того, наприкінці 2019 р. було прийнято Європейську зелену угоду, що є за своєю суттю пакетом цільових заходів. Зокрема, вони включають розробку дорожніх карт; визначення конкретних цілей, щодо яких застосовуватиметься скорочення викидів парникових газів; інвестиції в інноваційні дослідження, які стосуються питань зміни клімату; отримання користі від запровадження зелених технологій для пересічних громадян ЄС та ін. [1].

Європейська зелена угода включає низку складових (напрямів), які сумарно мають сприяти досягненню кліматичної нейтральності та ефективно протидіяти зміні клімату, а саме:

- чиста, безпечна і доступна енергія;
- перехід до циркулярної економіки;
- енергоефективне будівництво та реконструкція;
- сталий і «розумний» транспорт;
- збереження і відновлення біологічного різноманіття;
- справедлива, здорова та екологічна продовольча система («від ферми до виделки»);
- нульове забруднення навколишнього середовища;
- посилення кліматичних амбіцій [2].

Також Єврокомісією був затверджений пакет законодавчих ініціатив під назвою «Fit for 55», який

передбачає низку заходів щодо протидії глобальній зміні клімату:

- збільшення (у 2 рази) частки відновлювальної енергетики в енергоспоживанні;
- посилення вимог до енергоефективності;
- зменшення викидів від роботи транспорту;
- запровадження так званого «податку на вуглець» (передбачає додаткове оподаткування для імпортованих до ЄС товарів, що пов'язано із меншими кліматично нейтральними вимогами до нього у країнах-виробниках);
- скорочення рівня споживання водних ресурсів;
- здійснення контролю за прісними водоймами;
- запровадження системи стійкого управління земельними ресурсами тощо [5].

Крім того, окремі країни – члени ЄС самостійно чи у кооперації з іншими проявляють власні ініціативи щодо протидії зміні клімату. До прикладу, низка країн ЄС розвиває водневу енергетику, будуючи станції з виробництва водню (ФРН); використовує водень для опалення житлових приміщень (Велика Британія та ФРН); використовує водневий транспорт (водневі потяги, річковий водневий транспорт – ФРН, Нідерланди, Бельгія); здійснює перехід заводів на водневе паливо (Австрія). Також окремі країни ЄС (до прикладу – Ісландія) розпочали встановлювати спеціальні установки для вилучування з атмосфери вуглекислого газу тощо [5].

Проте реалізацію амбітних планів ЄС щодо протидії зміні клімату було поставлено під сумнів повномасштабною російсько-українською війною. Цьому сприяла значна енергетична залежність ЄС від Росії. Остання повною мірою використовувала свій енергетичний вплив, намагаючись знизити рівень підтримки України з боку ЄС. Відтак ще у 2021 р., до повномасштабного вторгнення в Україну, Росія штучно, порушуючи наявні газові контракти, обмежила імпорт природного газу в країни ЄС, спричинивши енергетичну кризу та різке зростання ціни на газ [6].

Змушений в умовах повномасштабної російської агресії діяти оперативно, ЄС вже на початку березня 2022 р. прийняв декларацію щодо зменшення енергетичної залежності від Росії. А у травні 2022 р. представив комплексний план вирішення енергетичної кризи під назвою REPowerEU. План передбачав збереження руху до кліматичної нейтральності з одночасним рухом у напрямку звільнення від енергетичної залежності від Росії [4].

Згадане вище поєднання двох складових вимагало від ЄС, з одного боку, збереження наявних цілей, а, з іншого боку, встановлення додаткових пріоритетів. Серед останніх варто виділити такі: збереження та ефективне використання енергії; диверсифікація джерел постачання енергетичних ресурсів; відмова від використання викопного палива; інтенсифікація чистого енергетичного

переходу; ефективне поєднання реформ та інвестиційної політики та ін. [4].

Практика реалізації таких планів спочатку викликала сумніви. Це було пов'язано з тим фактом, що країни ЄС, намагаючись подолати енергетичну кризу, відійшли від кліматично нейтральної політики (почали відновлювати роботу вугільних та атомних електростанцій; замінювати експорт природного газу на експорт вугілля тощо). Відтак на початкових етапах російсько-української війни викиди ЄС парникових газів зросли. Проте в підсумку Європейському Союзу вдалося за результатами 2022 р. знизити сумарно викиди в атмосферу парникових газів [7].

Цього було досягнуто низкою зусиль та результатом співпадіння низки умов. По-перше, російсько-українська війна підштовхнула країни ЄС інвестувати у розвиток відновлювальної енергетики. По-друге, ЄС вдалося доволі швидко та відносно безболісно диверсифікувати джерела постачання енергетичних ресурсів, суттєво зменшивши таким чином енергетичну залежність від Росії. По-третє, ЄС зумів суттєво скоротити обсяги використання енергії. Цьому, з одного боку, посприяла тепла зима 2022–2023 рр. З другого боку, значну ініціативу щодо скорочення обсягів використання енергії проявили самі громадяни держав-членів ЄС, нівелюючи у такий спосіб негативні чинники енергетичної кризи [8].

Водночас дослідники, відзначаючи суттєвий прогрес ЄС щодо подолання енергетичної кризи, зменшення енергетичної залежності від Росії та протидії зміні клімату, застерігають від надмірної ейфорії. Це пов'язано із тим, що російсько-українська війна досі триває, здійснюючи негативний вплив на зміну клімату, а її результати та кінцеві наслідки для довкілля та клімату поки що важко спрогнозувати. Відтак експерти припускають, що енергетична криза в ЄС ще може посилюватися, особливо – у зимовий період [7].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що ЄС завжди займав лідируючі позиції у контексті протидії зміні клімату на планеті. При цьому Європейський Союз здійснює активні заходи у рамках боротьби із кліматичними змінами на всіх рівнях. На глобальному рівні ЄС завжди є активним учасником всіх глобальних кліматичних заходів та підписантом всіх кліматичних нормативно-правових актів. На регіональному рівні Європейський Союз активно формує та втілює свою власну кліматичну політику. На національному рівні боротьбу із зміною клімату ведуть окремі держави-члени ЄС, запроваджуючи власні кліматичні політики та власні кліматичні ініціативи. Індивідуальний рівень протидії зміні клімату включає заходи, спрямовані на формування кліматично дружньої поведінки громадян держав-членів ЄС, а, відтак, їхню активну участь у боротьбі із зміною клімату.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року в Україну спричинило енергетичну кризу та поставило перед керівництвом ЄС складне завдання вибору пріоритетів між подоланням згаданої кризи та здійсненням кліматично нейтрального переходу. Проте у підсумку ЄС зумів не лише нейтралізувати ключові енергетичні загрози, спричинені російсько-українською війною, але й відновити та посилити рух до побудови кліматично нейтральної економіки у майбутньому.

Проте загрози для реалізації амбітних кліматичних планів Європейського Союзу залишаються, зважаючи на продовження російсько-української війни та складну прогнозованість її наслідків. Відтак цей аспект проблематики може бути перспективним у контексті наших майбутніх наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доценко О. Що дає Україні асоціація з ЄС у сфері протидії зміні клімату? URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/23756/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_3.pdf
2. Європейський зелений курс. *Екодія*. 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs.html>
3. Орлов О. Міжнародно-правове регулювання питань зміни клімату Землі: проблеми та перспективи. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12645/Zemlia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Суходоля О. Європейський план подолання залежності від російських енергоносіїв. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/ievropeyskyu-plan-podolannya-zalezhnosti-vid-rosiyskykh>
5. Штогрін І. Урагани, повені, засухи, пожежі: як ЄС та США реагують на зміни клімату? *Радіо Свобода*. 11 вересня 2021 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-yees-ta-ssha-reahuyut-na-zminy-klimatu/31452367.html>
6. Borrell J. A year of war and energy and climate crises. *The European External Action Service (EEAS)*. 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/year-war-and-energy-and-climate-crises_en

7. Falkner R. Weaponised Energy and Climate Change: Assessing Europe's Response to the Ukraine War. *LSE Public Policy Review*. 2023. URL: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.78>

8. Nugent C. The Unexpected Climate Impact of Russia's War in Ukraine. *Time*. 2023. URL: <https://time.com/6257491/russia-ukraine-war-climate-impact/>

REFERENCES:

1. Dotsenko, O. Shcho daie Ukraini asotsiatsiia z YeS u sferi protydii zminy klimatu? [What does the association with the EU give Ukraine in the field of combating climate change?] Retrieved from: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/23756/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_3.pdf
2. Yevropejskyi zelenyi kurs [European Green Deal]. (2023). *Ekodiia*. Retrieved from: <https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs.html>
3. Orlov, O. Mizhnarodno-pravove rehuliuвання pytan zminy klimatu Zemli: problemy ta perspektyvy [International legal regulation of Earth's climate change issues: problems and prospects]. Retrieved from: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12645/Zemlia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Sukhodolia, O. (2022). Yevropejskyi plan podolannya zalezhnosti vid rosiyskykh enerhonosiiv [European plan to overcome dependence on Russian energy carriers]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/yevropeyskyu-plan-podolannya-zalezhnosti-vid-rosiyskykh>
5. Shtohrin, I. (2021). Urahany, poveni, zasukhy, pozhehzi: yak YeS ta SShA reahuiut na zminy klimatu? [Hurricanes, floods, droughts, fires: how are the EU and the US responding to climate change?]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-yees-ta-ssha-reahuyut-na-zminy-klimatu/31452367.html>
6. Borrell, J. (2023). A year of war and energy and climate crises. *The European External Action Service (EEAS)*. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/eeas/year-war-and-energy-and-climate-crises_en
7. Falkner, R. (2023). Weaponised Energy and Climate Change: Assessing Europe's Response to the Ukraine War. *LSE Public Policy Review*. Retrieved from: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.78>
8. Nugent, C. (2023). The Unexpected Climate Impact of Russia's War in Ukraine. *Time*. Retrieved from: <https://time.com/6257491/russia-ukraine-war-climate-impact/>

The role of the EU in the fight against climate change on the planet

Buchyn Mykola Antonovych

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,

Professor at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9087-5123

The article examines the current issue - the role of the European Union in the fight against climate change on the planet. It is shown that the European Union has always been the leader of the international community in combating climate change on Earth. The features of the European Union's participation in the fight against climate change at 4 levels are revealed: the global level involves the EU's participation in global climate measures and the signing of global climate agreements; the regional level includes the formation and implementation European Union's own climate policy; the national level reflects the climate policy of individual EU member states; the individual level includes the individual actions of the citizens of the member states of the European Union regarding the fight against climate change.

The authors used a complex of general scientific, empirical and logical methods to achieve the stated goal - to analyze the role of the European Union in the fight against climate change on the planet. It is emphasized that the full-scale Russian-Ukrainian war caused an energy crisis and called into question the possibility of achieving the planned goals of the EU's climate policy.

It is concluded that the European Union has managed to overcome most of the threats to energy security that were caused by Russia's full-scale attack on Ukraine. In addition, the EU has managed to maintain the effectiveness of its climate change policy. At the same time, it was emphasized that such results are intermediate, since the Russian-Ukrainian war continues. And the result and consequences of Russian aggression against Ukraine are still difficult to predict. It is emphasized that maintaining the climate leadership of the EU is important not only in the context of overcoming the negative consequences of the Russian-Ukrainian war, but also for the global fight against climate change on the planet.

Key words: European Union, climate change, climate policy, Russian-Ukrainian war, energy crisis, energy security.

Войтович Олексій Іванович

Американо-німецькі відносини (1990–1998 рр.)

УДК 94(73:430):327"1990/1998"
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.12>

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Розглядаються відносини між США та Німеччиною наприкінці ХХ ст. через їхню спільну діяльність у розв'язанні міжнародних проблем у Європі та за її межами. Метою статті є дослідження американо-німецьких відносин у 1990–1998 рр. та їх впливу на сучасні міжнародні відносини. При цьому автором вирішувалось завдання: дати оцінку двостороннім відносинам крізь призму подолання кризових явищ у міжнародних відносинах, покладаючись, в першу чергу, на аналіз мемуарної літератури як джерела дослідження та на аналіз монографічних видань. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано методи: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Двосторонні відносини у період діяльності президентів Дж. Буша, Б. Клінтона та канцлера Г. Коля були доволі насиченими. Дж. Буш зіграв одну з ключових ролей у об'єднанні Німеччини, а його країна залишалась гарантом безпеки країн Європи, які з певним занепокоєнням ставились до бурхливих змін, що відбулись у Німеччині та у Східній Європі. Об'єднана Німеччина при підтримці Сполучених Штатів виступила у ролі локомотива інтеграційного процесу у Європі. Персональна роль канцлера Г. Коля в ньому була чималою, про що свідчать факти і джерела дослідження. Як трансатлантичні партнери, США і ФРН працювали над забезпеченням стабільності на континенті, реалізувавши ідею розширення НАТО, яка здавалась їхнім лідерам панацеєю у досягненні безпеки. Країни співпрацювали над врегулюванням регіональних конфліктів (Перська затока, колишній Югославія). Для Німеччини такий досвід був вперше після завершення Другої світової війни, і він мав внутрішньополітичні наслідки. Аналіз свідчить, що на двосторонніх відносинах помітно позитивно позначились особисті стосунки лідерів двох країн.

Ключові слова: американо-німецькі відносини, німецьке питання, об'єднання Німеччини, "партнери у лідерстві", розширення НАТО, європейська інтеграція.

Вступ. Відносини зі Сполученими Штатами для ФРН завжди були найважливішими, не дивлячись на те, якою була правляча партія або урядова коаліція. Канцлер ФРН у 1969–1974 рр. соціал-демократ В. Брандт, вже не кажучи про консерваторів від ХДС/ХСС (К. Аденауер, Л. Ерхард, К Кізіnger), називав себе «старим другом Сполучених Штатів» [3, р. 356]. За його словами, німці Західної Німеччини «багато за що були вдячні американцям» [3, р. 357–358]. («Вдячність» була безмежною і навіть витіснила критичне ставлення до Америки. Так, про роль США у Другій світовій війні В. Брандт писав: «Вони вирішили результат двох світових війн, другої ще більш переконливо, аніж першої» [3, р. 358]. (!))

Для Вашингтону відносини з Бонном були також важливими. Г. Кіссінджер писав, що Західна Німеччина завжди підтримувала провідну роль Америки в НАТО і грала в альянсі «другу скрипку після Сполучених Штатів» [8, р. 38]. На початку 80-х років інтенсивність відносин зросла. У листопаді 1982 р. Р. Рейган писав про щойно обраного канцлера Західної Німеччини Г. Коля: «Наша зустріч (п'ята! – О.В.) була дружньою. Він – пряма протилежність свого попередника (Г. Шмідта. – О.В.), дуже доброзичливий та відкритий» [10, р. 560]. Через рік у ФРН було розміщено нові типи американських ракет. Це був період загострення відносин між Сходом та Заходом. В. Брандт писав про ті часи, що все змінювалось, але «не змінювались основи німецько-американських відносин. Якими

б серйозними не були інколи розбіжності, у Федеративній Республіці настільки звикли до американського «співбатьківства», що розірвати відносини було неможливо» [3, р. 359]. Влітку 1989 р. президент Дж. Буш назвав США і Західну Німеччину «партнерами у лідерстві» (прем'єр-міністр Великобританії М. Тетчер розцінила це як виклик англо-американським «особливим відносинам») [4, р. 83]. Сполучені Штати і зокрема Дж. Буш зіграли одну з ключових ролей в розв'язанні німецького питання – об'єднанні Німеччини.

Метою статті є дослідження американо-німецьких відносин у 1990–1998 рр. та їх впливу на сучасні міжнародні відносини. При цьому автором вирішувалось **завдання:** дати оцінку двостороннім відносинам крізь призму подолання кризових явищ у міжнародних відносинах, покладаючись, в першу чергу, на аналіз мемуарної літератури як джерела дослідження та на аналіз монографічних видань.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. Упродовж 90-х років економічна могутність Німеччини зростала, вона грала роль центральної держави на континенті, була другою силою у Європі після США, а її зовнішня політика набувала повного суверенітету [11, s. 860]. (М. Тетчер, консерватор за партійною приналежністю і поглядами, віддаючи належне економічним

успіхам ФРН, критично ставилась до німецької моделі «рейнського капіталізму», через її соціальну зорієнтованість [12, р. 330]. А у французького уряду склалось враження, що Німеччина після об'єднання діяла більш упевнено і була готова йти своїм шляхом [6, с. 301].) Німецькі політики вже дозволяли собі критику зовнішньої політики Америки. В. Брандт писав, що американська виключність, місіонерство, яке покликане «покрαιцтити світ», призвели до того, що навіть така багата й могутня держава втратила від «зарозумілості влади» [3, р. 367].

Втім дві країни – США і ФРН, як і раніше, тісно співпрацювали в багатьох напрямках. Німеччина, як близький партнер Сполучених Штатів, була на їх боці у складі міжнародної коаліції під час війни у Перській затоці у 1990–1991 рр. Міністр закордонних справ Г.-Д. Геншер, який неодноразового висловлювався за підтримку принципу гуманітарного втручання, вважав, що його країна не може піти «окремим шляхом» від США і продемонструє надійність [6, с. 291]. Але німецькі військові брали участь лише у виконанні гуманітарної місії, технічній та транспортній підтримці операції «Буря в пустелі» (це був своєрідний «особливий підхід» німецької сторони), а уряд зробив вагомий внесок у її фінансове забезпечення у розмірі 18 мільярдів марок [6, с. 288]. Американська сторона розраховувала на більш суттєвий внесок німців – військовий і була розчарована тим більше, що свою роль в об'єднанні їхньої країни розглядала чи не головною. Втім Г.-Д. Геншер вважав, що операцію потрібно було довести до цілковитої перемоги над С. Хусейном [6, с. 287].

Напруження у відносинах між президентом і канцлером, що мало місце свого часу через питання модернізації тактичного ядерного озброєння [4, р. 64] не набуло негативних наслідків для двосторонніх відносин. Про німецького канцлера Дж. Буш доброзичливо писав: «Великий добродушний Гельмут іноді походив на великого ведмедя. Він полюбляв добрий жарт» [4, р. 65].

Зі свого боку канцлер Г. Коль виступав за тісні німецько-американські відносини в рамках НАТО і під егідою США, вбачаючи в цьому запоруку безпеки Німеччини. У травні 1991 р. він завірив американського президента в тому, що у довгостроковій перспективі альтернативи альянсу не існуватиме. Він часто відвідує Сполучені Штати й демонструє свою дружбу з Дж. Бушем. Канцлер тоді побоювався, що після завершення «холодної війни» американська сторона може замкнутись на вирішенні суто внутрішніх питань [11, с. 716]. Тоді, як у самій Німеччині, що продемонструвала югославська криза 1991 року, були сильними громадські настрої проти розгортання бундесверу [6, с. 299]. Ще давалася взнаки колективна пам'ять німців про минулу війну.

Після завершення Другої світової війни США традиційно підтримували об'єднання Європи, а потім почали ставитись з прохолодою, бачачи що вона може зменшити вплив Америки в світі [8, р. 47–49]. Адміністрація Дж. Буша була занепокоєна тим, що Німеччина і Франція можуть піти шляхом створення спільного єврокорпусу, який буде згодом основою європейських збройних сил. В свою чергу, це може призвести до того, що американська військова присутність у Європі може стати символічною. Але такі побоювання були марними. У березні 1992 р. Г. Коль запевнив Дж. Буша, що для Німеччини не може бути й мови про політику європейської інтеграції, якщо вона ослабить зв'язки із США [11, с. 717]. Йому здавалось, що підтримка Сполучених Штатів, як єдиної наддержави була розумною в умовах дезінтеграції Східної Європи, розпаду СРСР, криз на Близькому та Середньому Сході. І взагалі, він вважав, як і свого часу канцлер К. Аденауер (Г. Коль з ним був близьким особисто [9, с. 37]), що США можуть зіграти ключову роль в реорганізації європейського континенту.

1992 рік був роком президентських виборів. Багато хто в Америці хотів, щоб надмірні військові витрати були скорочені, а вивільнені кошти були направлені на розв'язання внутрішніх проблем. Г. Коль був «за» збереження на посаді президента передбачуваного Дж. Буша. Щодо Б. Клінтона, то у канцлера були певні побоювання, що він цілком переорієнтується на внутрішні проблеми. (Шведський посол у США у 1993–1997 рр. Г. Лільєгрєн згадував, що на початку президентства Клінтона його адміністрація «не набула потрібної динамічності» у міжнародних відносинах, а президент «славився своєю байдужістю до питань зовнішньої політики» [1, с. 174].) Г. Коль був представником покоління, яке пройшло війну і скептично ставився до покоління Б. Клінтона, людей «1968 року», які зросли в дусі протесту проти війни у В'єтнамі [11, с. 718].

У січні 1993 р. Б. Клінтон вперше склав присягу президента Сполучених Штатів Америки. Він згадував: «На той час, коли я став президентом, Німеччина вже об'єдналась під керівництвом далекоглядного канцлера Гельмута Коля за активної підтримки президента Буша, хоча деякі країни Європи заперечували проти набуття відродженою Німеччиною політичної і економічної могутності» [5, р. 502].

26 березня 1993 р. відбулась перша зустріч новообраного президента із канцлером. Вона показала, що всі побоювання Г. Коля щодо політики Б. Клінтона були марними. З першої миті між двома лідерами встановився особистий контакт, вони подобались один одному. І президент, і канцлер дійшли висновку, що як керівники двох могутніх держав потрібні один одному. Вони швидко з'ясували, що

без довірливих відносин з президентом Г. Колю буде важко підтримувати американський зовнішньополітичний курс (правда з німецьким акцентом); для Клінтона канцлер також був потрібним, оскільки він був новачком у міжнародних відносинах і особливо у справах континентальної Європи, яка бурхливо змінювалась і на якого можна було покластись. Їхні відносини були схожими на стосунки молодшого брата зі старшим братом, яким у цьому випадку був канцлер і президент вважав його «розумним політиком» [11, s. 719].

Б. Клінтон потім згадував Г. Коля, як діяча, якому була властива пряма і дещо різка манера поведінки. Але президенту подобалось те, що Коля висловлювався дуже переконливо. Він ставив йому у заслугу об'єднання країни. «Упродовж десятиліть, – писав Клінтон, – Коля залишався самою великою фігурою на Європейському континенті. Він займав правильну позицію щодо всіх важливих питань, які стояли перед Європою, і активно добивався згоди зі своєю точкою зору. ...Мені дуже подобався Гельмут Коля» [5, p. 527].

Одним із питань, яке обговорювалось на березневій зустрічі була боснійська криза. (Відповідальність за загострення ситуації у Боснії, як і у всій колишній Югославії (СФРЮ) американці, британці та німці традиційно покладали лише на С. Мілошевича. Вони його розцінювали виключно як одіозну фігуру і диктатора. Але тепер звинувачувався також і Г.-Д. Геншер. Американська і французька сторони знімали з себе відповідальність і закидали йому передчасне визнання незалежності Словенії і Хорватії у 1991 р. Можливість політичного розв'язання проблеми, тим самим, було втрачено [6, s. 294]. Критика власного зовнішньополітичного курсу, звинувачення і ситуація, що склалась на Балканах вплинули на рішення Г.-Д. Геншера у травні 1992 р. про відставку з посади міністра. На той час вже були прохолодними й відносини з канцлером [11, s. 720]. Г. Коля, до речі, також наполягав у 1991 р. на негайному визнанні незалежності Хорватії [6, s. 301].) Б. Клінтон і Г. Коля поділяли ту точку зору згідно якої потрібно було скасувати ембарго на постачання зброї, бо вона була у сербів, які ними звинувачувались у кровопролитті, але її не мали хорвати та боснійці. «Однак нам не вдалось, – писав Клінтон, – переконати Великобританію та Францію змінити свою позицію» [5, p. 512].

У лютому 1995 р. Г. Коля відвідав США. Відносини між двома лідерами були неабиякими і вони задали й надалі бачити один одного на чолі своїх країн. Потім канцлер напише у своєму щоденнику, що Б. Клінтон і його попередник Дж. Буш «є одними з самих видних колег у міжнародній політиці» [9, s. 13]. Г. Коля вшанував пам'ять колишнього сенатора У. Фулбрайта, якого не стало в день його візиту, 9 лютого, і якого президент Клінтон вважав своїм вчителем [5, p. 645].

Упродовж першої половини 90-х років ситуація у колишній Югославії залишалась напруженою. І у президента, і у канцлера не було розбіжностей у поглядах щодо причин війни, яка там вирувала. Коли у серпні 1995 р. хорватська сторона розпочала наступ з метою повернути собі Країну, всі симпатії Клінтона були на їх боці. Він писав, що морально підтримував хорватів і знав, що такої ж позиції дотримується німецький канцлер. Обидва вони вважали, що „дипломатичні зусилля не дадуть бажаного результату до тих пір, поки серби не зазнають серйозної військової поразки» [5, p. 667]. Але не тільки моральною підтримкою обмежувалась їхня діяльність у регіоні. Американська і німецька сторони не дуже дотримувались ембарго на постачання зброї воюючим сторонам. «В результаті, – писав Клінтон, – хорвати і боснійці отримали зброю, яка допомогла їм вижити» [5, p. 667].

Наприкінці листопаду – на початку грудня 1995 р., вже після підписання Дейтонських угод по Боснії, президент зустрічався з американськими військовими, розквартированими у Німеччині. Він згадував, що у ході короткої зустрічі з Г. Колям подякував його за «рішення послати до Боснії чотири тисячі німецьких солдатів» [5, p. 668].

Г. Коля був задоволений перемогою Б. Клінтона на президентських виборах у листопаді 1996 р. та тим, що йому вдалось розвинути та розширити політичний союз з Америкою. Можна сказати, що німецький канцлер був надійним «атлантистом» і добрим «європейцем». Він відчував підтримку американського президента у реалізації його другої довгострокової цілі: створення європейської федеративної держави. У щоденнику Г. Коля не без задоволення писав, що його канцлерство прийшло на історичний момент, «який дав йому можливість підготувати й сформулювати політичні рішення для німецької, європейської та світової політики» [9, s. 12].

Влітку 1994 р., після зустрічі «великої сімки» у Неаполі, Клінтон відвідав Німеччину. У Берліні він закликав Г. Коля і німців «очолити процес об'єднання Європи». «Я сказав їм по-німецьки, – згадував президент, – якщо вони це зроблять, Америка буде з вами сьогодні і завжди» [5, p. 609]. У березні 1998 р. канцлер зробив остаточний прорив до валютного союзу. За будь-яких обставин він хотів зробити процес об'єднання Європи незворотнім. 27 вересня 1998 р. Г. Коля писав у щоденнику, що для нього «у досягненні цієї мети рішення про введення євро мало вирішальне значення», тому що нова валюта давала можливість забезпечити мир і свободу для майбутнього Європи. «Ось чому я, – продовжував він, – зробив введення євро своїм доленосним питанням [9, s. 13–14]. Біограф канцлера Г.-П. Шварц потім писав: «Європейський союз в його сучасному виді, з його великими мож-

ливостями, але й з його чималими проблемами багато в чому є результатом роботи Г. Коля» [11, s. 938].

Прем'єр-міністр М. Тетчер, яка завжди скептично ставилась до європейської інтеграції і мала з канцлером непрості стосунки, вважала, що в межах Європейського Співтовариства Німеччина може перетворитись в економічну імперію [4, p. 249]. Потім вона звернула увагу на проблему, яка була, на її думку, безперечним доказом її занепокоєння: країни Східної Європи, стурбовані нестабільністю, що надходить із території колишнього СРСР, намагатимуться вступити в НАТО та Європейський союз. Але у них, вважала вона, немає «ілюзій щодо панування Німеччини у Європі. Це також є причиною занепокоєння, але навряд хто признається у цьому публічно» до того ж серед німців зростає незадоволення розширенням ЄС за рахунок східноєвропейців [12, p. 339–340].

Канцлеру доводилось заспокоювати європейців, що їхні побоювання щодо можливого устремління Німеччини до домінування у Європі не мають ніяких підстав. Його доказом було те, що він «виступив головним прихильником Маастрихтського договору 1992 року» [8, p. 47]. Зусилля канцлера, направлені на реорганізацію Східної Європи, здійснювались у тісній координації зі Сполученими Штатами. Президент Клінтон і канцлер Коль разом доклали чималих зусиль, щоб країни Центральної та Східної Європи інтегрувались у Європейський союз і Північноатлантичний альянс. Канцлер погоджував з американським президентом або ж з його помічником С. Телботом усі питання, які потім виносились на порядок денний у відносинах з Росією [11, s. 830].

Розширення НАТО – одне із важливих питань співробітництва США і ФРН. Варто зазначити, що ще у 1994 році Сполучені Штати були проти членства в альянсі східноєвропейських країн – колишніх учасників Організації Варшавського Договору (ОВД) [7, p. 824]. Про еволюцію підходів адміністрації Б. Клінтона щодо розширення військово-політичного блоку Г. Кіссінджер писав, що «хоча вона й підтвердила важливу роль НАТО, але зробила це у контексті цінностей, які навряд чи мають відношення до традиційних стратегічних цілей альянсу» [8, p. 45]. Іншими словами адміністрація взяла курс на розширення організації. На думку Г. Лільєгрена, головним поштовхом для зміни курсу стала «тогочасна занепокоєність адміністрації, що ЄС може перевершити НАТО як найважливіша організація в усіх сферах, можливо, зрештою, і в сфері політики безпеки» [1, s. 203]. А реальною причиною курсу на розширення було те, що друга адміністрація Клінтона у проведенні зовнішньої політики почала діяти більш жорстко і спиралась на військову

силу. У червні 1997 р. Г. Лільєгрена писав у аналітичній записці до МЗС своєї країни: «Невизначеність, яка панувала в перші роки і певною мірою відображала притаманну президентові Клінтону схильність до компромісів, тепер поступилася набагато активнішій політиці на чолі з державним секретарем Мадлен Олбрайт, що є її головним ініціатором» [1, s. 276].

В реалізації ідеї розширення позиція Німеччини була звісно проамериканською: вона не хотіла, щоб Європейський союз, в якому Франція була провідною країною, підминив собою роль Північноатлантичного альянсу у питаннях безпеки. Разом з тим, тепер у проведенні зовнішньої політики країни Г. Коль намагався діяти більш упевнено, ініціативно та переконливо [2, p. 338]. І діяв він таким чином, щоб не зіпсувати стратегічного партнерства з Росією [11, s. 831].

Колішній прем'єр-міністр М. Тетчер схилилась думки, що для німців розширення на схід привабливе не стільки бажанням допомогти східноєвропейським країнам, яке це роблять британці, а скільки метою задовольнити свої геополітичні інтереси [12, p. 339]. Вона вважала, що на заваді «відродженим амбіціям Німеччини» і викликів з боку країн колишнього Радянського Союзу може бути лише американська військова присутність у Європі – важливіша гарантія безпеки європейського континенту [12, p. 327–328].

Отже, підводив підсумок Г. Лільєгрена: «Поєднання поглядів американських, німецьких та східноєвропейських політиків посприяло постанові США залучити до НАТО нових членів» [1, s. 205]. Рішучою прихильницею та втілювачем в життя ідеї розширення була М. Олбрайт, держсекретар у 1997–2001 рр. Вона писала, що метою адміністрації Б. Клінтона у 1997 р. було просувати розширення НАТО на схід, зменшивши, наскільки це можливо, незадоволення росіян [2, p. 332].

У травні 1998 р. Б. Клінтон відвідав Німеччину, де розпочався передвиборчий марафон. Хоча погляди соціал-демократа Г. Шредера президенту були ближчі і відповідали концепції «третього шляху», яку він поділяв разом з Т. Блером, він все ж підтримував консерватора Г. Коля. «Він був моїм другом і другом Америки і вважався надійним партнером», – писав президент [5, p. 786]. А у квітні 1999 р. нагородив экс-канцлера «Медаллю свободи» [11, s. 865].

27 вересня 1998 р. у Німеччині відбулись вибори у бундестаг. Правлячий консервативний партійний блок ХДС/ХСС поступився соціал-демократам. Г. Коль писав у щоденнику: «Після шістнадцяти років на посаді канцлера сьогодні я повинен змиритись зі своєю першою важкою поразкою на виборах. ...Я очікував поразки» [9, s. 11]. А німецькі ЗМІ вже писали із зловтіхою про кінець «системи Коля» [9, s. 33].

Восени 1998 р., вже вкотре з 1991 року, загострилась ситуація у колишній Югославії. М. Олбрайт писала, що у жовтні 1998 р. міністр закордонних справ в уряді Г. Коля К. Кінкель, маючи американську підтримку, „неодноразово тиснув на главу зовнішньополітичного відомства Росії Іванова» з метою переконати його підтримати резолюцію ради Безпеки ООН, яка дозволяла збройне втручання світової спільноти у розв'язання косовської проблеми [2, р. 495–496].

Висновки. Розглянуто окреслене коло питань у відносинах США та Німеччини – трансатлантичних партнерів – у період діяльності президентів Дж. Буша, Б. Клінтона і канцлера Г. Коля. Ці майже десять років були сповнені драматичними подіями у Європі та за її межами. Сполучені Штати і Німеччина продемонстрували партнерство, яке активно і разом з тим суперечливо впливало на їхнє розв'язання і на ситуацію на континенті в цілому. „Партнери у лідерстві» зіграли ключову роль у перетвореннях у Європі та у пост-комуністичній трансформації країн Східної Європи, яка багато в чому залежала від фінансово-економічної підтримки двох країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лільєгрєн Г. Від Таллінна до Туреччини. Мемуари шведа і дипломата / пер. з англ. А. Таращук. Київ: Темпора, 2010. 352 с.
2. Albright M. *Madam Secretary*. New York: Miramax Books, 2003. xvi, 720 p. URL: <https://archive.org/details/madamsecretary0000unse> (Дата звернення: 8.08.2023)
3. Brandt W. *My Life in Politics*. New York: Viking Penguin, 1992. xxvi, 498 p. URL: <https://archive.org/details/mylifeinpolitics00bran/page/497/mode/2up?view=theater> (Дата звернення: 9.08.2023)
4. Bush G. & Scowcroft B. *A World transformed*. New York: Alfred A. Knopf, 1998. xiv, 587 p. URL: <https://archive.org/details/worldtransformed0000bush> (Дата звернення: 8.08.2023)
5. Clinton B. *My Life*. New York: Alfred A. Knopf, 2004. 957, xlii p. URL: <https://archive.org/details/mylife-cl00clin> (Дата звернення: 8.08.2023)
6. Heumann H.-D. Hans-Dietrich Genscher: *Die Biographie*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2012. 346 s.
7. Kissinger H. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994. 912 p. URL: <https://archive.org/details/diplomacy00kiss/page/n7/mode/2up> (Дата звернення: 6.08.2023)
8. Kissinger H. *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*. New York: Simon & Schuster, 2001. 318 p. URL: <https://archive.org/details/doesamericaneedf0000kiss/page/n9/mode/2up> (Дата звернення: 9.08.2023)

9. Kohl H. *Mein Tagebuch*. 1998–2000. München: Droemer, 2000. 352 s.

10. Reagan R. *An American Life*. New York: Simon & Schuster, Pocket Books, 1990. 748 p. URL: <https://archive.org/details/americanlife0000reag/page/n5/mode/2up?view=theater> (Дата звернення: 8.08.2023)

11. Schwarz H.-P. Helmut Kohl. *Eine politische biographie*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2012. 1052 s.

12. Thatcher M. *Statecraft. Strategies for a Changing World*. London: HarperCollins Publishers, 2002. xxv, 486 p. URL: <https://archive.org/details/statecraft00marg> (Дата звернення: 8.08.2023)

REFERENCES:

1. Liljehgren, Gh. (2010). *Vid Tallinna do Turechchyny. Memuary shveda i dyplomata / per. z anghl. A. Tarashhuk. [From Tallinn to Turkey – as a Swede and Diplomat]* Kyjiv: Tempora, 352 s.
2. Albright, M. (2003). *Madam Secretary*. New York: Miramax Books, xvi, 720 p. URL: <https://archive.org/details/madamsecretary0000unse> (Дата звернення: 8.08.2023)
3. Brandt, W. (1992). *My Life in Politics*. New York: Viking Penguin, xxvi, 498 p. URL: <https://archive.org/details/mylifeinpolitics00bran/page/497/mode/2up?view=theater> (Дата звернення: 9.08.2023)
4. Bush, G. & Scowcroft, B. (1998). *A World transformed*. New York: Alfred A. Knopf, xiv, 587 p. URL: <https://archive.org/details/worldtransformed0000bush> (Дата звернення: 8.08.2023)
5. Clinton, B. (2004). *My Life*. New York: Alfred A. Knopf, 957, xlii p. URL: <https://archive.org/details/mylifecl00clin> (Дата звернення: 8.08.2023)
6. Heumann, H.-D. (2012). *Hans-Dietrich Genscher: Die Biographie*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 346 s.
7. Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 912 p. URL: <https://archive.org/details/diplomacy00kiss/page/n7/mode/2up> (Дата звернення: 6.08.2023)
8. Kissinger, H. (2001). *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*. New York: Simon & Schuster, 318 p. URL: <https://archive.org/details/doesamericaneedf0000kiss/page/n9/mode/2up> (Дата звернення: 9.08.2023)
9. Kohl, H. (2000). *Mein Tagebuch*. 1998–2000. München: Droemer, 352 s.
10. Reagan, R. (1990). *An American Life*. New York: Simon & Schuster, Pocket Books, 748 p. URL: <https://archive.org/details/americanlife0000reag/page/n5/mode/2up?view=theater> (Дата звернення: 8.08.2023)
11. Schwarz, H.-P. (2012). *Helmut Kohl. Eine politische biographie*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 1052 s.
12. Thatcher, M. (2002). *Statecraft. Strategies for a Changing World*. London: HarperCollins Publishers, xxv, 486 p. URL: <https://archive.org/details/statecraft00marg> (Дата звернення: 8.08.2023)

The American-German Relations (1990–1998)

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations
I. I. Mechnikov Odesa National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1524-9915

The American-German relations in the end of the XX century are analyzed, as well as their common activity in the international problems solution in both European countries and beyond. The research of the English-American alliance activity in the current international relations is the purpose of this work. The following task was set by the author: to analyze the American-German relations and their effect on the current international relations through the prism of the international relations crisis phenomena overcoming. The research was based on the works of memoirs and certain monographic literature as the main source of information. The comparative historic and system research methods were applied as they promote the impartial interpretation of the scientific development object. The bilateral relations of the period of the presidents G. Bush, B. Clinton and Chancellor G. Kohl were rather eventful. G. Bush played one of the leading roles in German reunion, and his country remained the European security guarantee. The European countries had certain concern as to the events which had happened in Germany and in the Eastern Europe. The United Germany being supported by the USA acted as a locomotive of the European integration process. Chancellor Kohl made the greatest personal contribution to these changes, as the facts and the research sources witness. As the Transatlantic partners the USA and FRG developed the continent's stability by the NATO expansion, as this idea seemed to be a panacea in security achievement. The both countries cooperated in the regional conflicts regulation, (the Persian Gulf, former Yugoslavia). For the first time since World War II Germany got such an experience; and it had definite internal political results. Analyzing the bilateral relations we may see that they were profoundly and positively influenced by the leaders' personal relations.

Key words: American-German relations, German question, German reunion, "partners in the leadership», NATO expansion, European integration.

Гулай Василь Васильович
Максимець Віра Євгенівна

Парламентські вибори в Естонській Республіці 2023 року в контексті зміцнення нового геополітичного балансу сил та пріоритетів безпекового розвитку Балтійського регіону й Європи в цілому

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.13>

Гулай Василь Васильович
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної
інформації
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-7609-7967

Максимець Віра Євгенівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної
інформації
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-9003-7055

Авторами проаналізовано парламентські вибори, які із застосуванням технологій онлайн-голосування тривали в Естонії з 27 лютого по 5 березня 2023 р., виходячи із соціологічних опитувань та попередніх підрахунків паперових бюлетенів, що несли загрозу поразки урядової коаліції на чолі із лідеркою Партії реформ Каї Каллас та зростанням впливу популістських сил із риторикою, що збігається з російською пропагандою – Естонської консервативної народної партії (EKRE) та Центристської партії. Однак підсумки голосування та наступний початок коаліційних переговорів дозволяють обґрунтовано припускати про збереження зовнішньополітичного курсу Естонії, що серед іншого, не виключає використання такого інструменту обмеження впливу РФ в Балтійському регіоні як реалізацію Естонією та Фінляндією норм міжнародного морського права для прибережних держав щодо догляду російських кораблів на предмет виявлення підсанкційних товарів.

Таким чином, результати парламентських виборів в Естонії із продовженням внутрішньополітичного курсу уряду Каї Каллас дозволять говорити про збереження та розширення співробітництва з Україною у протистоянні російській широкомасштабній агресії та обмеження впливу «агентів кремля» в естонському політичному класі із його значною часткою й впливом т.зв російськомовних мешканців, особливо на сході країни. Естонія на парламентських виборах, як перед тим Чехія на виборах президентських, переконливо спростовують песимістичні геополітичні прогнози про «швидку втому Європи від України» та небезпеку реваншу прокремлівських популістських сил у країнах ЄС.

Ключові слова: Естонська Республіка, Балтійський регіон, парламентські вибори, геополітичний баланс сил.

Вступ. Початок широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року та наступне формування широкої проукраїнської міжнародної коаліції зумовили зміну геополітичного балансу сил та траєкторії безпекового розвитку Балтійського регіону й Європейського континенту в цілому.

Попри відносно невеликі розміри території й оборонний потенціал помітну роль у дипломатичній, військово-технічній та гуманітарній допомозі нашій державі вже другий рік надає Естонська Республіка. Естонія стала першою країною, яка дії росії в Україні визнала геноцидом. Саме ця держава виділила найбільше коштів на допомогу Україні у співвідношенні до власного ВВП – 1,13%. При власному населенні менше 1,5 млн. осіб на сьогодні в Естонії прийняла понад 65 тис. українських вимушених переселенців.

Попередні тридцять років новітнього досвіду розбудови української державності Естонія залишалася поза належною увагою, поступаючись іншим більшим державам, що значно перевищують її територія, бо як відомо становить 45,227 тис. км², що складає всього 7,5% території України в міжнародно визначених кор-

донах. Населення цієї країни за даними на 1 січня 2017 року становило 1 млн. 317 тис. осіб [12, с. 50].

Що ж до етнічної структури населення (на 01 січня 2016 р.), естонці становили 68,82%, росіяни – 25%, українці – 1,75%), білоруси (0,9%). В Естонії на той час проживало 23,2 тис. українців. Проте все змінилося 24 лютого 2022 року. З кінця лютого до середини грудня минулого року до Естонії в'їхали 119 762 українські вимушені мігранти, із яких 65 060 залишилися в країні [12, с. 50].

Мета та завдання. Головною метою статті є аналіз парламентських виборів в Естонській Республіці 2023 року в контексті формування нової геополітичної конфігурації. Провідні завдання: визначення впливу результатів парламентських виборів в Естонії у питаннях стримування росії та протидії її агресії в Україні, з'ясування підтримки Естонії у створенні єдиної проукраїнської платформи на дипломатичному, оборонному, фінансовому полях.

Методи дослідження. Під час дослідження використані, у першу чергу, загальнонаукові методи. Авторами застосовується комплекс політологічних (порівняльний, структурно-функціо-

нальний, системного аналізу, нормативний), історичних (проблемно-історичний, хронологічний, ретроспективний, синхроністичний) та загальнонаукових (аналітичний і синтетичний, індуктивний і дедуктивний) методів.

Результати. На кінець серпня минулого року Естонія зайняла друге місце в рейтингу друзів України від міжнародного видання Forbes, зокрема враховуючи те, що вона надала допомоги біженцям з України на 300 млн євро, що склало 1,13% ВВП; вислала 17 російських дипломатів і тд.

Зростання обсягів та військово-технічної допомоги Естонії Україні навіть в умовах виборчої кампанії, де опоненти чинного уряду Кая Каллас активно спекулювали на цій проблематиці. Так, в середині січня 2023 р. естонський уряд у четвер вирішив надати Україні військову допомогу на суму 113 мільйонів євро, що є найбільшим пакетом допомоги, наданим країною [6].

Отже, військова допомога Україні зростає до 370 млн євро, зазначила прес-служба уряду. Цього разу пакет військової допомоги складається з гаубиць, протитанкової зброї, боєприпасів, засобів забезпечення артилерійських підрозділів і гранатометів. Естонія надає десятки 155-мм і 122-мм гаубиць, боєприпасів, автомобілів підтримки для артилерійських підрозділів, понад сотню протитанкових гранатометів Carl-Gustav і понад тисячу одиниць боєприпасів до них. В уряді зазначили, що військова допомога Києву не знижує обороноздатності Естонії, і надані Україні гармати найближчим часом замінять корейські самохідні артустановки K9. Крім того, безпеку забезпечує присутність союзників, зокрема нещодавно розміщені тут американські реактивні системи залпового вогню HIMARS [6].

Не зважати на те, скільки залишилось для власної оборони й віддати Україні – це крок естонського уряду, який значно звужує аргументи певних держав, якими вони пояснюють зволікання з військовою допомогою. Перемога над росією для Естонії це теж екзистенційне питання. Приборкати агресивного сусіда – надважлива ціль для країн Балтії [1].

Варто докладніше зупинитися власне на перебігу парламентської виборчої кампанії в Естонії та результатах підрахунку голосів. Парламентські вибори, які із застосуванням технологій онлайн-голосування тривали в Естонії з 27 лютого по 5 березня 2023 р., виходячи із соціологічних опитувань та попередніх підрахунків паперових бюлетенів несли загрозу поразки урядової коаліції на чолі із лідеркою Партії реформ Каї Каллас та зростанням впливу популістських сил із риторикою, що збігається з російською пропагандою – Естонської консервативної народної партії (EKRE) та Центристської партії.

Що ж до EKRE та центристів, то в них давня та зигзагоподібна історія (головна різниця

в тому, що Центристська партія була заснована у 1991 році, а EKRE з'явилася в результаті об'єднання двох політичних сил, одна з яких працювала з 1994 року, друга – з 2006-го). Але зараз найголовніше – їхній сучасний стан. Обидві партії сповідували на виборах популістську тактику – говорили те, що хотіли почути виборці, причому так, аби догодити як естонському, так і російському виборцю.

Раніше головним представником інтересів російськомовних громадян Естонії (значна кількість яких перебуває під інформаційним впливом кремля) вважалася Центристська партія. Але після того, як вона у 2019-му на два роки очолила правлячу коаліцію, сталося те, що мало статися. У той час, як глава партії та прем'єр Юрі Ратас проводив акцентовану проєвропейську, в тому числі проукраїнську політику, слова партійної «спікерки для росіян» Яни Тоом звучали для цього електорального сегменту все менш переконливо. По суті Центристська партія – це чудовий механізм для безпечної утилізації голосів невдоволеного проросійського електорату.

Втім, у ставленні до російської агресії позиція «центристів» була однозначною, і зовсім не такою, яку в інших країнах можна було би чекати від партій з «проросійським» іміджем: «Україна бореться за всю Європу та захищає наші цінності. У зв'язку з цим ми маємо зосередитись на наданні Україні підтримки в усіх можливих сферах; на ізолюванні росії та підвищенні ціни агресії», – заявив у березні минулого року глава центристів та одночасно спікер Рійгікогу Юрі Ратас [11].

Звичайно, що позицію партії визначає не лише її голова. Втім, щоб остаточно очиститися від симпатиків путіна, центристи виключили з партії політиків, відомих своїми проросійськими заявами.

Найбільш рейтинговий із них – Михайл Стальнухін, колишній голова міськради Нарви (найбільш російського міста Естонії) та борець із демонтажем радянських монументів, – вирішив балотуватися в парламент як самовисуванець. Понад те, він анонсував, що у разі перемоги розпочне створення «російської партії» Останні рейтинги перед виборами показували, що центристи вже впали на третю сходинку, пропустивши вперед правопопулістську партію EKRE. Опитування перед виборами дають EKRE і центристам підтримку на рівні 18,6% та 16,4% відповідно [11].

Почався відчутний відтік виборців. З різних причин в Естонії не відбулося формування міцної партійної сили, орієнтованої саме на російськомовного виборця (як у Латвії). З урахуванням цього EKRE, до того відома гучними антимосковськими заявами, стала робити популістський акцент на антиукраїнську риторіку – наприклад, стосовно українських заробітчан. І тут для них була подвійна користь: поповнити електоральний багаж за раху-

нок росіян, а також «відмитися» перед західними партнерами, які звинувачували їх у расизмі через антимігрантські заяви. («Ми ж не тільки проти мігрантів з Нігерії та Сирії. Подивіться – ми й проти «білих» українців!») [8].

Головні обличчя цієї партії: глава – Мартін Хельме; його батько, попередній очільник EKRE – Март Хельме, а також Генн Пиллуаас, який був спікером Рійгікогу у 2019–2021 рр. Останній – це, так би мовити, «Яна Тоом навпаки». Своїми патріотичними заявами проти російського імперства він має заспокоїти тих, хто побоюється, щоб EKRE не стала надто промосковською. EKRE дуже складно назвати прихильниками рф чи владіміра путіна. Це популісти, які позиціонують себе як консерватори. І які, серед іншого, постійно заявляють про небезпеку росії та про необхідність готуватися до можливого російського вторгнення. Більш того, довгий час EKRE мала репутацію відвертих русофобів, які пропонували обмежити права етнічних росіян. Втім, саме ця політична сила просуває тези, одночасно вигідні Кремлю [8].

По-перше, EKRE виступає проти прийняття українських біженців. Ця партія і до повномасштабного вторгнення рф заявляла про небезпеку від українців, які приїжджають до Естонії та забирають робочі місця, критикуючи надання Україні безвізу. А зараз вони заявляють, що Естонія більше не може приймати українців, а гроші, що спрямовані на їхню підтримку, доцільніше віддати естонцям, що постраждали від нинішнього зростання цін.

Друга небезпечна для України теза EKRE – про те, що, передаючи зброю Україні, Естонія стає беззахисною перед можливим вторгненням РФ. Ця теза особливо активізувалася в останні тижні, коли стало відомо, що Естонія передає Україні всі свої 155-міліметрові гаубиці, про що докладніше далі.

Гучна дискусія змусила військових відповісти на такі звинувачення – там переконують, що за минулий рік естонська армія суттєво посилилася, і тому передача гаубиць не стане критичною для обороноздатності країни. Тим більше, що незабаром Естонія отримає закуплені у США системи HIMARS. Втім, ці аргументи не заспокоюють EKRE – там продовжують заявляти, що Естонії варто зупинитися у наданні зброї Україні.

На цьому тлі газета Eesti Päevaleht оприлюднила сенсаційні результати свого розслідування. Журналісти стверджують, що структури, пов'язані із засновником приватної військової компанії «Вагнер» Євгенієм Пригожиним, розробили й частково втілили в життя план із втручання у політичне життя Естонії, в тому числі – підігруючи партії EKRE під час виборів 2019 року.

Ще невідомо, як цей скандал вплине на політичні розклади. Швидше за все, у новому парламенті буде створено спеціальну комісію з розслідування достовірності цих звинувачень. В контексті

українських дискусій про електронне голосування варто зазначити, що на цьогорічних парламентських виборах в Естонії вперше в історії онлайн проголосували понад 50% виборців, які взяли участь.

В Естонії виборці можуть віддати свій голос у три способи: традиційно на виборчій дільниці; поштою; а також дистанційно за процедурою електронного голосування [7]. Естонія відома високим рівнем цифровізації, в абсолютній більшості пересічних виборців є картридери, щоби зчитувати чипи з паспортів; цей метод використовують для надання електронних послуг, а тому цілком природно з'явилася ідея про «голосування через Інтернет».

Дистанційне голосування стартувало ще 27 лютого 2023 р. Цього року електронне голосування відбувалося за зміненою процедурою. Виборець, що віддав голос через Інтернет, має право передумати і у фінальний день голосування (а це була неділя 5 березня) прийти на виборчу дільницю і проголосувати паперовим бюлетенем. У цьому разі голос, відданий через інтернет, знімається. Відомо, що понад 1300 естонців, які проголосували через Інтернет, вирішили змінити (або підтвердити) свій голос та прийшли на дільницю також за паперовим бюлетенем [7].

Ще одна особливість е-голосування в Естонії – це тривалий підрахунок е-голосів. Е-голос кожного виборця, який не пішов на дільницю, зберігається у зашифрованому вигляді, і почати підрахунок цих голосів наперед технічно неможливо. Його запускають лише після закриття дільниць, і для цього треба, щоби члени ЦВК зібралися разом та об'єднали фрагменти ключа дешифрування (що робиться публічно). Лише тоді починається обчислювальний процес, який є доволі тривалим – навіть в Естонії, з її невеликою кількістю населення, дешифрування забрало добряче понад годину. А зважаючи на особливості голосування у 2023 році, коли треба було звірити списки виборців, все додатково затягнулося: чекати на електронні голоси довелося понад три години після закриття дільниць.

Із 615 тисяч виборців, які взяли участь у голосуванні, онлайн свої голоси віддали 313 тисяч – включно з президентом Естонії Аларом Карісом. Загальна явка склала 63,7%. Це перший випадок в історії країни, коли онлайн проголосували понад 50%. У Таллінні й Тарту кількість електронних бюлетенів майже удвічі перевищила кількість паперових [13]. До речі, на попередніх парламентських виборах, у 2019 році, інтернет-голосування використали близько 247 тисяч виборців, а на місцевих виборах 2021 року – понад 263 тисячі [4].

Існування онлайн-голосування та особливості процедури призвели до того, що майже до

останнього моменту підрахунку голосів лідувала правопопулістська ЕКРЕ, а після додавання електронних голосів картина радикально змінилася – на перемогу ліберальної Партії реформ чинної прем'єрки Каї Каллас.

Отже, 101 парламентське місце Рійгікогу розподілилося наступним чином: правляча Партія реформ – 31,2% голосів (37 мандатів), опозиційна консервативно-популістська партія ЕКРЕ – 16,1% (17 депутатських місць) [13], ще одна опозиційна сила – Центристська партія – 15,3% (16) [10], новий учасник парламентських перегонів – партія «Eesti 200» – 13,3% (14 місць), Соціал-демократична партія (9,3% – 9 місць) та Isamaa/Вітчизна (8,2% – 8 місць). Решта три партій, що взяли участь у виборах, не подолали п'ятивідсоткового бар'єру [13].

Серед іншого, за результатами цих виборів до Рійгікогу проходить 30 депутатів-жінок – більше ніж у будь-які попередні скликання. Найбільше депутаток – у складі Партії реформ, 13 із 37, які проходять у законодавчий орган, на другому місці – «Естонія 200», серед депутатів якої буде п'ять жінок [7].

Ці дані в цілому збіглися з прогнозами попередніх виборів, згідно з якими саме ці шість партій проходили до парламенту. Проте в підсумку ліберальні, проєвропейські партії набрали на 3% більше, ніж очіувалося, а популістські центристи та ЕКРЕ – на 3–5% менше. Що дуже відчутно вплинуло на розподіл місць в естонському парламенті та ландшафт на початку коаліційних переговорів [7].

Для початку про коаліційну більшість можна говорити, починаючи з 51 мандату. Хоча перемога Партії реформ Кая Каллас виглядає надто впевненою, але цього недостатньо до одноосібного формування уряду. Одночасно ліберальні політсили, дуже схожі за поглядами, Партія реформ і «Eesti 200», разом вже мають 51 мандат.

Зокрема, це впливає з того, що великою перемогою вибори стали для відносно нової політсили, лібералів Eesti 200, чия програма дуже близька до «реформістів» (до речі, лідерка партії Крістіна Каллас має таке ж прізвище, як і лідерка Партії реформ Кая Каллас). У 2019 році «Естонія 200» вперше брала участь у виборах, але тоді не змогла пройти до парламенту (отримала 4,4% за прохідного бар'єра у 5%), а цього разу здобула 13,3% голосів і отримує 14 мандатів [13].

Про свою готовність долучитися до них заяви соціал-демократи, що дозволяє сформувати відносно стабільну парламентську більшість у 60 мандатів, обмеживши до мінімуму вплив Естонської консервативної народної партії (ЕКРЕ) та Центристської партії. Власне естонські соціал-демократи – солідна європейська партія, яка, серед іншого, чітко та принципово протистоїть шовіністичній політиці Москви. Її глава – міністр внутрішніх справ у нинішньому складі уряду Лаурі Ляене-

метс. Також є у складі кілька колишніх міністрів закордонних справ. Отже, естонські есдеки – це надійний і прогнозований коаліційний партнер [7].

Отже, попри відносно невеликі розміри території та оборонний потенціал помітну роль у дипломатичній, військово-технічній та гуманітарній допомозі Україні вже другий рік надає Естонська Республіка. Естонія стала першою країною, яка дії Росії в Україні визнала геноцидом. Саме ця держава виділила найбільше коштів на допомогу Україні у співвідношенні до власного ВВП. При власному населенні менше 1,5 млн. осіб на сьогодні в Естонії прийняла понад 65 тис. українських вимушених переселенців.

Як зазначила прем'єр-міністр Кая Каллас, що естонці знають зі своєї болісної історії, що відбувається, коли зло перемагає, а велика країна поглинає маленькі. Якщо Україна впаде, свобода в інших частинах світу буде також під загрозою. Допомагаючи Україні захистити її незалежність, естонці захищають права всіх країн, включно з Естонією, на свободу та демократію. Тому неминуче необхідно продовжувати надавати військову допомогу Україні [6]. Вона додала, що українці дуже швидко навчилися пускати в дію надані системи озброєння. Прем'єр-міністр звернулася до інших країн із закликом «переглянути свої запаси», аби надсилати зброю Україні, оскільки війна росії проти України має ціну – ціну, яку вони платять в євро, а українці платять своїм життям.

Вже під час передвиборчої кампанії можна було обґрунтовано припускати про збереження зовнішньополітичного курсу Естонії, що серед іншого, не виключає використання такого інструменту обмеження впливу РФ в Балтійському регіоні як реалізацію Естонією спільно з Фінляндією на практиці норм міжнародного морського права для прибережних держав щодо догляду російських кораблів на предмет виявлення підсанкційних товарів.

Безпосередньо межуючи із агресивною росією Естонія не тільки всебічно допомагає Україні, але планує вдатися до нових інструментів впливу на кремлівський режим. Так, за словами Крісті Ленд, директор департаменту міжнародного права МЗС Естонії: «Переглянувши різні варіанти, які надає Конвенція з морського права прибережним державам, ми виявили, що в поточній ситуації безпеки та в ситуації, коли ми, як прибережна держава, хочемо мати більший контроль над Балтійським морем, встановлення прилеглої зони дозволило б Естонії здійснювати контроль за дотриманням своїх правових норм щодо митних і податкових питань, питань імміграції та санітарії, а також охорони археологічних об'єктів». Перевіряти, чи не везуть російські кораблі підсанкційні товари, або ж узагалі заборонити рух військових суден – усі ці права Естонія та Фінляндія мають як прибережні до протоки держави [1].

Висновки. Україна має системно відстежувати внутрішньополітичний ландшафт у державах Балтійського регіону, ураховуючи контекст тривалого гібридного впливу російської федерації в минулому та сьогодні. Таким чином, результати парламентських виборів в Естонії із продовженням внутрішньополітичного курсу уряду Каї Каллас дозволяють говорити про збереження та розширення співробітництва з Україною у протистоянні російській широкомасштабній агресії та обмеження впливу «агентів кремля» в естонському політичному класі із його значною часткою й впливом т.зв російськомовних мешканців, особливо на сході країни. Фокус уваги має бути приділено не лише утриманню сталого діалогу з провідними політичними колами Естонії (на рівні голови держави, уряду, парламентарів), а й представленню інтересів України в боротьбі з агресією РФ на рівні суспільства відповідних держав. Російські впливи відчутно формують суспільну думку, зокрема щодо неприпустимості «втручання» Естонії у російсько-українську війну, а також стосовно переключення відповідальності за конфлікт на НАТО і США. Естонія на парламентських виборах переконливо спростовує песимістичні геополітичні прогнози про «швидку втому Європи від України» та небезпеку реваншу прокремлівських популістських сил у країнах ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамович О. Велика підтримка від маленької країни: як Естонія допомагає Україні? *Подроблиці*. URL: <https://podrobnosti.ua/2466101-velika-pdtrimka-vd-malenko-krani-jak-estonija-dopomaga-ukran.html>
2. Богданьок О. В Естонії розповіли, скільки прихистили українських біженців. *Суспільне новини*. URL: <https://suspijne.media/347600-v-estonii-rozpozvili-skilki-prihistili-ukrainskih-bizenciv/>
3. Будрін А. В Естонії на парламентських виборах перемогла партія прем'єра, яка підтримує Україну. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/politics/v-estoniji-na-parlamentskih-viborah-peremogla-partiya-prem-yera-yaka-pidtrimuye-ukrajinu-12169131.html>
4. Вибори в Естонії: вперше в історії понад 50% виборців голосували онлайн. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/6/7157420/>
5. Гулай В. Велика перемога маленької Естонії: до результатів парламентських виборів в українському контексті. *Стожари. Сайт української діаспори*. URL: <https://svitua.org/2023/03/14/velyka-peremoga-malenkoyi-estoniyi-do-rezultativ-parlamentskyh-vyboriv-v-ukrayinskomu-konteksti/>
6. Естонський уряд у четвер вирішив надати Україні військову допомогу на суму 113 мільйонів євро, що є найбільшим пакетом допомоги, наданим країною. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3655229-estonia-nadae-ukraini-paket-vijskovoi-dopomogi-na-113-miljoniv.html>
7. Ємець М., Сидоренко С. Е-вибори проти популістів: як інтернет-голосування в Естонії закріпило під-

тримку України. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/03/6/7157412/>

8. Кудрін О. Новий парламент Естонії: переконлива перемога Партії реформ. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3679387-novij-parlament-estonii-perekonлива-peremoga-partii-reform.html>

9. Ланда В. Польща, Естонія, США та ще 17 країн, які найбільше допомагають під час війни. Рейтинг друзів України від Forbes. *Журнал Forbes Україна*. URL: <https://forbes.ua/inside/polshcha-estoniya-ssha-ta-shche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting-druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895>

10. Лисогор І. Партія чинної прем'єрки Естонії Каллас перемагає на виборах. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/world/2023/03/06/547957_partiya_chinnoi_premierki_estonii.html

11. Панченко Ю. Ризик зупинки допомоги Україні: наскільки небезпечні парламентські вибори в Естонії. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/28/7156974/>

12. Чорногор Я. О. Естонія. *Країни світу і Україна: енциклопедія*: в 5 т. Т. 1. Київ : Видавництво «Фенікс», 2017. С. 50.

13. Eesti Rahvusringhääling. Valimised 2023. URL: <https://www.err.ee/krk-valimised-2023>

REFERENCES:

1. Abramovych O. Velyka pidtrymka vid malenkoi krainy: yak Estoniia dopomahaie Ukraini? [Big support from a small country: how does Estonia help Ukraine?]. *Podrobytsi*. URL: <https://podrobnosti.ua/2466101-velika-pdtrimka-vd-malenko-krani-jak-estonija-dopomaga-ukran.html> [in Ukrainian].
2. Bohdanok O. V Estonii rozpozvili, skilky prykhystyly ukrainskykh bizhentsiv. [In Estonia, they told how many Ukrainian refugees they sheltered]. *Suspilne novyny*. URL: <https://suspijne.media/347600-v-estonii-rozpozvili-skilki-prihistili-ukrainskih-bizenciv/> [in Ukrainian].
3. Budrin A. V Estonii na parlamentskykh vyborakh peremohla partiia prem'iera, yaka pidtrymuie Ukrainu. [In Estonia, the Prime Minister's party, which supports Ukraine, won the parliamentary elections]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/politics/v-estoniji-na-parlamentskih-viborah-peremogla-partiya-prem-yera-yaka-pidtrimuye-ukrajinu-12169131.html> [in Ukrainian].
4. Vybery v Estonii: vpershe v istorii ponad 50% vybortsiv holosuvaly onlain. [Elections in Estonia: for the first time in history, more than 50% of voters voted online]. *Yevropeiska pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/6/7157420/> [in Ukrainian].
5. Hulai V. Velyka peremoha malenkoi Estonii: do rezultativ parlamentskykh vyboriv v ukrainskomu konteksti. [The great victory of little Estonia: to the results of the parliamentary elections in the Ukrainian context]. *Stozhary. Sait ukrainskoi diaspory*. URL: <https://svitua.org/2023/03/14/velyka-peremoga-malenkoyi-estoniyi-do-rezultativ-parlamentskyh-vyboriv-v-ukrayinskomu-konteksti/> [in Ukrainian].
6. Estonskyi uriad u chetver vyrishyv nadaty Ukraini viiskovu dopomohu na sumu 113 milioniv yevro, shcho ye naibilshym paketom dopomohy, nadanyim krainoiu. [The Estonian government on Thursday decided to pro-

vide military aid to Ukraine in the amount of 113 million euros, which is the largest aid package provided by the country]. *UKRINFORM*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3655229-estonia-nadae-ukraini-paket-vijskovoi-dopomogi-na-113-miljoniv.html> [in Ukrainian].

7. Yemets M., Sydorenko S. E-vybory proty populistiv: yak internet-holosuvannia v Estonii zakripylo pidtrymku Ukrainy. [E-elections against populists: how Internet voting in Estonia cemented support for Ukraine]. *Yevropeiska pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/03/6/7157412/> [in Ukrainian].

8. Kudrin O. Novyi parlament Estonii: perekonlyva peremoha Partii reform. [The new Parliament of Estonia: a convincing victory of the Reform Party]. *UKRINFORM*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3679387-novij-parlament-estonii-perekonliva-peremoga-partii-reform.html> [in Ukrainian].

9. Landa V. Polshcha, Estoniia, SShA ta shche 17 krain, yaki naibilshche dopomahaiut pid chas viiny. Reitynh друзiv Ukrainy vid Forbes. [Poland, Estonia, the USA and 17 other countries that help the most during the

war. Rating of friends of Ukraine from Forbes]. *Zhurnal Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/inside/polshcha-estoniya-ssha-ta-shche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting-druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895> [in Ukrainian].

10. Lysohor I. Partii chynnoi prem'ierky Estonii Kallas peremahaie na vyborakh. [The party of the current Prime Minister of Estonia, Kallas, wins the elections]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/world/2023/03/06/547957_partiya_chynnoi_premierki_estonii.html [in Ukrainian].

11. Panchenko Yu. Ryzyk zupynky dopomohy Ukraini: naskilky nebezpechni parlamentski vybory v Estonii. [The risk of stopping aid to Ukraine: how dangerous are parliamentary elections in Estonia]. *Yevropeiska pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/28/7156974/> [in Ukrainian].

12. Chornohor Ya. O. Estoniia. *Krainy svitu i Ukraina: entsyklopediia*: v 5 t. T 1. Kyiv : Vydavnytstvo «Feniks», 2017. S. 50. [in Ukrainian].

13. Eesti Rahvusringhääling. Valimised 2023. URL: <https://www.err.ee/krk-valimised-2023>

Parliamentary elections in the Republic of Estonia in 2023 in the context of strengthening the new geopolitical balance of forces and priorities for the security development of the Baltic region and Europe

Hulai Vasyly Vasylovych

Doctor of Political Science, Professor,
Head at the Department of International
Information
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7609-7967

Maksymets Vira Yevhenivna

Ph.D. in Politology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Information
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9003-7055

The authors analyzed the parliamentary elections that took place in Estonia from February 27 to March 5, 2023, using online voting technologies, based on sociological surveys and preliminary calculations of paper ballots, which threatened the defeat of the government coalition led by the leader of the Reform Party Kai Kallas and the growing influence of populist forces with rhetoric that coincides with Russian propaganda – the Estonian Conservative People's Party (EKRE) and the Center Party.

However, the results of the vote and the subsequent start of coalition negotiations allow us to reasonably assume that Estonia will maintain its foreign policy course, which, among other things, does not exclude the use of such a tool to limit the influence of the Russian Federation in the Baltic region as the implementation by Estonia and Finland of the norms of international maritime law for coastal states regarding the maintenance of Russian ships in detection of sanctioned goods.

Thus, the results of the parliamentary elections in Estonia with the continuation of the internal political course of the Kai Kallas government will allow us to talk about maintaining and expanding cooperation with Ukraine in the face of Russian large-scale aggression and limiting the influence of «Kremlin agents» in the Estonian political class with its significant share and influence of the so-called Russian-speaking residents, especially in the east of the country. Estonia in the parliamentary elections, like the Czech Republic in the presidential elections before that, convincingly refute the pessimistic geopolitical forecasts about the «quick fatigue of Europe from Ukraine» and the danger of revenge by pro-Kremlin populist forces in the EU countries.

Key words: Republic of Estonia, Baltic region, parliamentary elections, geopolitical balance of power.

Цебенко Олег Олександрович
Сенкальська Марта Андріївна

Роль НАТО у забезпеченні миру та безпеки в регіоні Східного Партнерства

УДК 327.51(1-11)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.14>

Цебенко Олег Олександрович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-0024-0405

Сенкальська Марта Андріївна
магістр освітньої програми «Міжнародні
відносини»
кафедри політології та міжнародних
відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0009-0009-4701-6118

Стаття присвячена розгляду ролі Організації Північноатлантичного договору (НАТО) у забезпеченні миру та безпеки в регіоні Східного партнерства (СХП). Регіон Східного партнерства залишається центром геополітичної напруженості між РФ та країнами НАТО. Війна, що триває в Україні, заморожені конфлікти в країнах регіону, загострення напруженості у відносинах між країнами ЄС, США та Росією підкреслюють вразливість регіону до викликів міжнародній безпеці. Актуалізують тему і євроатлантичні потуги України, Грузії та Молдови. У роботі проаналізовано ключові аспекти ролі НАТО в контексті забезпечення миру та безпеки в регіоні Східного партнерства. Здійснено аналіз сучасних викликів для безпеки в цьому регіоні. Одним із основних викликів є зростання російської агресії в регіоні. Росія є головною загрозою безпеці для країн-партнерів НАТО у Східній Європі. Вона здійснює військову агресію проти України, а також веде гібридну війну проти інших країн-партнерів Альянсу, розмістила ядерну зброю в Білорусі. Іншим викликом є зростання небезпеки від гібридних війн та кіберзагроз в регіоні. Країни регіону СХП все частіше стикаються з такими загрозами, як дезінформація, пропаганда, кібератаки тощо. НАТО прагне впоратися із цими викликами шляхом подальшого зміцнення своїх зв'язків із країнами-партнерами та надання їм більшої підтримки у сфері безпеки. Досліджені ключові безпекові інтереси НАТО у регіоні. Вивчені ключові механізми Альянсу щодо забезпечення безпеки в цьому регіоні. Розглянуті потенційні сценарії можливого посилення ролі НАТО у зміцненні безпеки в регіоні. Подані рекомендації щодо посилення залученості НАТО до забезпечення миру стабільності в країнах Східного партнерства.

Ключові слова: НАТО, ЄС, Східне партнерство, регіональна стабільність, стратегічне партнерство, міжнародна безпека, гібридні загрози, російсько-українська війна, заморожені конфлікти.

Вступ. На сьогоднішній день регіон Східного партнерства є одним із найбільш конфліктогенних у світі та несе значну загрозу для європейської та міжнародної систем безпеки. Повномасштабна війна в Україні, заморожені конфлікти в країнах регіону, створення союзної держави між РФ та Білоруссю, розміщення ядерної зброї в Білорусі, гібридні атаки на кордоні країн НАТО, порушення повітряного простору країн-членів Альянсу роблять цей регіон особливо важливим для безпекової політики Альянсу. НАТО виступає однією з найвпливовіших міжнародних організацій, що забезпечує мир та безпеку у світі. Також організація виступає головним гарантом колективної безпеки в Європі, тому забезпечення миру та безпеки в регіоні Східного партнерства є особливо актуальним для Альянсу. Важливим є розгляд даної тематики в контексті посилення ролі НАТО у вирішенні російсько-української війни.

Мета та завдання полягає у визначенні ролі та впливу Альянсу на забезпечення миру та безпеки в країнах регіону Східного партнерства, аналізі ключових викликів для НАТО та його механізмів забезпечення миру в регіоні.

Методи дослідження. З метою досягнення мети дослідження було застосовано низку наукових методів, серед яких загальнонаукові, емпіричні та логічні. Зокрема за допомогою порівняльного методу ми виявили відмінності та спільні аспекти

взаємодії НАТО з різними країнами Східного партнерства. Системний метод допоміг нам комплексно проаналізувати безпекову політику НАТО щодо регіону Східного партнерства. Використання інституційного методу допомогло нам виявити основні механізми впливу Альянсу на забезпечення безпеки в регіоні. Прогностичний метод використаний для з'ясування перспектив залучення НАТО до забезпечення безпеки у регіонах Східного партнерства та розгляду потенційних сценарії. Методи аналізу та узагальнення допомогли комплексно вивчити проблематику безпеки в регіоні та зробити відповідні висновки та рекомендації.

Результати. Регіон Східного партнерства є одним із пріоритетних для політики НАТО. Альянс зацікавлений у створенні в регіоні безпечного та стабільного середовища, яке сприятиме розвитку демократичних інститутів і добросусідських відносин з країнами, що знаходяться на східному фланзі НАТО. Посилення присутності Альянсу в регіоні є необхідним чинником гарантій безпеки для деяких країн регіону, стабільності ЄС та країн членів НАТО.

Концептуальні засади безпекової політики НАТО щодо регіону Східного партнерства базуються на таких програмах та форматах взаємодії: 1) Нова Стратегічна концепція НАТО – 2022; 2) Програма НАТО «Партнерство заради миру»; 3) Цільові фонди НАТО для окремих країн; 4) Ініці-

атива взаємодії партнерства; 5) Річна національна програма для країни-партнера НАТО; 6) Платформа оперативної сумісності; 7) Ініціатива з розбудови потенціалу в галузі оборони та безпеки; 8) Формат RAMSTEIN для України; 9) Статус аспіранта НАТО; 10) Двосторонні та багатосторонні зустрічі між представниками НАТО та країнами-членами НАТО; 11) Спільні навчання [2; 8; 9; 11; 12; 19; 23; 26; 29; 33].

Стратегічні інтереси НАТО в регіоні Східного партнерства зосереджені насамперед навколо сприяння стабільності, безпеки та співпраці у Східній Європі. Хоча Східне партнерство є ініціативою під керівництвом ЄС, проте НАТО, до складу якого входить значна частина європейських країн, зацікавлене у безпечному розвитку цього регіону. НАТО розглядає стабільність регіону Східного партнерства як ключову для системи європейської безпеки. Серед стратегічних інтересів Альянсу в цьому регіоні варто виділити наступні: 1) Посилення безпеки та стабільності в регіоні; 2) Протидія викликам та загрозам РФ; 3) Врегулювання заморожених конфліктів у регіоні; 4) Припинення повномасштабної війни в Україні; 5) Надання підтримки та зброї Україні у протистоянні з Росією; 6) Сприяння євроатлантичній інтеграції деяких держав (Україна, Молдова, Грузія); 7) Демократизації та розвиток країн регіону; 8) Забезпечення безпеки кордонів країн НАТО, що межують з країнами регіону; 9) Протидія ядерним погрозам РФ країнам НАТО та Україні; 10) Геополітична присутність в Чорноморському регіоні [5; 8; 12; 18; 29].

Взаємодію НАТО з країнами Східного партнерства можемо умовно розділити на три напрями: «НАТО-Україна та Молдова», «НАТО-країни Південного Кавказу» та «НАТО-Білорусь». Три країни регіону – Україна, Грузія та Молдова мають наміри приєднатись до НАТО. Щодо взаємодії Альянсу з Білорусією, то тут, станом на зараз відсутні будь які формати конструктивної взаємодії. Попри те, що з початком незалежності Білорусі НАТО намагалось вибудувати певний діалог, вона все ж зараз знаходиться під повним впливом Росії. З території цієї держави здійснювались гібридні провокації на кордоні з Польщею, яка є членом Альянсу, також потенційно розміщена російська ядерна зброя, що є загрозою країнам об'єднання. З територію Білорусі відбулось вторгнення на територію України (країни партнера НАТО). Білорусь виступає проти розширення НАТО на Схід та розглядається представниками Альянсу як загроза для його функціонування [1; 4; 24].

Щодо інших країн Східного партнерства, то країни Південного Кавказу, Молдова та Україна є учасниками програми НАТО «Партнерство заради миру». Особливий інтерес до Грузії випливає з її географічного розташування, оскільки вона знаходиться в Чорноморському регіоні, який є важливим для інтересів НАТО. Грузія проявляє певні

євроатлантичні інтереси. Грузія взаємодіє з Альянсом у форматі «Партнерство заради миру». Хоча, варто зазначити що Альянс фактично не допомагав під час російсько-грузинської війни 2008 року, та не бере активної участі по вирішенні абхазської та осетинської проблем. Однак НАТО готове до потенційного прийняття Грузії до свого складу. З 2018 розпочато діалог НАТО-Грузія щодо інтеграції та взаємодії з питань безпеки. Повномасштабна війна в Україні посилила інтерес Альянсу до Грузії, і з 2022 року цій державі почалось приділяти більше уваги у сфері кібербезпеки, морської безпеки. Відносини НАТО-Азербайджан, попри більш ніж тридцятилітню взаємодію, залишаються малоактивними. НАТО відмежувалось від питання Нагірного Карабаху, та обмежилось лише закликом до мирного врегулювання конфлікту. Основним форматом співпраці Азербайджан – НАТО є програма «Партнерство заради миру». Найбільший вплив на цю країну має Туреччина, яка є країною-членом Альянсу та здійснює підтримку, військову технічну, фінансову Азербайджану. Їх війська брали участь у спільній миротворчій місії НАТО в Афганістані та Косово. Попри низьку інтенсивність співпраці Альянсу та Азербайджану, все ж організація докладає зусиль для просування демократії, обміном досвідом, надає допомогу у розвитку військової освіти [14; 17; 28; 30].

Ще однією державою Південного Кавказу є Вірменія, яка також має угоду з НАТО «Партнерство заради миру». Взаємодія з Альянсом триває більше тридцяти років, створений та функціонує Центр інформації НАТО в м. Єреван, Вірменські миротворчі війська брали участь у миротворчій місії в Косово. Попри це, Вірменія більше інтегрована до Росії, є членом безпекового союзу ОДКБ із Росією. Відносини з НАТО децю нівельовані підтримкою Туреччини Азербайджану в питанні Нагірно-Карабахського конфлікту. Однак, наявні певні формати взаємодії між Альянсом та Вірменією, зокрема у сфері демократизації, обміном досвідом, кібербезпеки. Події 2022–2023 рр. децю змінили погляди вірмен та деяких політиків та політичні партії на євроатлантичну інтеграцію. Вони висувують вимогу щодо вступу до НАТО або отримання статусу важливого неповноправного союзника НАТО [14; 17; 24; 27; 28; 31].

Інша держава регіону – Республіка Молдова, яка має значні євроатлантичні інтереси. Взаємодія з НАТО започаткована у форматі програми «Партнерство заради миру» з 1994 року. В подальшому між ними були підписані індивідуальні договори щодо партнерства. Молдова продовжує реалізувати реформи, включаючи ті, що впливають зі зобов'язань у рамках співпраці з НАТО. Ця держава намагається максимально інтегрувати свою військову сферу до стандартів НАТО. Основними сферами взаємодії НАТО-Молдова є безпека,

освіта, наука, розвиток демократії, кіберзахист, екологічна безпека, боротьба з тероризмом, енергетична безпека [2; 13; 24].

Україна активно співпрацює з НАТО на політичному та військовому рівнях, демонструючи свою готовність до відповідності стандартам та цілям Альянсу. Країна розвиває партнерські відносини з НАТО, включаючи участь у Програмі партнерство заради миру. Ця програма сприяє зміцненню військово-технічної та стратегічної сумісності. Україна брала активну участь у миротворчих місіях Альянсу. Країна НАТО надавали підтримку нашій державі з моменту війни на Донбасі та анексії Криму у 2014 році. В подальшому формат співпраці перейшов до «країни-партнера» та «країни-аспіранта», що дало можливість поглибити інтеграцію до об'єднання. Загалом, Україна активно співпрацює з НАТО на політичному та військовому рівнях. Ряд реформ в українському оборонному секторі спрямовані на відповідність стандартам НАТО та покращення здатностей військових сил. НАТО та Україна спільно реагують на загрози, такі як тероризм, кібератаки та гібридна війна. Особливо важливою є взаємодія Альянсу та України щодо протидії агресії РФ в умовах повномасштабної війни. Взаємодія з Україною значно посилилась у напрямі надання військової та гуманітарної допомоги, подоланню наслідків ракетних ударів. Війна в Україні посилює діалог щодо членства в НАТО у пришивдшеному варіанті та надання їй безпекових гарантій. Підтримка країн-членів НАТО військовою допомогою є ключовою для української обороноздатності, а сам Альянс розглядається як єдино можливим варіантом нашої системи безпеки у майбутньому. Ключовим форматом співпраці між НАТО і Україною в умовах війни є зустрічі «Remstein», де приймаються пакети військової допомоги Україні [19; 22; 24; 33].

В сучасних геополітичних умовах НАТО має безліч викликів та загроз при реалізації своєї глобальної безпекової політики. Для всебічного ана-

лізу проблематики у таблиці 1 систематизовано внутрішні та зовнішні загрози, що перешкоджають реалізації безпекової політики НАТО в регіоні.

Аналіз Таблиці 1 дає змогу зробити висновки, що російська агресія є найбільш серйозною загрозою для НАТО та його партнерів в регіоні Східного партнерства. Росія продовжує нарощувати свій військовий потенціал у прикордонних районах з країнами Східної Європи та Балтії, що створює загрозу для їхньої незалежності та територіальної цілісності. Кібератаки є ще однією серйозною загрозою для НАТО та його партнерів у регіоні. Енергетична залежність від Росії та енергетична криза, спричинена ракетними атаками по Україні стала значим викликом для європейських країн-членів НАТО. Однією із найвагоміших проблем є погроза силою та шантаж ядерною зброєю Росією країнам НАТО. Позаяк, існує і багато внутрішніх викликів в середині країн Східного партнерства та самого НАТО. Серед них варто виділити відсутність чіткої позиції усіх членів НАТО про безпекових викликах в регіоні, слабкість політики Альянсу в регіоні Південного Кавказу, авторитарність низки країн регіону.

Регіон Східного партнерства має важливе геополітичне та безпекове значення для НАТО. З огляду на нові виклики безпеці, НАТО має низку можливостей для посилення безпеки та зміцнення зв'язків із країнами Східного партнерства, що включає широкий спектр сфер безпеки. Для ефективного посилення безпекової політики НАТО в регіоні Східного партнерства варто врахувати наступні рекомендації [3; 5; 6; 7; 8; 9; 15; 16; 18; 19; 23; 25; 32]:

1. Посилити роль НАТО у регіоні з метою євроатлантичної інтеграції країн Східного партнерства (України, Молдови, Грузії);
2. Стимулювання посилення реформ щодо впровадження стандартів НАТО в країнах партнерах Альянсу;
3. Постійний діалог між вищим керівництвом НАТО та країнами-партнерами в регіоні;

Таблиця 1

Зовнішні та внутрішні загрози для НАТО в регіоні СХП [3; 4; 5; 7; 9; 10; 23; 25; 29]

№	Зовнішні загрози	Внутрішні загрози
1	Агресія РФ проти України	Небажання деяких країн регіону інтегруватись до НАТО
2	Кібератаки РФ на країни регіону та країни-члени НАТО	Авторитарні режими правління в низці країн регіону
3	Тероризм	Слабкий рівень демократизації, політичного та економічного розвитку країн СХП
4	Заморожені конфлікти в регіоні	Внутрішні розбіжності та відсутність єдності політичних сил щодо євроатлантичної інтеграції
5	Енергетична залежність від РФ	Нерішучість деяких членів НАТО у протистоянні з РФ
6	Погрози ядерною зброєю Росією	Недостатня кількість військового обладнання
7	Геополітичне протистояння НАТО та РФ	Внутрішні соціальні та етнічні напруження
8	Енергетична криза в регіоні СХП	Слабкість політики НАТО щодо країн Південного Кавказу
9	Гібридні виклики на кордоні з країнами НАТО	
10	Погроза РФ силою країнам НАТО	

4. Розробка спільних планів врегулювання заморожених конфліктів;

5. Надання фінансової, технологічної допомоги країнам-партнерам НАТО в регіоні з метою посилення їхньої обороноздатності;

6. Доцільним буде створення спільного центру передового досвіду НАТО та країн Східного партнерства щодо протидії гібридним війнам, з метою обміну найкращими практиками та розробками спільних заходів;

7. Посилення безпекових заходів країн-членів НАТО на кордоні з Росією та Білорусією;

8. Посилення діалогу з Азербайджаном та Вірменією з метою формування їхньої проєвроатлантичної позиції;

9. Посилення співпраці НАТО-країни СХП у сфері кібербезпеки;

10. Посилити взаємодію з ЄС та її безпековими ініціативами щодо формування спільних оборонних ініціатив з Україною, Грузією та Молдовою;

11. Посилити допомогу країнам СХП щодо протидії загрозам в інформаційній сфері;

12. Важливим є реакція НАТО на ядерні загрози від РФ. Варто посилити заходи ППО на кордонах з Росією та Білорусією, а також підтримати такими засобами країни-партнери Альянсу;

13. Важливим є реакція НАТО на енергетичну кризу в регіоні СХП. Альянсу необхідно підтримати розвиток зеленої енергетики, посилити захист енергетики країн регіону від кібератак та ракетних обстрілів, надати технології щодо розвитку альтернативних джерел енергії цим країнам;

14. Посилення демократизації, впровадження реформ у взаємодії з ЄС стане запорукою майбут-

ньої стабілізації регіону, виходу цих держав з під впливу РФ, інтеграції їх у ЄС та НАТО;

15. НАТО слід посилити свою «м'яку» силу в країнах регіону, зокрема через проведення інформаційних кампаній, взаємодію із молоддю, фінансування освітніх проєктів про НАТО, посилення гуманітарної підтримки, екологічної дипломатії, надання технологічної допомоги, формування діалогу з громадянським суспільством в регіоні;

16. Значним викликом для безпеки НАТО є регіон Чорного моря. Альянсу варто посилити присутність своїх військово-морських сил з метою створення балансу сил в цьому регіоні;

17. Важливим і першочерговим є посилення допомоги НАТО Україні у протидії агресії РФ як одному із ключових викликів безпеці Альянсу та ЄС, надання країнами-членами озброєння з метою подолання ворога.

Потенційні сценарії зміцнення партнерства НАТО з країнами Східного партнерства можуть бути досить різними, оскільки існує дуже велика кількість факторів, що впливають на формування та втілення у життя цих самих факторів. Нижче ми пропонуємо розглянути низку ймовірних варіантів розвитку залучення НАТО до миру та безпеки в регіоні Східного партнерства (таблиця 2).

На основі вище проаналізованих сценаріїв можна зробити висновки, що у короткостроковій перспективі в регіоні Східного партнерства залишиться геополітичне протистояння між НАТО та РФ. Потенційним у середньостроковій перспективі є вступ Молдови, України та Грузії до Альянсу. Реалізація певних сценаріїв може залежати від багатьох факторів, включаючи політичну волю

Таблиця 2

Сценарії залучення НАТО до миру та безпеки в регіоні СХП

№	Назва сценарію	Опис сценарію
1	2	3
1	Сценарій 1	Усі країни Східного партнерства інтегруються до НАТО. Альянс забезпечить безпеку в регіоні (малоймовірний варіант в короткостроковій та середньостроковій перспективі). Інтеграція всіх країн Східного партнерства до НАТО вимагатиме значних зусиль та виконання високих стандартів, які встановлені Альянсом. Кожна країна має пройти через процес реформ, що охоплює політичні, економічні, військові та правові аспекти. Крім того, для вступу до НАТО потрібен консенсус серед країн-членів Альянсу, які повинні погодитися з прийняттям нових членів.
2	Сценарій 2	Частина країн регіону (Україна, Грузія, Молдова) стануть членами НАТО, яке гарантуватиме їм безпеку. Інші країни знаходитимуться під геополітичним впливом РФ. Між НАТО та Росією в цьому регіоні виникатимуть конфлікти (у середньостроковій перспективі високоймовірний варіант). Конфлікти можуть проявлятися різними способами, включаючи дипломатичну напруженість, економічні санкції, кібератаки або навіть військові дії. Конкретними тригерами таких конфліктів можуть бути територіальні суперечки, спроби вплинути на країни, конкуренція за енергетичні ресурси чи зіткнення геополітичних інтересів.
3	Сценарій 3	Регіон Східного партнерства знаходитиметься під геополітичним впливом Росії. НАТО практично не буде спроможне впливати на безпеку в регіоні (малоймовірний варіант). У такому сценарії НАТО, як міжнародна оборонна організація, буде обмежена своїми можливостями впливу на безпеку в регіонах. Це може бути викликано факторами, такими як географічна віддаленість, а також сильний вплив Росії на політичні та економічні процеси в регіонах. Відсутність ефективного впливу НАТО може ускладнити розв'язання конфліктів та знизити рівень безпеки.

1	2	3
4	Сценарій 4	Жодна із країн регіону Східного партнерства не вступить у Альянс, однак НАТО через певні механізми зможе контролювати безпеку в регіоні, надавати підтримку державам, протистояти Росії (у короткостроковій перспективі високо ймовірний варіант). У разі реалізації цього сценарію НАТО буде використовувати різні інструменти та механізми забезпечення безпеки в регіонах Східного партнерства. НАТО зберігає свою роль головного гаранта безпеки в регіонах Східного партнерства, навіть без повноцінного членства країни цього регіону. Проте, він може призвести до подальшої напруженості між НАТО та Росією, а також він може дестабілізувати регіон, оскільки Росія буде намагатися протидіяти співпраці між країнами Східного партнерства та НАТО.
5	Сценарій 5	У регіоні Східного партнерства буде створено новий безпековий союз, який зможе забезпечити безпеку від посягань Росії (варіант із середньою ймовірністю). Країни Східного партнерства, а саме Україна, Грузія, Молдова можуть створити новий союз із країнами світу, який може мати свою власну структуру, збройні сили (мінілатеральні союзи). Основна мета такого союзу буде забезпечити безпеку від помітних посягань Росії. Це може включати захист суверенітету, територіальної цілісності та незалежності цих країн. Союз може розглядати можливості спільних військових навчань, обміну військовою технікою та іншими формами військової співпраці. Однак успіх такого союзу залежить від багатьох факторів та може бути складно досягнутим в умовах складної геополітичної ситуації в країнах регіону.

країни регіону, міжнародну підтримку та здатність забезпечити стабільність та безпеку в регіоні. Важливим є безпекова співпраця та посилення ролі НАТО у забезпеченні миру та безпеки в регіоні.

Висновки. На сьогодні, безпекова ситуація в регіоні Східного партнерства несе значну загрозу для європейської та регіональної систем безпеки. НАТО є однією із ключових організацій у світі, що забезпечують баланс сил. Співпраця НАТО з країнами регіону розпочалась із розпадом СРСР та характеризувалась низьким залученням Альянсу до питань безпеки у цій частині світу. Повномасштабна війна РФ проти України спричинила низку викликів для країн-членів НАТО, відповідно посиливши інтерес об'єднання до регіону Східного партнерства. Ключовими форматами співпраці НАТО з країнами СХП є: «Партнерство заради миру», «Річна національна програма», «Ініціатива взаємодії партнерства», «Ініціатива з розбудови потенціалу в галузі оборони та пов'язаної з нею безпеки», «Статус аспіранта», «Ramstein» та інші. Ключовими інтересами у політиці безпеки Альянсу у регіоні є врегулювання заморожених конфліктів, припинення російсько-української війни, протидія гібридним викликам Росії, стабілізація та демократизація країн СХП. Щодо взаємодії з країнами регіону, то особливою є співпраця з Україною, Грузією та Молдовою, які бажають інтегруватись до НАТО, реформують свої військові структури під стандарти організації. Значно слабшою є взаємодія з Вірменією та Азербайджаном, які не бажають інтенсивної співпраці. Призупиненні будь які відносини з Республікою Білорусь, котра є під повною політичною залежністю від РФ. Ключовими викликами для Альянсу в регіоні Східного партнерства є російсько-українська війна, ядерний шантаж РФ, гібридні провокації Росії на кордоні з країнами НАТО, відсутність чіткої позиції країн об'єднання

щодо безпекової ситуації в регіоні, слабкий рівень політичного розвитку країн СХП. НАТО варто посилити свою залученість до стабілізації миру та безпеки у цьому регіоні, посилити взаємодію із Грузією, Молдовою та Україною щодо їх вступу до Альянсу, розробити стратегію вирішення конфліктів в регіоні, надати максимальну допомогу Україні у протидії російській агресії. У найближчому майбутньому НАТО варто інтегрувати частину країн Східного партнерства, посилити їхню безпеку, створити таку систему безпеки, щоб РФ не змогла порушити міжнародні норми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білорусько-російський союз. Вісь автократії у Східній Європі. *Council Foreign Relations*. 2022. URL: <https://www.cfr.org/background/belarus-russia-alliance-axis-autocracy-eastern-europe> (дата звернення: 12.10.2023).
2. Відносини з Республікою Молдова. *NATO: веб-сайт*. 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49727.htm (дата звернення: 18.11.2023).
3. Максак Г. Східне партнерство – перспективи багатостороннього виміру. Україна і Східне партнерство: візія 2025 року. Аналітичне дослідження. *ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма»*. 2021. С. 6–12.
4. Напруженість на білоруському кордоні: погляд на військові витрати та моделі імпорту зброї. *Стокгольмський міжнародний Інститут дослідження проблем миру*. 2023. URL: <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2023/tensions-belarus-border-look-military-spending-and-arms-import-patterns> (дата звернення: 16.10.2023).
5. Паливода В. Східний фланг НАТО: потреба злагодженого підходу і посилення. *НІСД*. 2020. URL: https://niss.gov.ua/news/statti/skhidniy-flang-nato-potreba-zlagodzenogo-pidkhodu-i-posilennya#_ftnref2 (дата звернення: 8.11.2023).
6. Східне партнерство після 2020 року: Посилення стійкості – Східне партнерство, що забезпе-

чує результати для всіх. Портал «Сусідство ЄС». 2020. URL: <https://www.euneighbours.eu/uk/east/stay-informed/publications/sk-hidne-partnerstvo-pislya-2020-rokuposilennya-stiykosti-skhidne#> (дата звернення: 8.11.2023).

7. Шейко Ю. «Східне Партнерство» бере курс на безпеку та вирішення конфліктів. *DW*. 2021. URL: <https://www.dw.com/uk/skhidne-partnerstvo-bere-kurs-na-bezpeku-ta-vyrishennia-konfliktiv/a-60144662> (дата звернення: 9.11.2023).

8. A New Vision for the Transatlantic Alliance: The Future of European Security, the United States, and the World Order after Russia's War in Ukraine. *Comprehensive reports*. 2023. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/a-new-vision-for-the-transatlantic-alliance-the-future-of-european-security-the-united-states-and-the-world-order-after-russias-war-in-ukraine/> (дата звернення: 12.11.2023).

9. Chesnut M. US/NATO-Russian Strategic Stability and the War in Ukraine. *CNA Corporation*. June 2023. URL: <https://www.cna.org/reports/2023/06/US-NATO-Russian-Strategic-Stability-in-Ukraine.pdf> (дата звернення: 9.11.2023).

10. Deen B., Zweers W., Van Loon I. The Eastern Partnership. Three dilemmas in a time of troubles. *Clingendael Report*. 2021. URL: <https://www.clingendael.org/publication/eastern-partnership-three-dilemmas-time-troubles> (дата звернення: 17.11.2023).

11. Fix L., Keil S. NATO and Russia after the Invasion of Ukraine. Policy Brief. *The German Marshall Fund of the US*. 2022. 10 p.

12. Gabrichidze N. More NATO Aid for Georgia, but no Progress on Membership. *Eurasianet*. August 30, 2022. URL: <https://eurasianet.org/more-nato-aid-for-georgia-but-no-progress-on-membership> (дата звернення: 17.10.2023).

13. Individual partnership action plan. Irap republic of Moldova NATO for 2022 – 2023. *Government of Republic of Moldova*. 2022. URL: <https://mfa.gov.md/en/content/individual-partnership-action-plan-irap-republica-moldova-nato-2022-2023> (дата звернення: 18.11.2023).

14. Iskandarov K., Simons G., Gawliczek P. The South Caucasus: Stage for a 'New Great Game' between NATO and Russia? Connections: *The Quarterly Journal*. 2019. Vol. 18, no. 3–4. P. 7–34.

15. Ivasechko O., Tsebenko O., Turchyn Ya., Vezdenko Ya. Peculiarities and Prospects of the European Union Involvement in the Settlement of Conflicts on the Territory of the Eastern Partnership Countries. *Politics in Central Europe*. 2022. Vol.18. Issue 4. P. 633–660.

16. Kaunert C., Deus Pereira J. EU Eastern Partnership, Ontological Security and EU-Ukraine/Russian warfare. *Journal of contemporary European studies*. 2023. № 31. P. 1–12.

17. Khelashvili G. and Macfarlane S. Neil The Evolution of US Policy towards the Southern Caucasus. *Uluslararası İlişkiler*. 2010. P. 105–124.

18. NATO 2022 Strategic concept. Added by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid. *NATO: website*. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (дата звернення: 17.11.2023).

19. NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. *North Atlantic Treaty Organization*. 2023. URL:

https://www.nato.int/cps/en/nato-hq/topics_192648.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 10.11.2023).

20. NCIA. *NATO: website*. 2023. URL: <https://www.ncia.nato.int/about-us/newsroom/nato-ukraine-agreement-paves-the-way-for-further-technical-cooperation.html> (дата звернення: 13.11.2023).

21. North Atlantic Treaty Organization. NATO-Georgia Commission Declaration at the Brussels Summit. *NATO: website*. September 5, 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/nato-hq/official_texts_156627.htm (дата звернення: 10.10.2023).

22. Olchowski J. Ukraine and NATO – a turbulent relationship. *Instytut Europy Środkowej*. № 225 (128/2020). 24.07.2020. URL: <https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2022/01/kies-en-2020-225.pdf> (дата звернення: 6.11.2023).

23. Pacuła F. Four Challenges For NATO 2030. *Warsaw Institute*. URL: <https://warsawinstitute.org/four-challenges-nato-2030/> (дата звернення: 9.11.2023).

24. Partnership for Peace programme. *NATO: website*. October 13, 2023. URL: https://www.nato.int/cps/uk/nato-hq/topics_50349.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 15.11.2023).

25. Paul A. Lessons from the Eastern Partnership: Looking back to move forward. *European Policy Centre*. 2021. URL: <https://www.epc.eu/en/Publications/Lessons-from-the-EasternPartnershipLooking-back-to-move-forward-44d-130> (дата звернення: 9.11.2023).

26. Ratsiborynska V. EU-NATO and the Eastern Partnership Countries Against Hybrid Threats (2016-2021). *National security and the future*. 2022. Vol. 23, no. 2. P. 89–121. URL: <https://doi.org/10.37458/nstf.23.2.3> (дата звернення: 7.11.2023).

27. Relations with Armenia. *NATO: website*. September 28, 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/nato-hq/top-ics_48893.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 17.11.2023).

28. Stronski P. The Shifting Geography of the South Caucasus. *Carnegie Endorsement for International Peace*. September 23, 2022. URL: <https://carnegieendowment.org/2021/06/23/shifting-geography-of-south-caucasus-pub-84814> (дата звернення: 7.10.2023).

29. Thoburn H. Border Security in Eastern Europe: Lessons for NATO and Partners. Policy Brief Europe. № 046. *The German Marshall Fund of the United States*. 2020. URL: https://www.gmfus.org/sites/default/files/Border%2520Security%2520in%2520Eastern%2520Europe_MG%255B1%255D%2520edited.pdf (дата звернення: 13.11.2023).

30. Thompson E. Turkish influence in the South Caucasus and Levant: the Consequences for NATO and the EU. *Monterey, California: Naval Postgraduate School, Calhoun: The NPS Institutional Archive*. 2013. 37 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA589500.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

31. Tonoyan A. The Future of the Armenia – NATO Relationship. *United States Army War College*. September 5, 2013. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA590245.pdf> (дата звернення: 6.11.2023).

32. Until Something Moves: Reinforcing the Baltic Region in Crisis and War. *The International Centre for Defence and Security*. 2020. URL: <https://licds.eef/en/until-something-moves-reinforcing-the-baltic-region-in-crisis-and-war/> (дата звернення: 3.11.2023).

33. Zima A. NATO and the war in Ukraine limited role but reinforced legitimacy. *IRSEM*. August 24, 2023. URL: <https://www.irsem.fr/media/5-publications/nr-139-zima-nato-ukraine.pdf> (дата звернення: 9.11.2023).

REFERENCES:

1. Bilorusko-rosiiski soiuz. Vis avtokratii u Skhidni Yevropi. (2022). [The Belarusian-Russian Union. The axis of autocracy in Eastern Europe]. *Council Foreign Relations* URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/belarus-russia-alliance-axis-autocracy-eastern-europe> (accessed: 12.10.2023). [in Ukrainian].

2. Vidnosyny z Respublikoiu Moldova. (2022). [Relations with Republic of Moldova]. *NATO: vebsait*. URL: https://www.nato.int/cps/-en/natohq/topics_49727.htm (accessed: 18.11.2023). [in Ukrainian].

3. Maksak, H. (2021). Skhidne partnerstvo – perspektyvy bahatostoronnoho vymiru. Ukraina i Skhidne partnerstvo: viziia 2025 roku [The Eastern Partnership – Perspectives of the Multilateral Dimension. Ukraine and the Eastern Partnership: Vision 2025]. *Analychne doslidzhennia. HO «Rada zovnishnoi polityky «Ukrainska pryзма»*. P. 6–12. [in Ukrainian].

4. Napruzhenist na biloruskomu kordonii: pohliad na viiskovi vytraty ta modeli importu zbroi. (2023). [Tensions on the Belarusian border: a look at military spending and arms import pattern]. *Stokholmskyi mizhnarodnyi Instytut doslidzhennia problem myru*. URL: <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2023/tensions-belarus-border-look-military-spending-and-arms-import-patterns> (accessed: 16.10.2023). [in Ukrainian].

5. Palyvoda, V. (2020). Skhidnyi flanh NATO: potreba zlahodzenoho pidkходу i posylnennia [NATO's Eastern Flank: the Need for a Coherent Approach and Strengthening]. *NISD*. URL: https://niss.gov.ua/news/statti/skhidniy-flang-nato-potreba-zlagodzhenogo-pidkrodu-i-posylnennia#_ftnref2 (data zvernennia: 8.11.2023). [in Ukrainian].

6. Skhidne partnerstvo pislia 2020 roku: Posylnennia stiikosti – Skhidne partnerstvo, shcho zabezpechuie rezultaty dlia vsikh. Portal «Susidstvo YeS» (2020). [Eastern Partnership beyond 2020: Strengthening resilience – an Eastern Partnership that delivers results for all]. *EUNEIGHBOURS*. URL: <https://www.euneighbours.eu/uk/east/stay-informed/publications/sk-hidne-partnerstvo-pislya-2020-rokuposylnennia-stiikosti-skhidne#> (accessed: 8.11.2023) [in Ukrainian].

7. Sheiko, Yu. (2021). «Skhidne Partnerstvo» bere kurs na bezpeku ta vyrishennia konfliktiv [«Eastern Partnership» takes a course on security and conflict resolution]. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/skhidne-partnerstvo-bere-kurs-na-bezpeku-ta-vyrishennia-konfliktiv/a-60144662> (accessed: 9.11.2023). [in Ukrainian].

8. A New Vision for the Transatlantic Alliance: The Future of European Security, the United States, and the World Order after Russia's War in Ukraine. (2023). *Comprehensive reports*. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/a-new-vision-for-the-transatlantic-alliance-the-future-of-european-security-the-united-states-and-the-world-order-after-russias-war-in-ukraine/> (accessed: 12.11.2023).

9. Chesnut, M. (2023). US/NATO-Russian Strategic Stability and the War in Ukraine. *CNA Corporation*.

URL: <https://www.cna.org/reports/2023/06/US-NATO-Russian-Strategic-Stability-in-Ukraine.pdf> (accessed: 9.11.2023).

10. Deen, B., Zweers, W., Van Loon, I. (2021). The Eastern Partnership. Three dilemmas in a time of troubles. *Clingendael Report*. URL: <https://www.clingendael.org/publication/eastern-partnership-three-dilemmas-time-troubles> (accessed: 17.11.2023).

11. Fix, L., Keil, S. (2022). NATO and Russia after the Invasion of Ukraine. Policy Brief. *The German Marshall Fund of the US*. 10 p.

12. Gabrichidze, N. (2022). More NATO Aid for Georgia, but no Progress on Membership. *Eurasianet*. URL: <https://eurasianet.org/more-nato-aid-for-georgia-but-no-progress-on-membership> (accessed: 17.10.2023).

13. Individual partnership action plan. Ipap Republic of Moldova NATO for 2022–2023. (2022). *Government of Republic of Moldova*. URL: <https://mfa.gov.md/en/content/individual-partnership-action-plan-ipap-republica-moldova-nato-2022-2023> (дата звернення: 18.11.2023).

14. Iskandarov, K., Simons, G., Gawliczek, P. (2019). The South Caucasus: Stage for a 'New Great Game' between NATO and Russia? Connections: *The Quarterly Journal*. Vol. 18, no. 3–4. P. 7–34.

15. Ivasechko, O., Tsebenko, O., Turchyn, Ya., Vezdenko, Ya. (2022). Peculiarities and Prospects of the European Union Involvement in the Settlement of Conflicts on the Territory of the Eastern Partnership Countries. *Politics in Central Europe*. Vol. 18. Issue 4. P. 633–660.

16. Kaunert, C., Deus Pereira, J. (2023). EU Eastern Partnership, Ontological Security and EU-Ukraine/Russian warfare. *Journal of contemporary European studies*. № 31. P. 1–12.

17. Khelashvili, G., Macfarlane, S. (2010). The Evolution of US Policy towards the Southern Caucasus. *Uluslararası İlişkiler*. P. 105–124.

18. NATO 2022 Strategic concept. Added by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid. (2022). *NATO website*. URL: https://www.nato.int/-/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (accessed: 17.11.2023).

19. NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. (2023). *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/en/nato-hq/topics_192648.htm?selectedLocale=en (accessed: 10.11.2023).

20. NCIA. (2023). *NATO: website*. URL: <https://www.ncia.nato.int/about-us/newsroom/nato-ukraine-agreement-paves-the-way-for-further-technical-cooperation.html> (accessed: 13.11.2023).

21. North Atlantic Treaty Organization. NATO-Georgia Commission Declaration at the Brussels Summit. (2022). *NATO: website*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156627.htm (accessed: 10.10.2023).

22. Olchowski, J. (2020). Ukraine and NATO – a turbulent relationship. *Instytut Europy Srodkowej*. No. 225 (128/2020). 24.07.2020. URL: <https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2022/01/kies-en-2020-225.pdf> (accessed: 6.11.2023).

23. Pacuła, P. Four Challenges For NATO 2030. (2021). *Warsaw Institute*. URL: <https://warsawinstitute.org/four-challenges-nato-2030/> (accessed: 9.11.2023).

24. Partnership for Peace programme.(2023). NATO: website URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50349.htm?selectedLocale=en (дата accessed: 15.11.2023).

25. Paul, A.(2021). Lessons from the Eastern Partnership: Looking back to move forward. *European Policy Centre*. URL: <https://www.epc.eu/en/Publications/Lessons-from-the-EasternPartnership-Looking-back-to-move-forward~44d-130> (accessed: 9.11.2023).

26. Ratsiborynska, V. EU-NATO and the Eastern Partnership Countries Against Hybrid Threats (2016–2021).(2022). *National security and the future*. Vol. 23, no. 2. P. 89–121. URL: <https://doi.org/10.37458/nstf.23.2.3> (accessed: 7.11.2023).

27. Relations with Armenia. (2023). NATO: website. September 28, 2023 URL: https://www.nato.int/cp/en/natohq/top-ics_48893.htm?selectedLocale=en (accessed: 17.11.2023)

28. Stronski, P.(2022). The Shifting Geography of the South Caucasus. *Carnegie Endorsement for International Peace*. September 23, 2022. URL: <https://carnegieendowment.org/2021/06/23/shifting-geography-of-southcauca-sus-pub-84814> (accessed:7.10.2023).

29. Thoburn, H. (2017). Border Security in Eastern Europe: Lessons for NATO and Partners. *Policy Brief*

Europe. No. 046. *The German Marshall Fund of the United States*. URL: https://www.gmfus.org/sites/default/files/Border%2520Security%2520in%2520Eastern%2520Europe_MG%255B1%255D%2520edited.pdf (accessed: 13.11.2023).

30. Thompson, E. Turkish influence in the South Caucasus and Levant: the Consequences for NATO and the EU.(2013). *Monterey, California: Naval Postgraduate School, Calhoun: The NPS Institutional Archive*. 37 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA589500.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

31. Tonoyan, A.(2013). The Future of the Armenia – NATO Relationship. *United States Army War College*. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA590245.pdf> (accessed: 6.11.2023).

32. Until Something Moves: Reinforcing the Baltic Region in Crisis and War. (2020). *The International Centre for Defence and Security*. URL: <https://icds.ee/en/until-something-moves-reinforcing-the-baltic-region-in-crisis-and-war/> (accessed: 3.11.2023).

33. Zima, A. (2023). Nato and the war in Ukraine limited role but reinforced legitimacy. *IRSEM*. URL: <https://www.irsem.fr/media/5-publications/nr-139-zima-nato-ukraine.pdf> (accessed: 9.11.2023).

NATO's role in ensuring peace and security in the Eastern Partnership region

Tsebenko Oleh Oleksandrovych

PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science and International
Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0024-0405

Senkalska Marta Andriivna

Master Student of «International
relations» at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-4701-6118

The article examines the role of the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) in ensuring peace and security in the Eastern Partnership (EaP) region. The Eastern Partnership region remains the centre of geopolitical tensions between Russia and NATO countries. The ongoing war in Ukraine, frozen conflicts in the region, and escalating tensions between the EU, the US, and Russia highlight the region's vulnerability to international security challenges. The Euro-Atlantic aspirations of Ukraine, Georgia and Moldova also make the topic relevant. The paper analyses the key aspects of NATO's role in the context of ensuring peace and security in the Eastern Partnership region. It also analyses current security challenges in the region. One of the main challenges is the growth of Russian aggression in the region. Russia is the main security threat to NATO's partner countries in Eastern Europe. It is carrying out military aggression against Ukraine, as well as waging hybrid warfare against other NATO partner countries, and has deployed nuclear weapons in Belarus. Another challenge is the growing danger from hybrid warfare and cyber threats in the region. The countries of the EaP region are increasingly facing threats such as disinformation, propaganda, cyber attacks, etc. NATO seeks to address these challenges by further strengthening its ties with partner countries and providing them with greater security support. NATO's key security interests in the region are explored. The key mechanisms of the Alliance to ensure security in the region are studied. Potential scenarios for a possible strengthening of NATO's role in strengthening security in the region are considered. Recommendations for strengthening NATO's involvement in ensuring peace and stability in the Eastern Partnership countries are presented.

Key words: NATO, EU, Eastern Partnership, regional stability, strategic partnership, international security, hybrid threats, Russian-Ukrainian war, frozen conflicts.

Pronoza Inna Ivanivna

The impact of modern information strategies on the mechanisms of formation and development of political leadership

UDC 323

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.15>

Pronoza Inna Ivanivna
Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2683-0630

The problem of political leadership is gaining great relevance for the modern Ukrainian state for numerous reasons, because in the modern political context, the dynamics of power and the demands of citizens are constantly changing, reinforcing the importance of considering the mechanisms of political leadership formation. Globalization, information technologies, social transformations and crisis situations create new challenges for leaders. Previous research is limited, and a complex analysis of mechanisms becomes important for understanding the role of leaders in shaping the political space.

The article is focused on the study of an important aspect of the political space, namely: the influence of information strategies on the mechanisms of formation and development of political leadership in the era of digital transformation. The article highlights the relevance of the problem in the context of the rapid development of the information society, where modern political leaders must skillfully apply various information strategies to positively influence public opinion and effectively communicate with voters.

The purpose of the study is to reveal the mechanisms that emphasize the importance of using information strategies for forming a positive image of a political leader and influencing his success. It is analyzed how social networks, online platforms and news portals contribute to the construction of the leader's image, interaction with voters and the resolution of crisis situations.

Various information strategies have been studied, and their influence on the formation of political reality and the perception of leaders by the public has been clarified. Special attention is paid to the interaction of information strategies with the creation of a positive image of the leader, including his authority, trust and perception of his political views.

The article also examines how information strategies affect the mechanisms of formation and development of political leadership. It has been proven that a properly constructed information strategy determines not only the effectiveness of a political leader, but also shapes his image, which becomes an important element in successful interaction with the public in the era of digital technologies.

The following methods were used during the research: structural-functional, comparative, analysis and synthesis, socio-cultural.

Key words: political leadership, political leader, image, power, information strategies and technologies, information, political space.

Introduction. In the context of the unstoppable growth of digital transformation and the transition to an information society, the question of the impact of information strategies on political leadership is gaining extreme importance. In recent years, we have observed the exponential development of Internet platforms, social networks, and new media, which not only revolutionize the means of communication, but also change the dynamics of political interaction.

In the conditions of openness and availability of information, the decisions of political leaders are too often justified or determined by the general opinion on the Internet, which calls into question the traditional mechanisms of leadership formation. Identification, appeal, and manipulation through the media become key strategies for achieving and maintaining political power.

This topic is especially important in the context of global challenges, such as the crisis of trust in political institutions, the changing boundaries between true and false information, as well as the growth of extremism and populism. Determining how today's political leaders adapt and respond to these challenges can be critical to understanding

the prospects for political leadership development in the future.

Thus, the formation and development of political leadership in the era of information strategies becomes a necessity for adapting political systems to modern challenges, as well as for ensuring the stability and efficiency of democratic processes.

Previous studies in the field of political science are devoted to various aspects of information influence on the formation of political leadership, but there is no comprehensive review of the influence of information strategies on political leadership. Leading scientists note the importance of studying this issue, but detailed analyzes and systemic approaches remain uncertain. Therefore, this article reveals the task of systematization and study of existing data, and also defines new horizons of research.

Purpose and tasks. The purpose of this article is to carefully analyze the interaction of information strategies and the processes of forming political leadership in the era of digital development. To achieve this goal, the following tasks are set: examination of modern information strategies, determination of their role in politics, study of the mechanisms

of formation of political leadership under the influence of information factors, and determination of prospects for further research in this area.

Research methods. The main methods used in the research process are systemic, interdisciplinary and structural-functional methods. Such general scientific methods of cognition as induction and deduction, analysis and synthesis, comparison and analogy, generalization and abstraction were also used.

The results. Previous research in the field of political science examines various aspects of the impact of information, but there is no comprehensive overview of the impact of information strategies on political leadership. Certain scientists indicate the importance of studying this issue, however, specific analyzes and systemic approaches remain insufficiently disclosed.

When analyzing the issues of political leadership, one should take into account the works of various scientists. In this context, it is important to note the works of Ukrainian scientists, such as V. Bebyk, V. Goshovska, M. Mykhalchenko, M. Rudych. However, it is also necessary to refer to the works of foreign scientists, among which the research of H. Fife, which examines the phenomenon of political leadership in connection with democratic political institutions, stands out; E. Durkheim, who draws attention to the growing role of political parties in leadership and the change in emphasis regarding the political leader; L. von Mises, who examines the political leadership provided by the «best» representatives of society in the highest positions in the state; M. Duverger, which examines the constant fluctuations between personalized and institutionalized leadership of political parties and the leading role of party leaders; R. Dahl, who draws attention to the relationship between the activity of a political leader and the process of political participation in democratic political systems; J. Schumpeter, who analyzes the personal qualities of a political leader and their influence on the formation of state policy.

In Ukraine, during the implementation of systemic reforms, the issue of political leadership becomes important. Scientists understand it as «a way of forming a political space in which leadership is recognized as

a priority quality of the personality of a head official in state and political institutions» and «a special type and level of political activity of the managerial elite, which extends to all spheres of human life» [4, p. 40].

Leaders in politics are important representatives of the managerial elite who play a key role in the process of transformational changes in the state and society. This often includes heads of state, political parties, governments and parliaments, which determine international strategies and influence the politics, economy and social life of the state and society.

We analyzed the views of various scientists on what the concept of «political leadership» means (see Table 1). It can be seen from the table that «political leadership» is a complex socio-cultural phenomenon that affects the formation of relations between society (popular masses) and their «best» representatives. According to Max Weber's definition, these leaders are «legitimate» not only because of official powers, but also because of special qualities and moral authority [2, p. 145–150].

Political leadership in the era of informational transformations requires improvement and consideration of modern tools for effective influence on the public and formation of a positive image. In this context, information strategies become an integral part of political success, which determines the perception of the leader and his platform.

Information strategies in politics gain special importance in the context of their influence on political leadership. They determine the success of a political leader in the information space, where not only public perception takes place, but also the construction of a leadership image and the definition of a political agenda. Information strategies become a manageable tool for shaping public opinion and managing one's own political brand [1]. It should be noted that Information strategies in politics represent a systematic set of methods and approaches used by political leaders to have the most effective influence on the formation of the image, perception and support of their personality or party platform in the information space. In the context of the unpredictability of the modern world, information strategies acquire key importance as a tool that determines the success of political lead-

Table 1.

Definition of the concept of «Political leadership»

Researcher	Content of the concept of "political leadership"
L. von Mises	The democratic rule of the "best" who can acquire the status of political leaders thanks to their special qualities.
G. Fife	Democratic governance, in which it is important not that "everyone rules", but that "the best" rule.
J. Locke	Political leadership - effective performance of functions delegated by the state.
M. Duverger	Constant oscillation between the two poles of personalized and institutionalized party management, depending on the will of the members.
E. Durkheim	Institutionalization of power by increasing the role of political parties and reducing the influence of individual qualities of their leaders.

ership and affects the sustainability of political processes.

The importance of information strategies lies in their ability to adapt to a rapidly changing information environment, where openness to information, the way it is presented, and interaction with the audience determine political success. Given the role of mass media, social networks, and technological innovations, information strategies allow leaders not only to adapt to changes, but also to actively influence the formation of public opinion and the construction of a political image. In this context, the study of information strategies becomes an important stage for understanding the dynamics of political leadership in the era of instability and information superiority.

An overview of modern information strategies in politics is a necessary step for a deeper understanding of how political leaders use the information space to achieve their goals. The modern age is characterized not only by the exponential development of technologies, but also by the ever-increasing importance of communication strategies in the political landscape.

In the analysis of modern information strategies in politics, it is mandatory to take into account the following key aspects:

Personal Brand:

- the individual brand of the leader becomes a determining factor for the perception of his political personality by the public.

- effective strategies for building and managing a personal brand include highlighting key values, creating recognizable images and associations.

Communication strategies:

- analysis of various forms of communication, including public statements, interviews, press conferences and interaction with the media.

- studying ways of effectively conveying political messages and creating communication strategies that ensure understanding and impact on the audience.

Use of technologies:

- consideration of the influence of the latest technologies, such as data analytics, artificial intelligence, and the development of Internet platforms, on the formation of the image of a political leader.

- determining how technologies help adapt to changes in the information environment and effectively interact with the public.

We will also analyze the role of media and social networks.

Assessment of the role of media and social networks in the political landscape is determined not only by traditional forms of mass information, but also by new media platforms that have appeared in the era of the digital age. In today's world, where information moves quickly and has unprecedented access to the masses, the role of media and social networks

becomes critical for any political leader. In this context, a detailed analysis of this role is key to understanding how information strategies shape political leadership:

1. Influence of traditional media:

- The importance of media coverage: an analysis of the influence of television, radio, newspapers and other traditional media on public perception of a political leader.

- media frames and images: examining the role media frames play in shaping a leader's image, as well as the relationship between media image and public opinion.

2. The importance of social networks:

- perception through social networks: a study of the influence of social networks on the creation of a public image of a political leader and the perception of his political views.

- engagement and feedback: analyzing the importance of leader engagement with audiences through social media and using feedback to adapt strategies.

3. Risks and benefits in the information space:

- spread of fakes and disinformation: assessment of the risks associated with the spread of false information and the impact on trust in the leader.

- opportunities for the leader: exploring the opportunities that the information space opens up for self-promotion and interaction with supporters.

4. Transformation of communication strategies:

- personalization and humanization of the leader: analysis of strategies aimed at personalizing and humanizing the image of the leader through media and social networks.

- interactivity and dialogue: consideration of the importance of interaction with the audience in the form of dialogue and joint discussions through different media platforms.

In general, revealing the role of media and social networks in politics in the context of political leadership allows us to understand how information strategies influence the construction of the leader's image, interaction with the public, and the formation of public opinion.

Regarding the interaction and impact of information strategies on the public, we note: the interaction between the information strategies of political leaders and the public is a key element of the analysis, as it determines the degree of mutual understanding and support. Researching the ways leaders communicate with the public, taking into account the public's reaction to informational influences, contributes to revealing the dynamics of this important interaction. The analysis of public reaction, mechanisms of interaction and adjustment of strategies in the context of public interaction is aimed at understanding how the information strategies of political leaders shape public perception and affect the legitimacy of political leadership [5].

This interaction, considered in the context of information strategies, has two directions: leaders release information signals, and the public responds. The study of this interaction includes the analysis of various channels of communication, from speeches and interviews in traditional media to an active presence in social networks. Special attention is paid to interaction through online platforms, where communication can be more immediate and two-way.

Analysis of public reaction allows not only to identify trends in the formation of public opinion, but also to understand how leaders adapt their strategies in accordance with public feedback. Mechanisms of interaction, such as feedback, petitions or online discussions, reveal the ways in which the public can influence the formation of information strategies.

Adjustment of strategies, which occurs under the influence of public interaction, is a key aspect for ensuring the legitimacy of political leadership. Understanding and adapting to the needs and expectations of the public.

The modern political landscape demands from leaders not only competence and efficiency in solving public tasks, but also the ability to communicate effectively and impress the public with their image. This phenomenon is known as political image, which determines the impression a leader leaves on the public through his appearance, communication skills, and behavior [6].

The image of a politician is a symbolic image that is formed in the minds of voters and arises as a product of communicative processes between the politician and his social groups. From this point of view, the image is important both for the politician himself and for those social groups that identify themselves with the politician. He forms patterns of behavior and activity, which are fixed in his image characteristics.

In general, image can be defined as a set of certain qualities that people associate with a certain personality. An image is an image of a person, which includes both the natural properties of the individual and specially developed, created ones. V. Shepel, an expert in the field of sociology of management and imageology, gives the following definition: «Image is an individual image or aura, created by the mass media, a social group, or an individual's own efforts in order to attract attention» [1, p. 126].

The political image, in turn, includes a complex system of impressions that the leader creates in his interaction with the public. This may include the image of a loyal citizen, an expert in his field, an honest and transparent leader. Creating this image is important to ensure public trust and support for political initiatives.

In the process of forming a political image, the personal factor is of great importance. The leader's charisma, openness and ability to express his ideas

intellectually and sensitively affect the perception of his leadership role. Personal qualities and internal integrity of a leader determine his ability to be authentic and attractive to the public [3].

In addition, it is important to take into account modern technologies and mass media in the process of forming a political image. The use of social networks, video content and other online tools allows leaders to establish active interaction with the public and create a modern and attractive image.

Within the framework of scientific research, the formation of political leadership requires the disclosure of various factors influencing this process. In-depth analysis enhances the understanding of the dynamics and connections between psychological, socio-cultural and political aspects in the formation of leadership.

1. Psychological aspects of the formation of political leadership:

- personality traits: looking at the personality characteristics of political leaders helps to identify key qualities such as decisiveness, sociability and confidence.

- motivation: the study of motivational aspects of political leaders reveals their sources of energy and directions of activity in the political space.

2. Sociocultural dimensions of the formation of political leadership:

- social status: analysis of the relationship between political leadership and social status reveals the influence of class, education and socio-cultural environment.

- cultural characteristics: understanding the influence of cultural aspects helps to adapt leadership strategies to different cultural contexts.

3. Political aspects of the formation of political leadership:

- election activity: Analysis of political campaigns and election strategies reveals how candidates seek to become political leaders.

- public reaction: Studying the influence of public opinion and reaction to the political decisions of leaders contributes to the understanding of their legitimacy.

This comprehensive analysis of the deep aspects of the formation of political leadership is designed to deepen our understanding of the evolution and role of leaders in the political community, taking into account psychological, sociocultural and political realities.

Hence, political leadership and image mutually influence each other. An effective leader must not only have strategic skills in power, but also actively work on shaping his image in order to create a positive impression and gain public support.

Conclusions. In view of the above, we can state that modern information strategies significantly affect the mechanisms of formation and development of political leadership. The interaction of information

strategies with psychological, sociocultural and organizational aspects determines the complexity of this process. The relevance of the study is growing, as understanding these mechanisms becomes key to adapting leaders to the modern political environment and overcoming challenges. The findings open new perspectives for political science and provide leaders with tools to effectively navigate the information age.

BIBLIOGRAPHY:

1. Бойко С. Політичне лідерство в Україні: генезис і динаміка розвитку // Політичний менеджмент, 2011, № 6, С. 91–100.
2. Гошовська В. Елітознавство : підручник . Київ : НАДУ, 2013. 268 с.
3. Корнієнко, В. О., Денисюк, С. Г. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації: Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. 219 с.
4. Політичне лідерство : навчальний посібник / за заг. ред. В. Гошовської, Л. Пашко. Київ : НАДУ, 2013. 300 с.
5. Юрченко І. Феномен політичного лідерства. Політичний менеджмент. 2004. № 1. С. 63–73. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/urchenko_fenomen.pdf.
6. Tucker, R.C. Politics as Leadership. University of Missouri Press, 1981. 224 p.

7. Weber A. Das Tragische und die Geschichte. Hamburg, 1934.

REFERENCES:

1. Boyko S. (2011). Politychne liderstvo v Ukraini: henezys i dynamika rozvytku. [Political leadership in Ukraine: genesis and dynamics of development] . Political management, No. 6, p. 91–100.
2. Hoshovska V. (2013). Elitoznavstvo : pidruchnyk. [Elite studies: a textbook. Kyiv: NADU, 2013. 268 p. [in Ukrainian].
3. Kornienko, V. O., Denysiuk, S. G.(2009). Imidzh politychnoho lidera: problemy formuvannia ta praktychnoi realizatsii: Monohrafiia. [The image of a political leader: problems of formation and practical implementation: Monograph]. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia, 219 p.
4. Politychne liderstvo : navchalnyi posibnyk. [Political leadership: study guide]. / za zah. red. V. Hoshovskoi, L. Pashko (2013). Kyiv : NADU. 300 p. [in Ukrainian].
5. Yurchenko I. (2004). Fenomen politychnoho liderstva. [The phenomenon of political leadership]. Political management. No. 1. P. 63–73. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/urchenko_phenomenon.pdf.
6. Tucker, RC (1981). Politics as Leadership. University of Missouri Press, 224 p.
7. Weber, A. (1934). Das Tragische und die Geschichte. Hamburg.

Вплив сучасних інформаційних стратегій на механізми формування та розвитку політичного лідерства

Проноза Інна Іванівна

кандидат політичних наук, доцент,
доцент викладач кафедри політичних
наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-2683-0630

Проблема політичного лідерства набуває великої актуальності для сучасної Української держави з численних причин адже у сучасному політичному контексті динаміка влади та вимоги громадян постійно змінюються, підсилюючи значення розглядання механізмів формування політичного лідерства. Глобалізація, інформаційні технології, соціальні трансформації та кризові ситуації створюють нові виклики для лідерів. Попередні дослідження обмежені, а комплексний аналіз механізмів стає важливим для розуміння ролі лідерів у формуванні політичного простору. Визначено поняття «політичне лідерство» та проаналізовано різні підходи до його змісту.

Стаття сфокусована на вивчення важливого аспекту політичного простору, а саме: вплив інформаційних стратегій на механізми формування і розвитку політичного лідерства в еру цифрової трансформації. Стаття висвітлює актуальність проблеми в контексті стрімкого розвитку інформаційного суспільства, де сучасні політичні лідери повинні вміло застосовувати різноманітні інформаційні стратегії для позитивного впливу на громадську думку та ефективної комунікації з виборцями. Мета дослідження полягає у розкритті механізмів, які підкреслюють важливість використання інформаційних стратегій для формування позитивного іміджу політичного лідера та впливу на його успішність. Проаналізовано, як соціальні мережі, онлайн-платформи та новинні портали сприяють конструюванню образу лідера, взаємодії з виборцями та вирішенню кризових ситуацій. Досліджено різноманітні інформаційні стратегії, з'ясовано їх вплив на формування політичної реальності та сприйняття лідерів громадськістю. Особлива увага приділена взаємодії інформаційних стратегій із створенням позитивного іміджу лідера, включаючи його авторитет, довіря та сприйняття його політичних поглядів. У статті також розглядається, як інформаційні стратегії впливають на механізми формування та розвиток політичного лідерства. Доведено, що правильно побудована інформаційна стратегія визначає не лише ефективність політичного

лідера, а й формує його імідж, що стає важливим елементом в успішному взаємодії з громадськістю в еру цифрових технологій.

У ході дослідження були використані нижчезазначені методи: структурно-функціональний, компаративний, аналіз та синтез, соціокультурний.

Ключові слова: *політичне лідерство, політичний лідер, імідж, влада, інформаційні стратегії та технології, інформація, політичний простір.*

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 6

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 11,44. Ум. друк. арк. 11,16.
Підписано до друку 22.12.2023. Наклад 150 прим. Замовлення № 0124/054

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.